

ספר

עבודת אהרן

*

ביאורי תפילה

ספר

עבודת אהרן

*

ביאורי תפילה

חובר בעזה"י ע"י

אהרן באאמו"ר הגאון ר' יעקב הלוי שליט"א גרנדש

זכרון יעקב

שנת תשוע"ה לפ"ג

נדפס חשוון תשע"ח

הקדמה

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו, על שזיכנו ברוב רחמיו וחסדיו המרובים עלינו, להגיע עד הלום, לכדי כתיבת חיבור על התפלה, ועד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו ה"א לנצח אכ"ר.

והנה עיקרו של חיבור זה הוא ע"י כתיבת החידושים בכל פעם שנתחדש במשך כעשרים שנה בעז"ה [וכמו שנהגנו בס"ד בשאר כתיבת החידושים וכגון מה שכתבנו על פרשיות התורה עד שהגיע בס"ד לכדי ספר שלם הנקרא מאור אהרן].

ואמנם כיון שעל התפילה כבר חיברו כמה וכמה מגדולי הראשונים זצ"ל חיבורים קדושים, לכן נמנענו מלהדפיס את מה שנתחדש לנו מבלי לעיין קודם בדברי הראשונים ז"ל, ולכן אף שבכת"י יש עדיין חידושים רבים בס"ד מ"מ לעת עתה לא באנו להדפיס כאן אלא את מה שהספקנו עד עתה ללמוד את דברינו עם דברי הראשונים ז"ל בתחילה (מלבד מעט איזה מקומות), וכיון שכן חיבור זה הינו כעת חיבור קטן בלבד, ואנו תפלה לפני שוכן מרומים יתברך ויתעלה שיזכנו להמשיך כמו כן את כל מה שכתבנו על התפלה.

וקראנו שם הספר 'עבודת אהרן' כמ"ש חז"ל (תענית ב' א') ולעבדו בכל לבבכם איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה יעו"ש.

והנני מקדיש זאת המהדורה לעילוי נשמתו הטהורה של דודינו **הגאון הצדיק רבי אליהו נחום שפירא זצ"ל** [בן הגה"צ ר' יחיאל צבי שפירא זצ"ל, ונכד להגאון הגדול רבי יהודא שפירא זצ"ל] חתנו של זקננו הגדול הגאון הצדיק רבי אריה שכטר שליט"א יבדלחט"א מח"ס 'אביר יעקב' על תוספי הרא"ש עמ"ס סוטה [אבי מו"ח הרב הגאון הצדיק ר' אברהם ישעיהו שליט"א], אשר בעוונותינו הרבים נקטף מאתנו בחטף בפתע פתאום, ושקעה שמשו עם שקיעת החמה, ונלב"ע ה' רגעים קודם כניסת השבת קודש פרשת בשלח י"ב שבט ה'תשע"ו, שסימן יפה הוא לו כמו שאחז"ל, אוי מי יתן לנו תמורתו, צדיק גדול ונשגב, אשר עשה הכל ממש בהצנע לכת נפלאה, עמל ביגיעה עצומה ושלט ברוב סוגיות הש"ס, הניח ברכה אחריו חיבורים על רובי סוגיותיה אשר קראם בשם '**מנחת אליהו**' אשר כשמה כן היא מנחה נפלאה להשי"ת, השיב רבים רבים מעון והשיבם עד כדי שנהיו ת"ח מופלגים בתורה, מידותיו טובות ותרומיות לאין ערוך, אין זה שנקטף מעמנו ובחטף אלא בעוונותינו הרבים ה' ירחמנו, ויה"ר שנוכח עכ"פ עתה לשוב בתשובה שלימה, השי"ת ירחם על כל בני ביתו קרובינו, ועל כל שאר קרוביו, ועל כל תלמידיו, וינחמנו בתוך שאר כלל ישראל במהרה בתה"מ בביאת גואל צדק בקרוב ממש אכ"ר.

בשבח והודאה להבורא יתברך שמו על כל הטוב אשר גמלנו עד הנה ובבקשה לעתיד שנוכח לעשות לפניו נחת רוח כל הימים עד עולם אכ"ר.

אהרן בהגאון ר' **יעקב הלוי שליט"א גרנדש**

שבט שנת תשוע"ה לפ"ג

עבודת אהרן באורי תפילה

תפילת שחרית

ברכות השחר

בא"ה אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו וכו'. יתכן דה"פ, דהשי"ת קבע בבריאה שכל שיעשו מצוה יתקדשו על ידה, וזהו אשר קדשנו במצותיו. וצונו כו', היינו דכיון שהקב"ה קדשנו במצותיו וכו' לכן וצונו כו' דהיינו כדי שבאמת נתקדש.

והנה מנוסח הברכה משמע דמיד כשעושין מצוה זוכים לקדושה, אך לכאורה צ"ב דהא בברייתא דרבי פנחס בן יאיר (ע"ז כ' ב') מבו' דבכדי לזכות למדרגת הקדושה צריך לזה קודם את כל המדרגות הקודמות לקדושה תורה זהירות זריזות וכמ"ש במסילת ישרים להרמח"ל (פכ"ו, בביאור מדת הקדושה) וז"ל, וזה אחר שכבר ימצאו בו כל המדות הטובות שזכרנו עד הנה מתחילת הזהירות ועד יראת החטא בזאת יבוא אל הקודש ויצליח שהרי אם הראשונות חסרות ממנו הרי הוא כזר ובעל מום כו' עכ"ל יעו"ש.

וי"ל דבמדת הקדושה עצמה יש הרבה מדרגות, ומה שאמרו בברייתא שם הכוונה למדרגת הקדושה בשלימותה שעל ידה כבר הולך ומשיג מדת הרוח הקודש, ומה שמבואר מנוסח הברכה אמת הוא שבכל פעם שעושה מצוה מתקדש על ידה ועולה ומתעלה במדת הקדושה עצמה יותר ויותר בכל מצוה שעושה.

והנה מצות תלמוד תורה היא שקולה כנגד כל המצות וכמש"כ בס' מעלות התורה וז"ל כדאיתא בירושלמי (פאה פ"ה ה"א) כתוב אחד אומר כל 'חפצריך' לא ישוו בה וכתוב אחד אומר כל 'חפצים' לא ישוו בה, אלא כל חפצריך אלו אבנים טובות ומרגליות שלך אינם שוות אפילו לדבר אחד מן המצות, וקרא דכל החפצים לא ישוו בה היינו חפצי שמים וארץ דהיינו כל המצות אינם שוות אפילו לדבר אחד מלימוד התורה עכ"ל, ונמצא דגם קדושתה גדולה מקדושת כל המצות, ובוה נמצא גם דכשלומד תורה מתקדש יותר ממה שהיה מתקדש ע"י שאר כל המצות.

ויתכן דלכן בברכת התורה אמרין אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה כו' ולומדי תורתך לשמה', מה דלא מצינו כן בשאר מצות בקשה שנקיימם לשמה, והיינו, דהבקשה בכאן

היא שנזכה לעסוק בתורה מתוך כוונה זו שהשי"ת צונו ולא רק משום שהיא מצוה המקדשת ביותר מכל המצוות, והבן.¹

כתב מרן הח"ח זצ"ל (שמירת הלשון ח"ב פ"ב) וז"ל, וזהו שכתוב למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלקיכם, והנה לכאורה מה שאמרה התורה למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי הוא מיותר שהרי כתוב מקודם וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם, והיה לו לכתוב שם והייתם קדשים לאלקיכם, אלא הכתוב מרמז לנו עוד ענין נחוץ מאוד שאימתי מועילין המצוות כל כך, שעל ידם יהיה האדם קדוש לה', כשהוא זהיר מלתור אחרי מחשבת הלב וראית עיניו כו' עכ"ל יעו"ש (ויעו"ש עוד מש"כ, ובכל זאת אל יפול האדם עליו כו').

ומבואר מדבריו ז"ל ג"כ כמו שכתבנו בתחילה שהמצוות מקדשות האדם, וזהו אשר קדשנו במצותיו וצונו, וכנ"ל.

ולדבריו ז"ל הנוראים שבכאן, דהמצוות מקדשות את האדם רק כשהאדם זהיר ומתנהג בקדושה, ניחא מה שאנו מבקשין בתפילת שבת קודש "קדשנו במצותיך", דלכאורה מה צריך לבקש כן, והלא מציאות קיימת היא שבכל מצוה שמקיימה הרי הוא מתקדש וכנ"ל, אמנם לדבריו ז"ל י"ל דהבקשה היא דאע"פ שיתכן שלא נזהרנו כראוי בהתנהגות בקדושה [ושעל כן היה צריך להיות שהמצוות לא יקדשונן] אעפ"כ אנא תקדשנו במצותיך, כי רצוננו לעשות רצונך כו'. והבן.

והטעם שע"י עשיית המצוות זוכין מיד דוקא לקדושה ולא לשאר מעלות אחרות (והיינו דלקדושה זוכה מיד בשעת עשיית המצוה, ומשא"כ שאר מעלות אף שזוכה להן ע"י המצוות מ"מ אי"ז מיד) וכמבואר מנוסח הברכה. י"ל כך, דהנה איתא בברייתא דרבי פנחס בן יאיר (ע"ז כ' ב') תורה מביאה לידי זהירות כו' יראת חטא מביאה לידי קדושה כו', והנה ע"י קדושה מגיעים לדביקות אמיתי בהשי"ת וכמ"ש המס"י פכ"ו, והרי זו היא תכלית הבריאה והיינו שנזכה להתענג על ה' בעונג שלם שהוא הדביקות בו ית"ש כמ"ש המס"י פ"א, ולכן ניחא דלכן קבע השי"ת בבריאה שע"י עשיית המצוה מיד יזכו לקדושה והיינו כדי שנזכה להגיע יותר בקרוב למה שהוא תכלית הבריאה. ואף דבקדושה עצמה יש מדרגות והמדרגה השלימה היא אחר כל המדרגות וכנ"ל, מ"מ בכל מצוה ומצוה שעושים זוכים לדביקות בו ית"ש כל אחד ואחד לפי איכות דרגת הקדושה שלו, וק"ל.

ברכת אלקי נשמה

אלקי, נשמה שנתת בי כו' אתה בראתה אתה יצרתה אתה נפתחת בי ואתה משמרה בקרבי כו'. י"ל ע"ד הרמז, דהנה ב'ראתה י'צרתה נ'פחתה מ'שמרה, ה"ז ר"ת 'בנים', והיינו, שאחר פטירת האדם לבית עולמו, מי מזכהו בעולם העליון, הלא הם הבנים כמ"ש ברא מזכה אבא, אם ע"י הקדיש ואם ע"י כל תורה שהבנים לומדים ומכבדים את אביהם למעלה עבור זה מאוד מאוד כמ"ש בזוה"ק.

¹ מיהו כיון שיש מצוה והתקדשתם והייתם קדושים למה לומד להתקדש אינו לשמה. וכן אם ציונו כדי שנתקדש, אמאי לומד כדי להתקדש אינו 'לשמה', ודומיא דציצית שהוא כדי שיבוא לעשיה וכן תפילין וכן סוכה. ויותר היה נראה שלדרך שכתב הביאור הוא, כי כיון שתלמוד תורה הוא מהמדות שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה ושכרה כנגד כולם כדאמרין התם לכן היה סיבה ללמוד לא לשמה.

בא"ה המחזיר נשמות לפגרים מתים. הנה ה'מחזיר נשמות לפגרים מ'תים, ה"ז ר"ת 'נמלה', והיינו שכשאדם מתעורר בבוקר כשהקב"ה מחזיר לו את הנשמה הרי הוא האדם מתעצל מלקום, (וכתיב משלי ו' עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך ועי' סוכה כ"ו ב') ולכן מיד כשמתעורר מזכירים לו את הנמלה כמ"ש במשלי לך אל נמלה עצל וגו', ודו"ק.

ברכת התורה

והערב נא ה"א את דברי תורתך בפינו כו'. ערש"י ירמיה ו' כ' דכתב וז"ל לא ערבו לא נעמו עכ"ל, ולפי"ז הכא ה"פ והערב נא וכו' והנעם נא מל' נעימות, וק"ל.

ברכת אשר יצר

בא"ה אמ"ה אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים ולעמוד לפניך בא"ה רופא כל בשר ומפליא לעשות. עי' תרגום [יונתן] (יחזקאל כ"ח י"ג) גבי חירם מלך צור דאי', בסגי טבון ותפנוקין את מתפנק כאילו בעדן גינתא דה' את שרי כו' כל אלין עבדת תיקונך בכך ראים לבך, ברם לא אסתכלת בפגרך דעתעביד חללין ונקבין דאינון צורכך דלא אפשר לך דתתקיים בלא בהון מיומא דאתבריתא עמך מתקנין, ע"כ, והבן לענינו.²

ברכת המעביר שינה

ואל תביאנו וכו' ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון. אפשר לומר דמה דאמרין ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון היינו בקשה אחת, וה"פ, ולא לידי נסיון שאם לא אעמוד בנסיון אבוא לידי בזיון מפניו ית"ש בעצם דבר זה שנכשלתי וכן מפני הבריות היודעים שנכשלתי.³ וכן יל"פ עוד, ע"פ מה דאי' בתרגום קהלת (י"ב י"ג - י"ד) דלעתיד לבוא ביום הדין הגדול יתפרסמו ויושמעו כל מעשי הבני אדם כולם לפני כל הבריות כולם ואפילו אותם המעשים שנעשו בצנעא ובסתר יעו"ש היטב, ולפי"ז ה"פ ולא לידי נסיון כדי שלא נגיע לידי בזיון שאם חלילה לא נעמוד בנסיון ולא נזכה לעשות תשובה מספקת חלילה נתבזה מזה לע"ל ביום הדין הגדול מכל הבריות כולם וכנ"ל. או י"ל דהבקשה היא ולא לידי בזיון היינו שתמחה את העון לגמרי כדי שלא נתבזה לע"ל וכנ"ל, והיינו בקשת תשובה.

אמנם יעויין בראשונים ז"ל דנראה מדבריהם דאי"ז בקשה אחת אלא ב' בקשות, דזה לשון הרוקח, ולא לידי נסיון שהרי דוד המלך לא עמד בנסיון דבת שבע כו', ולא לידי בזיון שלא אצטרך לבריות כו' עכ"ל יעו"ש, והרי לנו דפירש הרוקח דהו"ב בקשות נפרדות. ובלשון

האבודרהם יל"ע בכוונתו⁴ אי הוי בקשה אחת אי הוי ב' בקשות, דז"ל האבודרהם, ולא לידי נסיון כי שמא לא אוכל לעמוד בנסיון, ולא לידי בזיון ידוע הוא, עכ"ל.

ברוך שאמר

ברוך שאמר והיה עולם. עיין בראשונים ז"ל דכל עשרה מאמרים שכאן ברוך כו' ברוך כו', הם כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם. (וכתנן רפ"ה דאבות בעשרה מאמרות נברא העולם כו'. [ועמש"כ בזה בס' אבני אהרן שם]). ויש ראשונים ז"ל שכתבו, שהם כנגד עשרה הילולים שבמזמור ק"נ שבתהילים. (ועיין משנ"ב סי' תקצ"א ס"ק ז' דכתב לגבי עשרה מלכויות כו' וז"ל... תיעו"ש).

ברוך משלם שכר טוב ליראיו. וכן בתפילת שמו"ע אמרין, ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת, ומצינו בזה, דיש שכר טוב גם ליראיו וגם לבוטחים בשמו ית' באמת, שהרי בתרויהו אמרי' שכר טוב. וקצת יל"ה למה דווקא גבי יראיו וגבי הבוטחים נאמר שכר טוב. וי"ל כן, דהנה כתב בסידור רבינו שלמה ב"ר שמשון מגרמייזא וז"ל, ברוך משלם שכר טוב ליראיו. אף ברכה זו נתקנה כו' והיינו שיסדו ברוך משלם שכר טוב, לא הוצרך להזכיר טוב, אלא רמז על התורה שנקרא טוב שנא' כי לקח טוב נתתי לכם וגו'. ורמז בשביל התורה שנקרא טוב שעוסקים צדיקים בה, לעתיד לבא עתיד ליתן להם שכר טוב ליראיו על שם מה רב טובך אשר נתת ליראיך עכ"ל יעו"ש. ונמצינו למידין, דמה דאמרין ברוך משלם שכר טוב ליראיו ה"פ ברוך משלם שכר על הטוב שהיא התורה שעוסקים בה הצדיק ונקראו יראיו ע"ש הכתוב (תהלים ל"א כ') מה רב טובך וגו', והיינו דשכר טוב קאי על התורה. ולפי"ז גם מה דאמרין ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת, היינו ליתן שכר לבוטחים בשמו ית' באמת על התורה שהם עוסקים בה. והנה מצינו דבכדי לזכות לתורה צריך גם יראה וגם בטחון, יראה כדתנן (אבות ספ"ג) אם אין יראה אין חכמה, וכן תנן שם (לעיל מ"ט) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, ובטחון כדאמרין בשחרית אהבה רבה כו' בעבור אבותינו 'שבטחו' כך ותלמדם חוקי חיים וכו'. ומעתה ניחא דלכן בתרויהו גם גבי יראיו וגם גבי הבוטחים נאמר שכר טוב דייקא. וק"ל.

והנה לכאורה יש להבין כן, אמאי גבי יראיו נאמר בל' נחותא ברוך משלם שכר טוב ליראיו ולא נאמר בל' בקשה ותן שכר טוב ליראיך (וכמו שנ' גבי הבוטחים ותן שכ"ט לכל הבוטחים כו'), וכן אמאי גבי הבוטחים נאמר בל' בקשה ותן שכר טוב לכל הבוטחים וכו' ולא נאמר בל' נחותא ברוך משלם שכר טוב לכל הבוטחים כו' (וכמו שנ' גבי יראיו ברוך משלם שכר טוב ליראיו). ואולי י"ל כן, דמה דמבקשין ותן שכר טוב לכל הבוטחים וכו' היינו שמבקשים שיתן השי"ת שכר טוב בעוה"ז (והיינו פירות, ולא קרן כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כדאי' בקידושין) עבור הבטחון שבוטחים בו בעת הנסיונות שבעוה"ז, והענין בבקשה זו, כדי שיוכלו לעמוד בנסיונות גם להבא, ולכן לא שייך לומר ברוך משלם שכ"ט לכל הבוטחים, דהוי בקשה וכו"ל. אבל מה דאמרין ברוך משלם שכר טוב ליראיו, כבר פירשו הראשונים ז"ל (ה"ה רבינו שלמה ב"ר שמשון מגרמייזא (כנ"ל) מהר"י בר יקר האבודרהם רבינו יעקב ב"ר חננאל סקילי צידה לדרך מגורת המאור) דהיינו שמשלם להם השכר הטוב בעוה"ב ולא בעוה"ז, וכיון שכן ניחא מה שלא מבקשין ותן שכ"ט ליראיך והיינו כי בעוה"ב ודאי השי"ת משלם שכ"ט לכל או"א לפי

⁴ לכא' הוא כהרוקח כי 'ידוע הוא' הוא כאומר פשוט הוא, והיינו כל מיני בזיון שבעולם בין ע"י אי עמידה בנסיון ח"ו ובין ע"י דברים אחרים רח"ל.

עמלו בעוה"ז ולא שייך על זה בקשה, וק"ל. (ותי' זה אינו לדרך שכ' לעיל ד"ה ברוך משלם וכו').

פירשו הראשונים ז"ל ברוך משלם שכ"ט ליראיו בעוה"ב (וכנ"ל), וקצת צ"ב האיך מתפרש מהלשון ברוך משלם שכ"ט ליראיו דהכוונה בעוה"ב, ושונ' דכ' בסידור נהורא (בכוונת פשטיות) וז"ל, משלם שכ"ט ליראיו. שמשלם ליראיו שכרו בעולם שכולו טוב שהוא עוה"ב עכ"ל. (ועיין עוד לעיל מש"כ מרבינו שלמה ב"ר שמשון מגרמייזא דגם פירש 'לעתיד לבא' וגם דטוב קאי על התורה).

ברוך מרחם על הבריות ברוך משלם שכר טוב ליראיו ברוך חי לעד וקים לנצח. כבר פי' הראשונים ז"ל סמיכות כל העשרה ברוך וכו' הנאמר כאן בברכת ברוך שאמר, ואולי אפשר לומר עוד ביאור, והיינו כך, דהנה כ' הראשונים ז"ל דמה דאמרין ברוך משלם שכר טוב ליראיו היינו בעוה"ב (וז"ל תורת המנחה - לרבינו יעקב ב"ר חננאל סקילי ז"ל, ואחר זה אמרו ברוך משלם שכר טוב ליראיו. שלא תאמר הואיל והוא משגיח על כל הבריות (א.ה. שפירשו הראשונים ז"ל דמרחם על הבריות היינו משגיח על הבריות יעו"ש) מפני מה צדיק ורע לו לכך אמרו שהוא משלם שכר טוב ליראיו שאין טוב העוה"ז תכלית הטוב (א.ה. עיין בזה מסילת ישירים להרמח"ל פ"א) ולא הרע תכלית הרע, כמו שהורה על זה הסיפור בקין והבל שהבל שעה השי"ת אליו ואל מנחתו הרגו קין, וזה מורה שאין טוב אמיתי אלא בעולם שכולו טוב, ובזה נשלם הדבר הטוב בבריאת העולם ובהנהגתו, עכ"ל. וכלשון זה כ"כ האבודרהם, הצידה לדרך ומנורת המאור יעו"ש). ומעתה ה"פ, ברוך מרחם על הבריות והיינו גם על הצדיקים וגם על הרשעים וכדאמר הבריות סתם ומשמע שכלל את כולם, והשתא כיון שהשי"ת מרחם ע"כ הבריות והיינו לא רק על הצדיקים אלא גם על הרשעים, ועכ"פ בעוה"ז, (וכדאמרין בתפילות ר"ה ויוה"כ, הטוב ומטיב לרעים ולטובים), א"כ יבוא היצר הרע ויאמר לצדיקים, לשם מה עומלים אתם כ"כ והרי בלא"ה הקב"ה מרחם, שהרי הוא מרחם גם על הרשעים, וע"ז עונה היצר טוב וקאמר לצדיקים ברוך משלם שכר טוב ליראיו והיינו שלא תדאגו משום טענת היצה"ר כי תדעו שאתם הצדיקים עתידים לקבל שכר טוב באמת הצפון לכם בעוה"ב. ואם יבוא היצה"ר בטענה גם על זה דשמא העוה"ב יהיה רק עוד זמן מרובה, גם על זה עונה היצ"ט וקאמר ברוך חי לעד וקים לנצח, והיינו דאין שכחה לפניו ית"ש וכל אחד ואחד יקבל שכרו מושלם לפי מעשיו. ויה"ר שיתגלה כבוד מלכותו עלינו במהרה ממש אכ"ר.

תפלת יהי כבוד

יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו, יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. עי' בספר התמיד (מהראשונים ז"ל) דהפסוקים שבתפלת יהי כבוד הם פסוקים מפוזרים מכמה מקומות, ויעו"ש בדרכו ז"ל בביאור צירוף פסוקים אלו למקום אחד כאן. ואולי יתכן לפרש עוד במקצת הכי, יהי כבוד ה' לעולם פי' שאנו מתפללין שיהיה כבוד ה' אצל כל הבריות והיינו שיכירו וידעו כל הבריות שהמלכות רק של השי"ת (וכדאמרין בתפלת עלינו לשבח, יכירו וידעו כו' ולעולמי עד תמלוך בכבוד) ואז ישמח ה' במעשיו, כי גם זה הוא מתכלית הבריאה כדתנן (אבות ספ"ו) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו שנאמר כו' יעו"ש (ועמש"כ שם בס' אבני אהרן), וזהו דהסמיק כאן הכתובים יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם ממזרח שמש כו' רם על

גוים ה' על השמים כבודו, והיינו שבזמן ההוא שיכירו וידעו כל הבריות שהמלכות של השי"ת היא אז יהי שם ה' מבורך כו' רם על כל גוים ה' כו', והבן.

ברכת יוצר אור

תתברך צורנו מלכנו וגואלנו בורא קדושים. יש לדקדק דהנה כאן הקדים 'צורנו' ל'מלכנו' וגואלנו', ואילו להלן בתפלת על הראשונים קאמר מלכנו מלך אבותינו גואלנו גואל אבותינו יוצרנו צור ישועתנו והיינו שהקדים 'מלכנו וגואלנו' ל'צורנו'.

תתברך צורנו מלכנו וגואלנו בורא קדושים, ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים כו'. קצת יש לדקדק דהנה גבי בורא קדושים אמר הלשון תתברך וכן הוסיף ג' לשונות צורנו מלכנו וגואלנו, ומשא"כ כשאמר יוצר משרתים אמר הלשון ישתבח וכן אמר רק הלשון מלכנו לחוד. גם יש לדקדק דאילו גבי קדושים אמר הלשון בורא ואילו גבי משרתים אמר הלשון יוצר. ועיין בפירוש הר"י בר יקר בד"ה תתברך.

יוצר משרתים ואשר משרתיו כו' כולם אהובים כולם ברורים כולם גבורים וכולם עושים באימה וביראה רצון קונם. הנה כתב במשנ"ב (סי' נ"ט סק"א) אור כו' ועיין בבאר היטב ובשערי תשובה מה שכתב עוד בזה עכ"ל, וז"ל הבאר היטב, משרתים ואשר משרתיו ר"ת מו"ם והוא שם אחרון משם ע"ב כו' אהובים ברורים ר"ת אב"ג והוא שם א' משם מ"ב עושים באימה ר"ת ע"ב, וכל המכוין בשמות אלו אינו ניזוק כל אותו היום. עטרת זקנים כו', עכ"ל. ועיין בסידור רבינו שלמה ב"ר שמשון מגרמייזא שביאר כל זה בהרחבה יותר יעו"ש. ועיין בזה בס' תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתנ"ד.

וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה כו'. הנה מה דאמרין הכא ה"ז קאי על המלאכים וכדפירשו הראשונים ז"ל, אך לכאורה יש להבין, דבשלמא גבי בני אדם היה שייך הלשון מקבלים עליהם עול מלכות שמים כיון שיש להם יצ"ט ויצה"ר ומובן, אבל גבי מלאכים שאין להם יצ"ט ויצה"ר וכל מדרגתם הגבוהה היא אחידה שאינם עולים ומתעלים יותר ממה שהם (וכמ"ש ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלו) א"כ מה שייך לגביהו הלשון מקבלים עליהם עמ"ש. ושוב נמצא דכתב הר"י בר יקר ז"ל וז"ל, וכולן מקבלין עליהן עמ"ש זה מזה ונותנין רשות זה לזה, לשון התלמוד (ברכות י"ג ב') לקח, דאמ' צריך לקבל עליו עול מלכות שמים עכ"ל, והיינו דבאמת גבי מלאכים לא שייך לשון כזה וכן"ל, רק אמר לשון זה משום לשון התלמוד.

ברכת אהבה רבה

והאר עינינו בתורתך. יתכן לפרש ע"ד הדרש, שנזכה לדרגה זו שנתעורר מהשינה תוך כדי עסק התורה וכידוע מהרבה מגדולי ישראל שרוב חלומותיהם הם בת"ת, וזהו הלשון 'והאר עינינו'.

והיינו דנתעורר מתוך דברי תורה מיד כשפותח עיניו, כי כיון שנתעורר אפי' קודם שקם ממטתו אסור לו אח"כ אפי' להרהר בד"ת עד שיברך ברכה"ת כמ"ש במשנ"ב סי' מ"ז ס"ק ז' יעו"ש.

(והנה ארו"ל (ברכות נ"ז ב') ואמר רבי יוחנן השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זה נבואה קטנה, ופרש"י וז"ל השכים. העומד ממטתו ונפל לו פסוק בפיו עכ"ל, וכבר הק' בצ"ח כמה קושיות על רש"י, וחד מינייהו, אמאי הוצרך רש"י לפרש דהשכים היינו העומד ממטתו דהא פשיטא דכך הוא הפירוש, וע"ש ב' דרכים בכוונת רש"י.

ולו"ד רש"י ז"ל, אולי הי' לפרש דכוונת ר"י באומרו השכים כו' ה"פ, שבעת שנתעורר ממש אז נפל בפיו הפסוק, והיינו שחלק מהפסוק אמר עדיין בחלום וחלק האחר של הפסוק המשיך ממילא לומר בפיו בעת שנתעורר (ועי' להלן), ומה דנקט ר"י הלשון 'השכים' בא לאפוקי מאופן שנתעורר באמצע הלילה ונפל לו פסוק בפיו שאז אי"ז נבואה קטנה, ולעולם השכים בבוקר היינו אפי' מיד שנתעורר עוד קודם שקם ממטתו. (ואם הי' נכון לפ' כן, א"כ הי' קצת סמך לדברינו דזהו בתפלה והאר עינינו בתורתך, דאילו להא דפרש"י ז"ל דכבר עמד ממטתו אין שייך לפ' כן, כי כבר לא רק נתעורר אלא גם כבר קם ממטתו. וכעת חושבני דאולי זו כוונת רש"י במש"כ השכים העומד ממטתו, והיינו דאתא רש"י לאפוקי מהשכים באמצע הלילה ונפל לתוך פיו דאי"ז נבואה קטנה, ולכן כתב העומד ממטתו והיינו שעמד ממטתו לגמרי דדוקא אז הוי נבואה קטנה, וכדאמר רבי יוחנן גופיה (ברכות נ"ה ב') א"ר יוחנן השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו ה"ז נבואה קטנה וא"ר יוחנן ג' חלומות מתקיימין חלום של שחרית כו', ודו"ק.

ושוב נמצא דכבר עמד בזה בהגהות הר"ר שמואל שמעלקא טויבש זצ"ל (הנדפס בסוף הגמ' בברכות נ"ז ב') וז"ל, ברש"י ד"ה השכים. מלשונו מורה דבעודו שוכב ונפל פסוק לתוך פיו אי"ז נבואה קטנה, ודייק לה מדנקיט השכים ולא אתער, וצ"ל דכי אתער כיון דלא נטל ידיו ל"ש נבואה דעודנו שריא עליו רוח מסאבא משא"כ עומד כבר משי ידיו ולקמן ס' ע"ב כי אתער וכו' אין סדר דל"ש למנח ידיו על עיניו בלא משי ידיו וזה שחידש רש"י דהשכים ועומד דוקא ולא כי אתער, וסרה קושית הצ"ח ודו"ק, עכ"ל.

ולו"ד ז"ל הי' לחלק ולומר, דבשלמא אם היינו מפרשין שכבר נתעורר לגמרי ואז התחיל הפסוק ליפול בפיו (ובאמת כן משמע בצ"ח יעו"ש) א"כ הוה נכון לומר דל"ש נבואה דעודנו שריא עליו רוח מסאבא, אבל אם נפרש (כמו שכתבנו למעלה) דהכוונה שחלק מהפסוק נאמר בפיו בעודו בחלום וחלק האחר של הפסוק נאמר מיד כשנתעורר, א"כ ע"ז לא שייך לומר דל"ש נבואה כו', וכמו כל החלומות שיש בהם אות וכמבו' בגמ' שם, שאע"פ שהם בלילה מ"מ הוי אות לאיזה ענין. וגם צ"ב בדבריו ז"ל דהא שייך דנטל ידיו בעודו שוכב וכמ"ש במשנ"ב סי' א' ס"ק ב', ואדרבא שם מבואר דהכי הוי לכתחילה שיטול ידיו קודם שקם יעו"ש וצ"ב).

ודבק לבנו במצותיך. כתב במסילת ישרים (פ"ו, בביאור מצות הזריזות) וז"ל, כי כמו שמסבב ומשתדל היצר הרע בתחבולותיו להפיל את האדם ברשתו במכמורות החטא, כן משתדל למנוע ממנו עשיית המצוות ולאבדם ממנו. ואם יתרפה ויתעצל ולא יתחזק לרדוף אחריהם ולתמוך בהם, ישער נעור ורק מהם בוודאי, ותראה כי טבע האדם כבד מאד כי עפריות החמירות גס, על כן לא יחפוץ האדם בטורח ומלאכה, ומי שרוצה לזכות בעבודת ד' יתברך צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודתו ודאי הוא שלא יצליח כו' עכ"ל יעו"ש. ולפי"ז יתכן דלכן אנו מבקשים 'דביקות' במצוות, והבן.

עזרת אבותינו כו' ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ. הא דאמרין 'אפסי ארץ' פ'י אומות העולם, וכמ"ש שמבואר מתשובת מרן שליט"א בספרנו תשובות הגר"ח ח"ג במגילה י"א א', וזה הל' שם. שאלה: פרש"י וז"ל, אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו בימי

מרדכי שהדבר נגלה לכל האומות שהלכו אגרות בכל העולם עכ"ל, הנה מבואר כאן דאפסי ארץ קאי על אומות העולם והאם כן הוא הכוונה גם בתפלת שחרית דאמרין ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ (וגם פה יש לחלק ולומר ל' תורה לחוד ול' חכמים לחוד). תשובה: נכון. ע"כ.

תפילת אבינו מלכנו

א"מ זכרנו בזכרון טוב לפניך. יתכן דכוונה כאן הוא כמו שכתב בספר מעלות תורה וז"ל, הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד כו' ואיתא במדרש מדי דברי בו זו תורה על כן זכור אזכרנו עוד, והזכירה היא ברכה כמו שנאמר ה' זכרנו יברך כו' שע"י הזכירה שזוכר ה' אותנו אנו זוכים לכל הברכות, וגם ע"י הזכירה אנו ניצולים מכל הצרות ומכל הקליפות כמו שכתוב ונזכרתם לפני ה' אלוהיכם ונושעתם מאויביכם. עכ"ל. יעו"ש. והבן.

תפילת עלינו לשבח

ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. הנה כתיב (עקב י' י"ז) כי ה' אלקיכם הוא אלקי האלקים ואדני האדנים האל הגדל הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, ופרש"י וז"ל, ואדני האדנים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו עכ"ל והיינו כי הוא ית' אדון האדונים, ולפי"ז יל"ה מהו דאמרין הכא 'מלך מלכי המלכים', דהיכן מצינו מלכי מלכים. (גם דהל' מלך מלכי המלכים משמע כאילו הוא מלך רק של מלכי מלכים ולא גם של המלכים והרי חלילה לומר כן, כי הוא יתברך מלך כל העולם כולו). ולכאורה היה צ"ל לפני 'מלך המלכים' וכהא דכתיב ואדני האדנים.

ואף מה דכתיב בדניאל (ב' ל"ז) אנת מלכא מלך מלכיא די אלה שמיא מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך, פירשו המפרשים ז"ל (ה"ה: רש"י, רס"ג, רלב"ג, מנחת שי, המלבי"ם) דה"פ, אנת נבוכדנצר מלכא, ומלך המלכים שהוא אלוהי השמים, מלכות חוסן עוז וכבוד נתן לך (והיינו שדניאל קאמר לנבוכדנצר, שהמלכות שלך, היא ניתנה לך מהקב"ה שהוא מלך המלכים) יעו"ש, והיינו דגם שם כתיב כלפי הקב"ה, מלך המלכים ולא מלך מלכי המלכים, וכיון שכן אמאי לא קאמר גם הכא בתפלת עלינו לשבח 'מלך המלכים' ותו לא. (ומה דיסד הפייט בזמירות ליל שבת קודש י-ה רבון עלם ועלמאי 'אנת הוא מלכא מלך מלכיא' ג"כ צ"ב כנ"ל, ואולי נמשך בזה אחר תפלת עלינו).

ובדוחק אולי י"ל דה"פ, ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך, ומי הוא המלך שאנו משתחוים לו, הרי הוא 'מלך המלכים הקב"ה' וקאמר 'מלכי המלכים' כמו דכתיב 'אדני האדנים' והכוונה אדון האדונים כדפרש"י וכנ"ל, וכן מצינו בעוד מקומות וכגון הא דכתיב (חיי שרה כ"ד) אלקי השמים וכן מה דאמרין בשמו"ע אלקי אברהם, וכמו אלו כך גם 'מלכי המלכים'. אך קצת דוחק לפרש כן חדא דלמה אריכות זו דהול"ל כבכל המקומות, וכאן, היינו לפני מלך המלכים ותו לא, ועוד דהא תיבת מלך י"א דהוי מלכות ע"י משנ"ב סי' רי"ד סק"ו. (ודאיתנין להא, ראיתי בספר 'בקודש פנימה' שהגה"ק רבי אהרן מבעלזא זצ"ל החמיר על עצמו וב' מודה אני' לא היה אומר בפיו תיבת 'מלך' רק במחשבה, ובפיו היה אומר מודה אני לפניך חי וקים כו', ולאחר נטילת הידים היה חוזר ואומר בפיו שוב מודה אני עם תיבת מלך).

ובאמת גירסת האבודרהם לפני מלך המלכים, דזה לשונו, אבל אנו משתחוים לפני מלך המלכים הקב"ה על שם (תהלים צ"ה ו') בואו נשתחוה ונכרעה לפני ה' עושנו ועל שם (דניאל ב' ל"ז) אנת הוא מלכא מלכא מלכא כו' עכ"ל.

ומיהו עדיין צ"ב דהא מצינו משתמשין בלשון זה והיינו מלך מלכי המלכים עי' שו"ע או"ח סי' צ"ח, ועוד. ועל כרחינו צ"ל כמו שכתבנו למעלה דהכוונה היא, לפני מלך, ומי הוא המלך הרי הוא מלכי המלכים והיינו מלך המלכים וכו"ל. (ועדיין קצת צ"ב). ואולי י"ל לפי מה שכתב הרמב"ן ז"ל בפ' בחוקותי...

ושוב נמצא מש"כ בזה הרוקח וז"ל, למלך מלכי המלכים לפי שיש מלכים שהם על מלכים אחרים מושלים והק' עליהם, הרי הוא מלך מלכי המלכים, הק' לפי שכתוב זכר צדיק לברכה על כן אומר הק' לומר זכר צדיקו של עולם לברכה עכ"ל. ובאמת מצינו כן בפ' לך לך י"ד ד' דכתיב שנים עשרה שנה עבדו את כדורלעמר וגו', וכן מצינו בשלמה המלך ע"ה שמלך על כל המלכים כולם, וזהו מלך מלכי המלכים והיינו שהקב"ה הוא מלך שמולך גם על המלכים שמולכים על מלכים אחרים.

כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד ככתוב בתורתך ה' ימלוך לעולם ועד ונאמר והיה ה' למלך על כל הארץ וגו'. עיין בסידורים שהובא מהגר"א שלא היה אומר ונאמר והיה ה' למלך על כל הארץ וגו'. (וז"ל סידור עליות אליהו, ונאמר. תוס' של האר"י ז"ל בס' הכוונות [סוף סדר תפלת שחרית]. בשם הגר"א [מע"ר נ"ג] כתוב שלא היה אומר, עכ"ל).

והנה לו"ד הגר"א זצ"ל (ושמא נמי הוי א' מטעמיה דהאריז"ל) היה מקום לומר דבדווקא אמרין ונאמר והיה ה' כו', והיינו די"ל דמה דאמרין ככתוב בתורתך ה' ימלוך לעולם ועד ה"ז כנגד מה שאמרו כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך, אך אכתי היכי ילפינן מזה הפסוק דכתיב ה' ימלוך וגו' שהמלוכה היא בכבוד, ולזה אנו אומרים ונאמר והיה ה' למלך על כל הארץ וגו', ששם מלכות השי"ת יהיה בכבוד גדול בב"א.

ואמנם אפשר לדחות ולומר, דעצם זה שה' ימלוך לעולם ועד זהו הכבוד, אבל מ"מ לכאורה ניחא טפי כמו שכתבנו.

והנה כל דברינו הנ"ל ע"ד הפשט, אמנם יעוי' בסידור הגר"א השלם בליקוטי הגר"א שע"ד הנסתר שם מבואר טעמיה דהגר"א ע"ד הסוד. יעו"ש. (ולכאורה אף מה שהאריז"ל הוסיף לומר ונאמר והיה ה' כו' הוא ג"כ ע"ד הסוד וא"כ נמצינו שהוא פלוגתא בתורת הנסתר, אמנם ע"ד הפשט אולי י"ל כנ"ל).

תפלת מעריב

ברכת המעריב ערבים

בחכמה פותח שערים. יתכן דהכוונה [נמי] לשערים המוזכרים בתפילת מוצאי שבת קודש המודפסת בסידורים המוזכרת בירושלמי ברכות פ"ה סוף ה"ב ובטור הל' שבת סי' רצ"ט יעו"ש. [והובא ג"כ להלכה עי' משנ"ב סי' רצ"ה ס"ק ז'].

ובתבונה משנה עיתים. יתכן דהכוונה נמי לעתים שאמרם שלמה המלך ע"ה בקהלת פ"ג, ועי' בפרש"י שם ובתרגום שם [והוא תרגום רב יוסף. כ"כ לן מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרנו תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתשכ"ט] ויעו"ש עוד. שו"ר דהובא בסידור עבודת השם, מהדרך החיים שפירש כעין זה, וז"ל בתוך דבריו, ובתבונה משנה עתים היא כמו לעתות בצרה כענין שאמר החכם עת ללדת ועת למות כו' עכ"ל ויעו"ש.

ומעביר יום ומביא לילה. יתכן לפ' ע"ד הרמז, שהקב"ה מעביר את היום לפני הבני אדם ואחרי שעבר עליהם היום אז ומביא לילה כדי שיעשו חשבון הנפש קודם השינה על מה שעשו במשך כל אותו יום העבר, וכדאיתא בזה"ק פ' וישב דף קצ"א ע"א ובפ' קדושים (עי' הלשון בספרנו אבני אהרן עמ"ס אבות פ"ד מכ"א (מט"ז) בד"ה ואפשר), ובשל"ה הק' (מס' חולין סוף פרק תורה אור) איתא שיש ד' זמני תשובה וחד מינייהו הוא בכל יום קודם השינה, והובא כמה וכמה פעמים בספרי מרנא קדישא החפץ חיים זצוק"ל יעו"ש.

ומבדיל בין יום ובין לילה. עיין באבודרהם שפירש, מדת יום ומדת לילה יעו"ש, ובדרך החיים הנ"ל פי' שהקב"ה עשה קצת הפרש בין היום ובין הלילה והיינו בין השמשות, וזאת, כדי שלא יתעוור עין הרואה כשיבוא חושך תיכף אחר היום, וזהו מבדיל בין יום ובין לילה.

ואולי יל"פ עוד, הכי, ומבדיל בין יום ובין לילה, היינו בין מהות היום לבין מהות הלילה, והיינו דיש דברים השייכים דווקא ליום ויש דברים השייכים דווקא ללילה, וכגון מצוות הנוהגות דוקא ביום ומצוות הנוהגות דווקא בלילה, עוד הפרש מצינו בין מהות היום לבין מהות הלילה כדכתיב (תהלים ל') בערב ילין בכי ולבקר רנה (ע"ש במפרשים ז"ל), וכדכתיב (שם מ"ב) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי וגו', וכדכתיב (שם צ"א) להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות, והבן.

ברכת אהבת עולם

על כן ה' אלקינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיך כו' ובהם נהגה יומם ולילה. אמרינן בברכות (ס"ג ב') דבר אחר הסכת ושמע ישראל הס ואחר כך כתת כדרכא דאמר רבא לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה, ופרש"י וז"ל, הס ואחר כך. כתת. שתוק כמו ויהס כלב, שתוק והאזן לשמועתך עד שתהא שגורה בפין ואף על פי שאינה מיושבת לך, ואחר כך כתתנה והקשה עליה מה שיש לך להקשות ותרץ תרוצין עד שתתישב לך. יהגה. יעיין. עכ"ל. והנה מלשון רש"י דכתב 'עד שתהא שגורה בפין' משמע שצריך לחזור בפיו על השמועה עד שתהיה השמועה שגורה בפיו (וכל עוד אין השמועה שגורה בפיו ישתוק מלכתתנה כו') וכדמשמע מדברי רבא דאמר לעולם ילמוד אדם תורה והיינו בפיו ואח"כ יהגה והיינו במחשבה וכמו שפרש"י יהגה יעיין והיינו במחשבה. ולפי"ז יתכן דזהו הכא בתחילה 'נשיח בחוקיך' והיינו בפה, ואח"כ ובהם 'נהגה' יומם ולילה, והיינו שבתחילה יאמר בפיו אע"פ שאינו מבין מיד ואח"כ יעיין להבין.

ובהם נהגה יומם ולילה. כתבו הראשונים ז"ל דלשון זה הוא ע"ש הכתוב ביהושע (א' ח') והגית בו יומם ולילה יעו"ש, ובספר מעלות התורה כתב בזה פירוש נחמד וז"ל, עוד עשרה לאוין כו', ולכך נאמר בה והגית בו יומם ולילה, והגית מלשון מחשבה כמו שנאמר והגיון לבי לפניך וכו' שצריך שלא יסיר מחשבתו מהתורה, דלעיל כתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיו וכשאי אפשר לדבר בתורה על זה נאמר על כל פנים והגית וכו' רק חזק ואמץ, עכ"ל, ויתכן דזהו ג"כ 'בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיך' ואח"כ אמרין 'ובהם נהגה יומם ולילה', דלהגות אפשר יומם ולילה גם כשא"א לשיח בפה. והבן.

ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים. כתב האבודרהם וז"ל, אהבתך אל תסור ממנו לעולמים ע"ש (מלאכי א' ב') אהבתי אתכם אמר ה', וכתוב (שם) ואהב את יעקב. ואמר לעולמים ע"ש (ירמיה ל"א ג') ואהבת עולם אהבתך. בא"י אוהב את עמו ישראל כמו שאמרנו וקורין ק"ש, עכ"ל, והנה מהפסו' שהביא האבודרהם משמע שפירש שהבקשה היא שהקב"ה לא יסיר אהבתו עלינו מאתנו, ואולי פירש כן משום לשון חתימת הברכה דאמרין אוהב את עמו ישראל, ובאמת כן פירש הראב"ן וז"ל ואהבתך אל תסיר כאשר הבטחתנו אהבת עולם אהבתך עכ"ל.

אך לדברי האבודרהם ז"ל לכאורה צ"ב הלשון אהבתך אל תסור, דלכאורה הול"ל אל תסיר וכהלשון דכתב הראב"ן.

ולתרווייהו לכאורה צ"ב הכי, דהנה איתא בתדא"ר (פכ"ח) רבונו של עולם כו' לפיכך אומר הקב"ה אפילו יעמדו כל העכו"ם ויתנו כל כספם וזהבם וכל מחמדיהם הטובים ויאמרו תנו לנו כתר בית אהרן וכתר בית דוד אין אני נותן להם אפילו דבר אחד מביזתה של תורה שנאמר (שה"ש י"ח ז') מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו' אם יתן איש את ביתו באהבה בוז יבוזו לו ושנו חכמים כו' ע"כ יעו"ש, ולכאורה מבואר מזה דלעולם אין הקב"ה מסיר אהבתו מאתנו, וא"כ מהו שאנו מבקשים ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים, וביותר

צ"ב ללשון הראב"ן הנ"ל שכתב ואהבתך אל תסיר 'כאשר הבטחתנו' כו' דכיון שישנה הבטחה א"כ מהו הבקשה ואהבתך.

ושוב נמצא דכתב הר"י בר יקר וז"ל ואהבתך לא תמוש ממנו יומם ולילה דכתיב (ירמיה ל"א ג') אם ימוש החוקים האלה מלפני כו' עכ"ל, והיינו דהבקשה היא, שאהבתך שיש לנו עליך יתברך, אותה אהבה אל תסיר ממנו לעולמים, וטעם בקשה זו מפני הנסיונות, והבן.

ברכת אמת ואמונה

ואמונה כל זאת כו'. עיין בראשונים ז"ל (עי' אבודרהם ור"י בר יקר) דכל תפלה זו פירשוה על ניסי יצאת מצרים יעו"ש, ונקדים בקצרה מעט ממה שפירשו ז"ל (ואח"כ נשוב לפרש מה שעלה בידינו בעזה"י), א. אמת זה התורה ואמונה זה המצוות, כל זאת היינו התורה והמצוות, קיים עלינו היינו כל זה אנו מקיימים, בעבור כי הוא ה"א ואין זולתו שהוא הפודנו מיד מלכים כו' בעבור התורה והמצוות שאנו מקיימים, יעו"ש בדבריהם ז"ל ההיטב. ב. אמת זה ק"ש, ואמונה, שהוא יתברך נאמן להחזיר לנו בבוקר את הנשמות (וכן פי' הרבה ראשונים ז"ל, עי' בספר הפרדס לרש"י, ראב"ן, כלבו י', רבינו יונה ברכות ו' ב' מדפי הרי"ף יעו"ש), ג. אמת ואמונה כל זאת היינו שבועה שאנו מקיימים התורה (והמצוות) שנקראת זאת יעו"ש.

ועתה נבוא לפרש ממה שעלה בדינו בעזה"י:

ואמונה כל זאת. פי' מה שאמרנו עד עתה והיינו ק"ש שהיא קבלת עול מלכות שמים ועול מצות (וכן הוא בר"י בר יקר ז"ל בחד מפירושיו). והטעם שכל זאת אמונה וקים עלינו. כי הוא ה' אלקינו. היינו אלקינו דייקא ולא של אוה"ע (וכעין מה שפרש"י ב' ואתחנן ר' ד' יעו"ש). ומעתה שמא מפני כן שאמרנו שהוא אלקים רק של ישראל, ח"ו תאמר שיש אלהים זולתו ח"ו, לכן אמרין מיד. ואין זולתו. (וכדאמרין נמי בתפ' עלינו לשבח, ואנחנו כו' לפני ממ"ה הקב"ה שהוא נוטה שמים כו' אין עוד). והטעם לכך שהשי"ת הוא אלקינו דווקא ולא של אוה"ע והיינו שמשגיח עלינו ביותר, ה"ז משום. ואנחנו ישראל עמו. פי' שאנו רצינו התורה, ולא כאוה"ע שסרבו לקבל התורה (וכמפורש בר"פ וזאת הברכה יעו"ש וברש"י) ולכן זכינו אנו להיות עמו הנבחר מכל שאר אומות העולם.

ומעתה לא זו אף זו קאמר, וכדלהלן:

והראיה לזה שהשי"ת הוא ה' אלקינו והיינו שמשגיח עלינו ביותר מטעם שאנחנו ישראל עמו (כנ"ל), הרי זה. הפודינו מיד מלכים (מפרעה סיחון ועוג בימי משה ול"א מלכים בימי יהושע. ראשונים ז"ל) מלכנו הגואלנו מכף כל העריצים (מעמלק ואחרים שעמדו עלינו לכלותינו. אבודרהם יעו"ש). ופירוש, דלא רק מידי בני אדם סתם הוא יתברך פודנו וגואלנו, אלא אף מיד מלכים וכף עריצים שיש להו כל מיני חוזק ותכסיסי מלחמות וכו' הרי הוא פודנו ומצילנו. (ויש לדקדק דאילו גבי מלכים אמר 'הפודנו' מיד', ואילו גבי עריצים אמר 'הגואלנו' מכף' כל').

האל הנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו. פירוש, דלא זו בלבד שהוא יתברך פודנו וגואלנו מהמלכים ומהעריצים וכן"ל, אלא עוד הוא יתברך גם נפרע מהם ומשלם להם גמולם הרע מה שהם רצו לגמול עמנו עמו ישראל (וכעין מה דכתיב בתהלים ל"ה ח' ורשתו אשר טמן תלכדו וגו' יעו"ש, ושם ל"ז י"ד - י"ז חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך, חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה כו' כי זרועות רשעים תשברנה וגו' יעו"ש). והנה לכאורה הוה למימר הנפרע מצרינו ומהו הנפרע 'לנו' מצרינו, רק ר"ל, שהשי"ת נפרע מצרינו בעבור חביבותינו אצלו, וזהו אות חביבות מאתו יתברך לעמו ישראל (ועי' אבות פ"ג מ"ח) ולכן קאמר 'לנו'. (וע"ד הרמז י"ל דקאי על ברית מילה דהנה הישמעאלים עושים ברית מילה אלא שאינם עושים פריעה, שפריעה ניתנה רק לכלל ישראל, וזהו 'הנפרע' פי' פריעה, 'לנו' ישראל דווקא, 'מצרינו' פי' מהברית שנעשה בצור כמ"ד (שמות ד' כ"ה) ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה וגו').

העושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר. קאי על הפודנו כו' דלעיל, ופירוש, שעושה לנו ניסים ופודה אותנו מאוה"ע ע"י שעושה עמנו עמו ישראל גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר. ועל ידי כך.

השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו. (פסוק הוא בתהלים ס"ו, ועי' להלן), פירוש, דבזה שהצילנו מאוה"ע ממות הרי הוא שם נפשנו בחיים כו'.

המדריכנו על במות איבנו וירם קרננו על כל שנאינו. פי', דלא רק שהשאיר אותנו בחיים, אלא אף מדריכנו על במות איבנו ומרים קרננו ע"כ שונאינו.

והפרש בין איבנו לבין שנאינו, עי' בפירוש הגר"א למגילת אסתר פ" פ. . וע"ע בספרנו תשובות הגר"ח ח"א תשובה תכ"ב, בזה"ל, שאלה: תהלים ק"ו י'. ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב. יש לדקדק למה גבי שונא אמר ל' ישועה וגבי אויב אמר ל' גאולה. תשובה: שונא זה לזמן ואויב הוא תמידי וזמן מרובה. ע"כ.

ואמר 'המדריכנו' לשון דריכה שנדרוך עליהם וכדכתיב (תהלים מ"ז) ידבר עמים תחת רגלנו וגו' יעו"ש. והר"י בר יקר פי' המדריכנו על במות איבנו ע"ש (דברים ל"ג כ"ג) ואתה על במותימו תדרך יעו"ש.

ואמונה כו' כי הוא ה' אלקינו ואנחנו ישראל עמו. כדכתיב (כי תבוא, כ"ו י"ז - י"ח) את ה' האמרת היום להיות לך לאלקים וגו' וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה וגו'.

העשה לנו ניסים ונקמה בפרעה כו'. פי' דזה הניסים שהוא יתברך עושה לנו עתה בכל דור ודור, וביותר עתה קודם ביאת משיח צדקנו בב"א, זהו כמו שעשה לאבותינו בזמן פרעה וכשהוציאנו ממצרים. ולכן אמר 'העושה' בלשון הוה, לומר שכשם שעשה אז ניסים נוראים כן עושה לנו עתה בב"א. (והניסים שיהיו עתה, יהיו גדולים ממה שהיו מצרים כדאיתא בגמ' סנהדרין).

השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו. פסוק הוא בתהלים ס"ו ט', ועיין במפרשים ז"ל שם, וע"ע במפרשי התפלה בראשונים ז"ל ענין סמיכות פסוק זה הכא בתוך תפילת ואמונה יעו"ש.

ויתכן לפרש עוד (ע"ד הדרש), שהקב"ה שם נפשנו בחיים היינו בסם החיים שהיא התורה כדאמרי' בתענית ז' א' יעו"ש (וכן אמרין בשמו"ע תורת חיים, ותנן נמי (אבות פ" מ") מרבה תורה מרבה חיים ועמ"כ שם בספרנו אבני אהרן), ולא נתן למוט רגלנו פי' שאף שהנסיונות קשים עם כל זה לא נתן לנו להתמוטט חלילה, וזהו ע"י התורה כדאמרי' בקידושין בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין ודו"ק.

(וכעין זה יל"פ הא דכתיב בתהלים קט"ז, כי חלצת נפשי ממות היינו ממות רוחני ח"ו את עיני מן דמעה את רגלי מדחי, אלא, אתהלך לפני ה' בארצות החיים היינו בארצות הצדיקים שנקראו חיים אף לאחר מיתה (או, היינו, התורה שהיא נותנת חיים לעושיה וכו"ל), האמנתי כי אדבר וגו' פי' וכי האמנתי שעוד אוכל אדבר בד"ת כידוע מהגר"א בשנות אליהו רפ"א דפאה שכל תיבה ותיבה היא מצוה בפני עצמה, וע"ז אני עניתי מאד וגו' ודו"ק.

וכן מה דכתיב שם קי"ח, דחה דחיתני לנפל וה' עזרני, והיינו דחה דחיתני היצה"ר לנפול מעבודת השי"ת אבל וה' עזרני, וקאמר דחה דחיתני לפי שהיצה"ר אינו נח מלהפיל האדם ברשתו ח"ו, אבל אעפ"כ וה' עזרני, ולכן עזי וזמרת י-ה ויהי לי לישועה קול רנה וישועה באהלי 'צדיקים' כו' ודו"ק).

עוד יתכן לפרש (ע"ד הפשט), השם נפשנו בחיים ועי"כ ולא נתן למוט רגלנו, והיינו דכשהנפש נמצאת עוד בגוף אז יש כוח לגוף לעמוד על רגליו, אבל בעת שכבר נפטר מן העולם רח"ל אז אין עוד כוח ברגליו לעמוד, וק"ל.

ברכת השכיבנו

והושיענו למען שמך. מה דאמרין הכא 'למען שמך' היינו דאף אם אין לנו הזכות מצדנו בשביל הישועה מ"מ הושיענו למען שמך, וכעין מה דאמרין אבינו מלכנו עשה למענך והושיענו. (וכע"ז כבר כתב הטור בפירוש התפילה בשמו"ע בתפילת ומביא גואל לבני בניהם יעו"ש (הובא לשונו ז"ל להלן בתפי' שמו"ע יעו"ש), וישועה וגואלה ענין אחד הוא).

והושיענו למען שמך והגן בעדנו. הנה הקדים והושיענו כו' לזהגן בעדנו, וזהו כהסדר שבתפלת שמו"ע נמי כדאמרין התם מלך עוזר ומושיע ומגן, והתם בשמו"ע ה"פ, עוזר בשעת הצרה, ומושיע מתוך הצרה, ומגן משאר צרות שלא יבואו עוד (ושוב שמעתי דכן פירש הגר"א זצ"ל, ולא נתברר לן עדיין מקומו), וה"נ ה"פ, והושיענו למען שמך מתוך הצרה לגמרי, והגן בעדנו משאר צרות וכו"ל.

ומה דאמר רק בזהושיענו התיבות 'למען שמך' ולא קאמר כמו כן והגן בעדנו 'למען שמך', היינו כי היכן שהצרה כבר נמצאת וקיימת צריכין יותר רחמים וכעין מה דאיתא בגמ' (שבת ל"ב א') אמר ר' יצחק בריה דרב יהודה לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר כו' (ועי' מש"כ בזה להלן תפילת שמו"ע בברכת על הצדיקים יעו"ש).

והסר מעלינו אויב דבר כו'. קצת יש לדקדק למה נקט הלשון 'והסר' מעלינו דמשמע שתסיר אותם למקום אחר עכ"פ לעת עתה אבל עדיין הם קיימים ושמא ישובו ח"ו, ולמה לא נקט כאן הלשון והגן בעדנו מאויב כו' והיינו שהם לא יגיעו אלינו כלל, או עכ"פ לומר והושיענו מהאויב כו' דהיינו לגמרי וכו"ל.

והסר שטן מלפנינו ומאחרינו. מה דאמר כאן 'והסר שטן', ולא קאמר והגן בעדנו משטן או והושיענו מהשטן, כי זה אינו שייך, כי השטן קיים עד ימות המשיח כדאיתא בחז"ל בכו"כ מקומות, ולכן מבקשין עכ"פ להסיר השטן מלפנינו ומאחרינו שלפחות עתה תסיר אותו מאתנו.

אויב דבר חרב רעב יגון. ר"ת אחריד, והיינו רמז שהם דברים שמחרידים (מלשון חרדה) את האדם. (וכן ירח דא והיינו ירח זה והיינו רמז שהם דברים המחשיכים את האדם ח"ו). והשי"ת יצילנו מכולם ברוב רחמיו וחסדיו אכי"ר.

תפילת שמונה עשרה

ברכת אבות

בא"ה אלקינו ואלקי אבותינו אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב. יש להבין דכיון דכבר אמר ואלקי אבותינו למה צריך לומר שוב ולא עוד אלא לפרט יותר ולומר אלקי אברהם כו', ואם צריך לומר אלקי אברהם כו' כל אחד לחוד א"כ ואלקי אבותינו למה לי. ושור"ר דכבר עמדו בזה הראשונים ז"ל ברמז, ועי' באבודרהם דכתב וז"ל ואלקי אבותינו וחזר ואמר אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב ע"ש שכן אמר הקב"ה למשה (שמות ג' ט"ז) כה תאמר אל בני ישראל אלקי אבותיכם אלקי אברהם וגו' עכ"ל.

ואולי יתכן לבאר כך, דבתחילה אנו אומרים ואלקי אבותינו היינו להזכיר זכות ג' האבות יחד עלינו, ואח"כ מפרטים ואומרים לחוד אלקי אברהם ולחוד אלקי יצחק ולחוד אלקי יעקב והיינו להזכיר עלינו זכות של כל אחד מהאבות לבד עלינו, וזהו הכפילות ואלקי אבותינו אלקי אברהם כו'. ואפשר דזהו ג"כ הטעם במה שאמר הקב"ה למשה (שמות שם) אלקי אבותיכם אלקי אברהם וגו' והיינו כנ"ל להזכיר זכות כולן יחד ואח"כ להזכיר זכות כ"א לבדו.

ואולי זהו ג"כ מה שכתב רש"י הקדוש בספר הפרדס וז"ל, אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב כדי להזכיר שמותן של אבות דאמר מר (ר"ה ל' א') מניין שאומרים אבות שנאמר הבו לה' בני אלים עכ"ל והיינו דמלבד מה שאומרים ואלקי אבותינו עוד יש ענין להזכיר שמותן של אבותינו ולכן חוזרים לומר בפרטות אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב.

האל הגדול הגבור והנורא. איתא בזוה"ק (פ' יתרו, דע"ט ע"א), האל הגדל הגבר והנורא, והנורא דא יעקב וכתוב ויעקב איש תם כתרוממו גבר שלים שלים בכלא, כך כל עובדין דקב"ה שלמין בשלימו בקיומא שלים כו' ובכל אתר דהוי שלימותא שכיח אקרי נורא יעו"ש.

ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה. כתב הטור (או"ח קי"ג) וז"ל, וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו. תקנו להזכיר חסדי אבות אצל הגאולה לומר שאף אם תמה זכות אבות גאולתו לעולם קיימת שהרי הבטיח בה בשמו הגדול וכאשר שמו קיים לעולם ולעולמי עולמים כך גאולתו לעולם קיימת, וה"פ, זוכר חסדי אבות לבניהם לגאלם ואף אם תמה זכות אבות מביא גואל לבני בניהם למען שמו שהוא קיים לעולם עכ"ל. (ובסידור רבינו שלמה ב"ר שמשון מגרמייזא לא תלה ב' הדברים יחד, רק פירש וזוכר חסדי אבות לחוד, וכן ומביא גואל לבני בניהם כו' לחוד, יעו"ש), וביאור דברי הטור יתכן, דהנה אם אדם צריך לישועה ויש לו זכויות א"כ בנקל יותר יוכל להוושע מצד זכויותיו, וכן אפילו אם אין לו זכויות עצמו אבל עדיין יש לו זכויות מצד אבותיו ג"כ תבוא לו ישועה וזהו וזוכר חסדי אבות, אבל אם גם זכות אבות אין לו כי הם כבר תמו א"כ במה תבוא לו ישועה, וע"ז קאמר דעדיין מביא גואל לבני בניהם למען שמו יתברך.

והנה הטור לא גרס למען שמו 'באהבה', ולגירסא שלפנינו שאנו אומרים למען שמו 'באהבה' וכן גרסו הר"י בר יקר והאבודרהם, יש להוסיף על דברי הטור כך, דעתה כיון שהישועה באה לו מצד הלמען שמו ית' ולא מצד זכויות עצמו ולא מצד זכויות אבותיו והיינו שנמצא בשפל מדרגה כזו שהוכרח להישועה רק מצד הלמען שמו א"כ שמא תאמר שהקב"ה מביא לו את הישועה שלא ברצון, לכך קאמר 'באהבה' לומר שאעפ"כ הקב"ה מביא לו הגאולה באהבה והיינו ברצון. והעירוני לפרש עוד, דכיון שגם זכות אבות תם א"כ למה מביא גואל דוקא לבני בניהם והיינו לכלל ישראל, וע"ז קאמר 'באהבה' והיינו מצד שאוהב את עמו ישראל ולא את שאר אוה"ע כמ"ש במלאכי (פ"א) אהבתי אתכם אמר ה' וגו' ואהב את יעקב, ואת עשו שנאתי וגו' יעו"ש. וערש"י בפ' כי תשא ל"ג י"ט ברש"י ד"ה ויאמר, וע"ע רש"י ישעיה ל"ז ל"ב.

והנה מדברי הטור משמע דמביא גואל קאי רק על זכות אבות, והיינו דלד"ד ז"ל היה מקום לפרש דקאי אכולהו, והיינו מביא גואל בכך שהוא גומל חסדים טובים וכן מביא גואל במה שהוא קונה הכל (והיינו החמשה קנינים דתנן ספ"ה דאבות) וכן מביא גואל במה שזוכר חסדי אבות, וקאמר לבני בניהם משום שאמר באחרונה וזוכר חסדי 'אבות' ולא מצד דמביא גואל קאי רק על זוכר חסדי אבות, אמנם מהטור משמע דמביא גואל קאי רק על זוכר חסדי אבות והיינו שמביא גואל במה שזוכר חסדי אבות רק שאם נגמר הזכות אבות אעפ"כ מביא גואל לבני בניהם למען שמו [באהבה].

ומביא גואל. עי' בראשונים ז"ל דיתכן לפרש בב' אנפי הא' מביא גאולה והיינו בכל יום למה שכל אחד ואחד צריך, והב' מביא גואל והיינו המשיח שיבוא בקרוב ממש, יעו"ש. ולפי' קמא לכאור' היה צ"ל ומביא גאולה, ולפי' בתרא לכאור' הי' צ"ל ויביא גואל. וע"ש.

לבני בניהם. ולא קאמר לבניהם, ואולי כי ארז"ל בני בנים כבנים.

אתה גבור לעולם ה'. הנני להעתיק פה מה שכבר כתבנו בזה (בספרנו תשובות הגר"ח [מהדורא קמא, ה'תשס"ז] בקור' אבני אהרן חלק שני, סי' ח') בזה"ל: איזהו גבור הכובש את יצרו. בזה יתבאר מה דאמרין בשמו"ע אתה גבור לעולם ה', דלכאור' תיבת לעולם מיותרת, דאם כוונת השבח לומר שהקב"ה הוא קיים לעולם (וכדכתיב בתהלים ואתה ה' לעולם תשב וזכרך לדור ודור) א"כ מה ענין הגבורה כאן, ואם כוונת השבח על הגבורה לכאור' אין מובן למה דווקא בזה אמר לעולם ומה זה שייך דווקא לכאן, אבל י"ל כך, דהנה גבורה אצל האדם זה שייך רק בעודו בעוה"ז בכך שצריך לכבוש את יצרו ומשא"כ אחר פטירתו שוב אי"צ להלחם ולכבוש היצר, אבל אצל הקב"ה זה לא שייך ותמיד ולעולם ועד הקב"ה גבור, וזהו כאן השבח אתה גבור לעולם ה', היינו שלא כמו בשר ודם שהגבורה היא לשנים מועטות, אלא גבורת ה' היא לעולמים. ע"כ הלשון שכתבנו בקור' אבני אהרן שבספרנו תשובות הגר"ח שם.

ושור' דכבר עמדו בזה הראשונים ז"ל, דז"ל הר"י בר יקר, אתה גבור לעולם ה'. אמר לעתיד דכתיב (ישעיה מ"ב י"ג) ה' כגבור יצא, ולכך נמי אמר מחיה מתים אתה, ורב להושיע משיב הרוח ומוריד הגשם. לכך הזכיר לשון לעולם כאן אצל תחיית המתים וגשמים, כי בכלל לעולם יש ארץ ואדם וגן עדן וזהו כל העולם כו' עכ"ל יעו"ש, ועוד כתב שם להלן מיניה, אתה גבור לעולם ה' כי אין קץ לגבורותיך עכ"ל.

משיב הרוח ומוריד הגשם. יש לדקדק למה אמרין משיב הרוח ומוריד הגשם וכן מוריד הטל בה"א הידיעה, דלכאור' הו"ל משיב רוח ומוריד גשם וכן מוריד טל. ואולי י"ל דכיון דרוח וגשם וטל ה"ז מציאות ניסית לכן אמרין בה"א הידיעה ליתן חשיבות לרוח גשם וטל (וכעין שאומרים הגדול הגבור והנורא, ועוד מקומות), ועוד י"ל דכיון דאמרין משיב כו' ומוריד כו' בלשון הוה לכאור' יש להקשות דהא לא בכל פעם ופעם שאנו אומרים זאת יש באותו הזמן רוח וגשם (ואדרבה תקנו להתחיל אמירתו קודם זמן הגשמים) [מיהו טל אינו נעצר לעולם כדאיתא בגמרא תענית] וע"כ אמרין משיב הרוח ומוריד הגשם [וכן מוריד הטל] בה"א הידיעה והיינו משיב רוח הידוע וכן מוריד גשם הידוע, והבן. [וגבי טל אף דלא מיעצר לעולם מ"מ יתכן דטל דברכה מיעצר חלילה ע"ש בגמ', ולכן אמרין מוריד הטל בה"א הידיעה היינו אותו טל דברכה ואף דהטל שאינו טל של ברכה ג"כ מאתו ית"ש מ"מ כאן דעסקינן בשבח אמרין מוריד הטל והיינו דברכה ודו"ק].

סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים. כתב האבודרהם וז"ל, מחיה מתים ברחמים רבים כו' ועוד הולך ומפרש כיצד מחיה מתים ברחמים רבים, כי הוא סומך נופלים ע"ש (תהלים קמ"ה י"ד) סומך ה' לכל הנופלים כי פעמים שיפול האדם ויחשבוהו הרופאים כמת והשם סומכו ומחייהו, ורופא חולים ע"ש (שמות ט"ו כ"ה) כל המחלה וגו' כי אני ה' רופאך כי פעמים שיגיעו עד שערי מות והשם רופאם ומחיה אותם, ומתיר אסורים ע"ש (תהלים קמ"ו ז') ה' מתיר

אסורים שגם הם חשובים כמתים שחיו כו' עכ"ל. וכן ממש כתב בספר המנהגות, אך לכאן צ"ב מה ההפרש בין סומך נופלים לרופא חולים, דהא מה שהרופאים חשבוהו כמת בסתמא הוא מצד שבאמת הגיע עד שערי מות, וא"כ לכאן היינו הך וא"כ צ"ב כפילות הלשון.

והנה עיין בר"י בר יקר שכתב וז"ל, מכלכל חיים בחסד כו' סומך נופלים כו' רופא חולים כו' מתיר אסורים כו' ובא לפרש איך הוא מכלכל חיים בחסד. ואח"כ בא לפרש מה שאמר מחיה המתים ברחמים ואמר שיקיים אמונתו לישני עפר כו' עכ"ל יעו"ש, ונמצא דמ"ש סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ה"ז בא פירוש למ"ש בתחילה מכלכל חיים בחסד, אבל מ"ש ומקיים אמונתו לישני עפר הוא פירוש למ"ש מחיה מתים ברחמים רבים. והרי זה קצת שונה מדברי האבודרהם דלעיל דכתב דמ"ש סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ה"ז פירוש למ"ש מחיה מתים ברחמים רבים וכנ"ל, ודו"ק.

ומקיים אמונתו לישני עפר. איתא בהר"י בר יקר ובאבודרהם ב' פירושים, האחד, דמזכיר השבועה שנשבע לאברהם ליצחק וליעקב שנקראו בתלמוד ישני חברון (יומא כ"ח ב'), והיינו שמקיים השבועה שזרעם יקבלו את ארץ ישראל וזהו ומקיים לשון הוה, שהנה אנו קיימים בא"י תדיר. והשני, דכשם שמקיים אמונתו עם החיים כך עתיד לקיים לקיים עם המתים והיינו האמונה שיחיה אותם, ועל פי שני זה כתב האבודרהם דהוא עיקר. אמנם לפי זה לכאן צ"ב דהא כבר אמרין להלן ונאמן אתה להחיות מתים, והאבודרהם לפי דרכו כבר הרגיש בזה וכתב ונאמן אתה להחיות מתים כלומר ומעתה יש להאמין שאתה מחיה המתים עכ"ל, והר"י בר יקר כתב בזה כמה פירושים ונעתיק הפי' שיוכל ליישב לעניננו וז"ל ונאמן אתה להחיות מתים מעין החתימה סמוך לחתימה כו' עכ"ל והיינו דאי"ז כפילות דחזרו על זה משום חתימת הברכה.

אך מ"מ עדיין ק' דהא כבר אמרין בתחילה מחיה מתים ברחמים רבים וא"כ למה לי שוב ונאמן אתה להחיות מתים, אך האבודרהם אזיל לשיטתו שם דכתב דמה דאמרין מחיה מתים ברחמים רבים אי"ז קאי על רק המתים ממש, רק זה קאי על גשמים יולדת ותחיית המתים שאלו הן דברים שהקב"ה עושה בעצמו ולא נמסרו לשליח, או דמחיה מתים כו' הוא הקדמה למ"ש סומך נופלים כו' (וכנ"ל בד"ה סומך יעו"ש) והיינו דאי"ז קאי על מתים ממש.

והנה הר"י בר יקר שכתב ב' פירושים על מה דאמרין ומקיים אמונתו לישני עפר ולא כתב כהאבודרהם דהפירוש דכשם שמקיים אמונתו עם החיים כך עתיד לקיים עם המתים זהו העיקר, ממילא היה יכול לפרש כפשוטו דמה דאמרין מחיה מתים ברחמים רבים ה"ז קאי על המתים ממש, וכלשונו ז"ל דכתב, מכלכל חיים בחסד דכתיב (נחמיה ט' כ"א) ארבעים שנה כלכלתם במדבר וכתיב (תהלים קל"ו כ"ה) נותן לחם לכל בשר כל"ח וזו היא נותן לחם לכל בשר כל"ח וזו היא תחייתם, וכמו כן עתיד להחיות מתים ברחמים כו' עכ"ל יעו"ש, והרי לנו דפירש כפשוטו דקאי על המתים ממש ואולי לשיטתיה אזיל וכמו שנתבאר, והבן.

ועיין בראב"ן דפירש דרק מה שאמרין ונאמן אתה להחיות מתים הוא קאי על המתים ממש, אבל מה שאמרין מחיה מתים ברחמים רבים וכן ומקיים אמונתו לישני עפר אי"ז קאי על המתים ממש, דזה לשונו, מחיה מתים ברחמים רבים הם העוברים שבמעי אימם שנותן בהם רוח, מחיה אותם. וכתב נותן לחם לכל בשר כל"ח, ברחמים רבים. וע"ש שהמעוברת חולה סמך לה סומך נופלים למשכב ורופא חולים ומתיר העובר שבמעי אמו ומוציאו לאויר העולם. ומקיים אמונתו לישני עפר שהן פגרים מתים ומחזיר בהן כשמקיצין כו' ונאמן אתה להחיות מתים דמחדשים לבקרים אנו יודעים שרבה אמונתך לעתיד לבוא שתחיה מתים עכ"ל.

ובספר המנהגות כתב וז"ל מחיה מתים ברחמים רבים כו' והרב ר' יעקב פי' על שישנים כשהן (אולי צ"ל: כשהוא) מעירן משנתן ותירץ הקושיא דמקשינן על הא דאמרין (ב"מ פ"ה ב') אמר משיב הרוח נשא זיקא בעי לאדכורי תחית המתים וכו' ואם איתא דמחיה המתים, המתים ממתים

ממש קאמר, היכי אמר משיב הרוח קודם מחיה המתים, אלא ודאי הכי הוא אומר עכ"ל, והיינו כהראב"ן לעיל דאי"ז קאי לענין מתים ממש וכנ"ל, רק דהראב"ן פירש על הישנים שזהו ומקיים אמונתו 'לישני' עפר ואילו המנהגות פירש על הישנים שזהו מחיה מתים ברחמים רבים.

מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה. הנה לכאורה קודם היה צ"ל מחיה ואח"כ ממית כי קודם אדם נולד ואח"כ מת, אמנם י"ל דכיון שכל רגע שעובר האדם נחשב בזה הרגע מת, כי רגע שעובר שוב לא יחזור לעולם, לכן הקדים ממית למחיה, שבכל רגע צריך חיות חדשה מהשי"ת.

עוד י"ל, דהנה המיתה בארץ ישראל אינה ע"י מלאך המות רק ע"י הקב"ה, כמו שכתב רבינו מכיר (תלמיד רבי יהודה בן הרא"ש, דצ"ל) וז"ל, מן הנביאים דכתיב (ישעיה כ"ו י"ט) יחיו מתים נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר וגו' ואמרו רבותינו ז"ל (תד"א פ"ה, זוה"ק לך לך קי"ג א'-ב', ועי' כתובות קי"א א') יחיו מתים אלו המתים בארץ ישראל 'שהם מתי הקב"ה' ולא ע"י מלאך המות, נבלתי יקומון אלו המתים שבחוצה לארץ, הקיצו ורננו שכני עפר אלו ישני חבורן עכ"ל, ועוד כתב (שם, אות מ"ה) וז"ל, ואזי יקים לזרע קודש הנקברים בתוכה שלא קיבלו מיתתם על סבת המלאך המשחית כי אין שלטונו בארץ החיים ולעולם אין רוח טומאה שורה בא"י כו' עכ"ל (ובזוה"ק פ' תרומה קנ"א א'-ב', דמתי ארץ ישראל מתים ע"י 'מלאך של רחמים' ומתי חו"ל מתים ע"י מלאך המות יעו"ש, והבאנו ל' הזוה"ק בספרנו תשובות הגר"ח ח"א תשובה.. הערה..), ומעתה יתכן לומר דלכן אמרין 'מלך' ממית כו' והיינו לרמז על ארץ ישראל דשם הקב"ה ממית האדם ולא מלאך המות וכנ"ל.

וע"ד הדרוש יתכן לפרש, דהנה ארז"ל (שהש"ר) שהקב"ה אומר להם לישראל פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם, ולפי"ז ה"פ, מלך ממית דהיינו שהשי"ת נותן לאדם נסיונות וזהו ממית והיינו מהחיות בעבודת ה', ומחיה דהיינו שהאדם נלחם עם היצה"ר ובוזה מתחיל החיות, ומצמיח ישועה דהיינו שהקב"ה מצמיח לו ישועה ופותח לו פתח כפתחו של אולם, מאחר שהאדם פתח פתח כחודו של מחט, וק"ל.

ועיין בראשונים ז"ל דדמית ומחיה קאי על כל הענינים דלעיל (והיינו סומך נופלים כו' כדפירשו ז"ל כל אחד לפי דרכו וכנ"ל בד"ה סומך ובד"ה ומקיים יעו"ש) ולא דווקא על מיתה ממש יעו"ש.

ומצמיח ישועה. איתא בחז"ל (עי' ילקוט שמעוני רמז תכ"ט, ועמ"ש בזה בסה"ק שומר אמונים להרה"ק רבי אהרן ראטה זצ"ל מאמר פתחו שער פ"ג יעו"ש) דבזכות אמן שרשעים עונים מתוך הגהינם, הקב"ה מוציאם לגן עדן, ויתכן דזהו נמי בכלל מה דאמרין הכא ומצמיח ישועה.

ונאמן אתה להחיות מתים. ס"ת 'מתנה', והיינו כי כיון שנגזר על האדם מיתה משום חטא אדה"ר א"כ למה מגיע תחיית המתים, אלא, שאין זה אלא 'מתנה' מהשי"ת והיינו חסדי ורחמי השי"ת עלינו. ויה"ר שנזכה בקרוב אכ"ר.

ברכת קדושה

אתה קדוש ושםך קדוש כו' בא"ה הא-ל הקדוש. הנה נאמר כאן ג' פעמים קדוש, ויתכן דזהו כנגד ג' פעמים קדוש דכתיב בקרא קדוש קדוש קדוש ה' צבקות וגו'. ושור"ר דכבר כתב כעין זה

בטור (או"ח סי' קי"ד) וז"ל, ברכה שלישית אתה קדוש ובה י"ד תיבות שבפסוק (ישעיה ו' י"ג) וקרא זה אל זה ואמר, עכ"ל.

אתה קדוש ושםך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה. יש להבין היאך משווה קדושת ישראל לקדושת הקב"ה והרי ארז"ל (ויק"ר ר"פ קדושים) קדושים תהיו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתו למעלה מקדושתכם (ועמש"כ בזה בספרנו מאור אהרן עה"ת פ' קדושים), וי"ל דהרי ארז"ל (תדא"ר פכ"ו) מכאן שמעת שקדושת הקב"ה וקדושת שבת וקדושת ישראל חשובות כאחד כו'.

ברכת השיבנו

השיבנו כו' סלח לנו כו' ראה נא בענינו כו'. יתכן דמרומו בזה ג' מדרגות התשובה, והיינו א' החרטה ב' הוידוי ג' הקבלה לעתיד, וזהו בתחילה השיבנו כו' והחזירנו בתשובה שלימה לפניך כי איך יבקש והחזירנו מבלי שמתחרט מקודם, וכ"ה בסידור להרוקח וז"ל והחזירנו בתשובה שלמה לפניך שנעזוב לבל נשוב דרכינו הרעה עכ"ל, ואח"כ אמרין סלח לנו והיינו וידוי בפה עם כוונת הלב, ואח"כ אמרין ראה נא בענינו והיינו בענינו הגשמי ובענינו הרוחני שמפניהם נכשלנו בעבר ועל כן תעזרנו לקבל על עצמנו לעתיד שלא לחטוא עוד ואם בא לנו חטא זהו רק מצד ענינו ולא מצד רצוננו חלילה. וזהו נמי דאמרין אח"כ וריבה ריבנו וגאלנו מהרה למען שמך, והיינו ריבה ריבנו ביצה"ר ובמלכויות שמשעבדים אותנו וכמ"ש בגמרא רצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושיעבוד גלויות שהם הסיבות לעוונותינו כמ"ש רש"י בתהלים וכו"ל, וגאלנו מהרה למען שמך היינו שיהיה השם שלם והכסא שלם ויתבטלו ג"כ היצה"ר והשיעבוד מלכויות. וע"ע משנ"ב סימן קט"ו.

ברכת סלח לנו

סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו כי מוחל וסולח אתה. יש להבין ההפרש דאילו בבקשה הקדים סלח ואח"כ אמר מחל ואילו בסוף הברכה אמר קודם מוחל ואח"כ סולח. וי"ל דהנה הסליחה דאמר הוא על החטא והיינו על השוגג, והמחילה דאמר הוא על הפשע והיינו על המזיד, וכן הא דאמר מוחל היינו על המזיד והא דאמר וסולח היינו על השוגג (וכמ"ש בסידור התפילה לרוקח וז"ל סלח לנו אבינו כי חטאנו זהו שוגג כמו וחסא בשגגה, מחל לנו מלכנו כי פשענו במזיד במרד כו' עכ"ל יעו"ש, ועי' ר"ה י"ז ב') ולכן כשבאים לבקש סליחה ומחילה מבקשים מן הקל אל החמור יותר, ולכן בבקשה הקדים סלח כו' כי חטאנו והיינו בקשה על השוגג, ואח"כ מחל כו' כי פשענו והיינו בקשה על המזיד, אבל אח"כ כשבאים לשבח את השי"ת אומרים קודם החמור יותר אל הקל יותר, ולכן בסוף הברכה אמר קודם כי מוחל והיינו על המזיד ואח"כ וסולח אתה והיינו על השוגג, וק"ל.

הא דאמרין כי חטאנו כי פשענו, לכאורה אין זה טעם שהקב"ה יסלח וימחל, רק אדרבא היה זה צריך להיות חלילה סיבה שלא תקובל בקשת סליחתנו ומחילתנו, אלא הכוונה, שבעבור שאנו מודים על האמת שחטאנו ופשענו, בזכות זאת ההודאה על האמת, מבקשים סליחה ומחילה.

ואחר זאת אמרין, כי מוחל וסולח אתה, דאילו מלך בשר ודם לא היה מקבל טעם כזה לסליחה ומחיה, אבל הקב"ה ית"ש מוחל וסולח בחסדיו יתברך, וכמ"ש מודה ועוזב ירוחם (וכתפלתיה דרבינו ניסים גאון זצ"ל בתפלת יו"כ קטן יעו"ש).

ועיין באבודרהם שכתב וז"ל, ויש מפרשים סלח לנו אבינו אע"פ שחטאנו מחל לנו אע"פ שפשענו עכ"ל יעו"ש, וכן פירש הר"י בר יקר בפ"י בתרא יעו"ש, אך דלפי"ז לכאור' צ"ב הלשון כי חטאנו כי פשענו, דעכ"פ הול"ל אף כי חטאנו וכן אף כי פשענו, וקצת צ"ב.

חנון המרבה לסלוח. יש לדקדק אמאי קאמר המרבה לסלוח דוקא ולא קאמר חנון המרבה למחול, או דעכ"פ לימא תרוייהו והיינו חנון המרבה לסלוח ולמחול. ועוד, מהו דאמר חנון 'המרבה' לסלוח דהול"ל חנון הסולח. ויתבאר ע"פ מש"כ ביערות דבש (דרוש א' – לחודש אלול) וז"ל, ויש הפרש בין סליחה למחילה כי סליחה לגמרי אבל מחילה עדיין צריך יסורים כו' עכ"ל יעו"ש בדבריו הנפלאים, ולפי"ז י"ל דלכן קאמר חנון המרבה לסלוח דייקא, והיינו דכיון דסליחה היא לגמרי א"כ נמצא שהוא שבח גדול יותר ממחילה, ולהכי לא קאמר חנון המרבה למחול דהוי פחות שבח ואף דמאידך הוי שבח גדול יותר והיינו עצם המחילה על המזיד מ"מ בדבר זה שהוא סליחה לגמרי הוי שבח גדול טפי ולכן חותמין בזה (ויתכן להוסיף יותר, דדבר זה שעצם המחילה על המזיד הוא שבח גדול יותר מעצם המחילה שעל השוגג זה כבר אמרו קודם בתיבות 'כי מוחל וסולח אתה' וכדפירשנו למעלה, אבל דבר זה שהסליחה היא לגמרי זה עדיין לא אמרו ולכן אומרים זה עכ"פ בחתימת הברכה, וק"ל). ומעתה ניחא דזהו 'המרבה' לסלוח והיינו דלא רק שסולח לגמרי אלא שגם מרבה בפעמים רבות לסלוח לגמרי. ועוד י"ל דהרי סליחה היא על השוגג (וכמ"ש למעלה מהרוקח ז"ל) ומצוי יותר אצל בני אדם העבירות שבשוגג מהעבירות שבמזיד ולפי זאת המציאות חותמין חנון המרבה לסלוח כי החטא שכיח טפי מהפשע וממילא צריכין לסליחה טפי ממחילה. והעירוני ליישב עוד דאחר שביקש מחילה על הזדונות, נהפכו הם לשגגות, ולכן מיד חותמין חנון המרבה 'לסלוח' דייקא.

גם לדברי היערות דבש הנ"ל ניחא מהו 'חנון' המרבה לסלוח, דדבר זה שהסליחה היא לגמרי ה"ז חן עצום מאתו ית"ש, והבן.

שו"ר בראשונים ז"ל (עי' סידור הרוקח, ועוד) דכתבו דהלשון חנון המרבה לסלוח הוא כמ"ש (ישעיה נ"ה ז') ואל אלקינו כי רבה לסלוח יעו"ש בדבריהם ז"ל.

ברכת גואל ישראל

ראה נא בענינו. מה דאמרין 'נא', כן היא הגירסא בטור או"ח סי' קט"ו ובר"י בר יקר ובאבודרהם יעו"ש.

ומה דאמרין 'בענינו' יש לפרש דקאי גם על ענינו הרוחני וגם על ענינו הגשמי, שהם גורם וסיבה להמצב שלנו בכל עבודת השי"ת. וענינו הרוחני היינו העוני בתורה ובמע"ט שהשגותינו בהם מועטת, וענינו הגשמי היינו בפרנסה ובבריאות וכו' וכן משמע בפירוש המלבי"ם ז"ל בתהלים קי"ט קנ"ג על הפסוק ראה עניי וחלצני יעו"ש.

ורִיבָה רִיבְנוּ. יל"פ, א', שהשי"ת יריב ריבנו בשעיר וחותנו ושאר גוים והערב רב וסייעתם, ב', שהשי"ת יריב ריבנו ביצה"ר שטן ומלאך המות, שכל אלו הם מפריעים ומניעים אותנו מעבודתו ית"ש.

וגאלנו מהרה למען שמך כי גואל חזק אתה. מה דאמרין וגאלנו מהרה למען שמך, יל"פ א' שע"י הגאולה יתגדל ויתקדש שמך כיון שכל הבריות יראו כי גואל חזק אתה. ב', וגאלנו מהרה למען שמך והטעם שתגאל אותנו כי גואל חזק אתה.

והנה לעיל (ד"ה וריבה ריבנו) כתבנו לפ' וריבה ריבנו פי' קמא שהשי"ת יריב ריבנו בשעיר וחותנו וכו' ופי' בתרא שהשי"ת יריב ריבנו ביצה"ר וכו', והשתא אפשר, דפי' קמא שכתבנו כאן בתפי' וגאלנו מהרה למען שמך כו' שע"י הגאולה יראו כל הבריות כי גואל חזק אתה ה"ז מכוון כנגד הבקשה וריבה ריבנו בשעיר וחותנו והע"ר הסבורים שהם השולטים בעולם ח"ו ובכך שהשי"ת יגאלנו מידם הם יראו כי גואל חזק אתה (וזהו למען שמך וזהו מהרה, שבמהרה [כל יום לפני עדיפא טפין] יתגדל ויתקדש שמו יתברך לעיני הגוים. ופי' בתרא שכתבנו כאן בתפי' וגאלנו מהרה למען שמך כו' דהיינו שתגאול אותנו בגלל שגואל חזק אתה ה"ז מכוון כנגד הבקשה וריבה ריבנו ביצה"ר וכו' כי מהם א"א להגאל כלל רק ע"י השי"ת בעצמו, ודו"ק.

ומה שמסמיכין תפלה זו לאחר תפלת הסליחה עי' בראב"ן וכן הוא בטור או"ח סי' קט"ו יעו"ש. ואולי יל"פ עוד, דהנה מקודם תפלה זאת, תקנו להתפלל ולבקש השיבנו אבינו לתורתך וקרבתנו מלכנו לעבודתך והחזירנו בתש"ש לפניך, ולהלן מיניה, סלח לנו אבינו כו' מחל לנו מלכנו כו', ועתה אחר שביקשנו כל זה, מתפללין ראה נא בענינו וריבה ריבנו, כי העוני (ברוחניות וכן בגשמיות וכו') ושיעבוד מלכויות וגלויות הם הם הגורמים לנו לריחוק מהשי"ת בעסק התורה והעבודה והכשלות בעוונות ח"ו, והכוונה בתפלה זו היא מב' בחינות, הא' - כטעם לזה שבאמת יקובלו ב' משאלותינו הקודמות הא' ברכת השיבנו והב' ברכת סלח לנו, כי כיון שהעוני והשיעבוד הם הגורמים לריחוק מהשי"ת לכן אנו מתפללין ראה נא בענינו וריבה ריבנו להצדיק המשאלות הנ"ל כי באמת הריחוק אינו בא מצידנו רק מצד העוני והשיעבוד. הב' - שבאמת יסולק מאתנו העוני והשיעבוד, ועי"כ נוכל לחזור לעסק התורה ולהתקרב לעבודה ולשוב בתש"ש, וזהו דאמרי' להלן מיניה וגאלנו מהרה למען שמך כו' כי כשניגאל מהעוני ומהשיעבוד אז נוכל לחזור להתקרב ולשוב (כפי שביקשנו בתפי' השיבנו) אליו ית"ש, וגם תסלח ותמחל לנו (כפי שביקשנו בתפי' סלח לנו) ע"י עסק התורה המועילה למחילת עוונות כידוע (ועי' בזה בשערי תשובה לרבינו יונה שער א'). והבן.

ברכת רפאנו

רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונושעה כי תהלתנו אתה. הנה מצינו כאן ב' בקשות הא' רפאנו ה' ונרפא והב' הושיענו ונושעה, וקאמר טעם אחד לתרווייהו כי תהלתנו אתה, ולכא' צ"ב, דכיון דהברכה כאן היא בקשת רפואה א"כ למה מתפללים כאן גם בקשת ישועה. וי"ל דמ"ש רפאנו ה' ונרפא ה"ז בקשת רפואה ממנו ית"ש בעצמו ומ"ש הושיענו ונושעה ה"ז בקשת ישועה מהשי"ת שלא נצטרך לרופאים וכדתנן (סוף קידושין) טוב שברופאים לגיהנם (עתוי"ט וח"א מהרש"א שם, ועי' תפא"י שם), וקאמר טעם אחד לתרווייהו כי תהלתנו אתה והיינו כי תהלתנו אתה ית' ולא הרופאים ולכן תרפאנו אתה ית' ותושיענו מהרופאים שלא נבוא לידם ולא נצטרך להם ח"ו בעזה"י. ועוד י"ל דפעמים הרבה אף שמתרפאין מ"מ אי"ז רפואה מהחולי לגמרי ממש ולזה

מבקשין עוד הושיענו ונושעה היינו שנתרפא לגמרי בעזה". ועוד י"ל דפעמים מצב החולה הוא שכבר לא תועיל לו הרפואה ח"ו ורק ישועה ניסית מהשי"ת תוכל להושיעו מהחולי ולכן בתחילה קאמר רפאנו ה' ונרפא והיינו לענין חולי שמועיל לו עדיין רפואה ואח"כ אזיל אל החמור מיניה וקאמר הושיענו ונושעה והיינו לענין מי שהרפואה כבר אינה יכולה להועיל לו רק ישועה ניסית מאתו ית"ש יכולה להועיל לו ולהושיעו בעזה"י וכנ"ל.

ואפשר דאף שעיקר הבקשה היא לענין הרפואה מ"מ יתכן דבכלל מ"ש הושיענו ונושעה הוא גם בקשה על כל ענין וענין הצריך לנו לישועה.

ושו"ר דכתבו הר"י בר יקר והאבודרהם וז"ל רפאנו ה' ונרפא פסוק הוא בירמיה (י"ז י"ד) בלשון יחיד עכ"ל, והיינו [נמי] דע"ש פסוק זה תקנו את הלשון בתפלה כאן, ולהכי נחא מ"ש כאן הושיענו ונושעה וכדכתיב התם הושיעני ואושעה. אלא דמ"מ לכא' אכתי ק' בקרא גופיה מהי בקשת הישועה תוך בקשת הרפואה, ולהכי י"ל כדכתבין כל הני תירוצי לעיל.

כתבו הראשונים ז"ל וז"ל רפאנו ה' ונרפא פסוק הוא בירמיה (י"ז י"ד) בלשון יחיד עכ"ל (וכנ"ל), והנה לכא' יש לשאול דבאמת אמאי קאמר רפאנו בלשון רבים מאחר שבפסוק הוא לי' יחיד. ועי' ביערות דבש לבעל התומים דכתב וז"ל בברכת רפאנו וכו' יתפלל בעד כל חולים שהם בתוך העיר ויכלול כל חולי ישראל כו' עכ"ל יעו"ש דבריו הנוראים, ואפשר דלכן קאמר רפאנו בל' רבים והיינו כדי שיתפלל בעד כל חולים כו' כנ"ל.

והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו. יש לשאול אמאי קאמר לכל 'מכותינו' דלכא' הוה למימר לכל 'חלינו' או לכל 'מחלותינו' וכיו"ב. ואפשר דבכלל מ"ש 'מכותינו' היינו גם שאר מכות הבאים לאדם בעוה"ז ולא דוקא חולי ולכן קאמר לכל מכותינו והיינו לכל מיני ומיני מכותינו. ועוד אפשר דהכוונה לחולים בעצמם ומ"ש לכל מכותינו היינו לכל החולים המוכים שלנו.

ובספרנו תשובות הגר"ח ח"א (תשובה תתצ"ז) שאלנו קמיה מרן שליט"א בזה"ל: והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו. כתיב בפ' כי תבוא גם כל חולי וכל מכה וגו' וחזינן דחלי ומכה הם ב' דברים, וכיון שכן, לכא' היה צ"ל והעלה רפואה לכל חלינו, שהרי הברכה קאי לענין חולים וכמו שחותמין רופא 'חולי' כו'. והן אמת שגם מכה צריכה רפואה אבל כאן הרי הברכה לענין חולי. והשיב מרן שליט"א: מכה שהיא בידי בעל בחירה צריכה יותר רפואה. ושוב שאלנו (תשובה תתצ"ח): משמע מתשובת מרן שליט"א שהבקשה קאי רק לענין חולי הבא ממכה בידי אדם ולכא' לפי"ז נמצא שאין בקשה לרפואה ממכה הבאה בידי שמים, ולכא' אין זה מסתבר, וצ"ב בכוונת מרן שליט"א. והשיב מרן שליט"א: כ"ש למכה בידי שמים. ע"כ.

כי א-ל מלך רופא נאמן ורחמן אתה. מ"ד רופא 'נאמן' י"ל דה"פ, דהנה חולה ההולך אצל רופא שהוא ב"ו, על דרך הרוב החולה אינו מבין ברפואה ולכך צריך הוא לסמוך על דברי הרופא ולהאמין לדברי הרופא, וכיון שהרופא יודע שהחולה אינו מבין ברפואה לכן אם הוא רופא לא טוב יכול חלילה להטעות את החולה ועכ"פ החולה צריך לסמוך על הרופא שהוא רופא נאמן ולא יטעהו, והנה כל זה שייך דוקא אצל רופא בשר ודם, לא כן אצל השי"ת ב"ה שהוא רופא 'נאמן' ואין לחולה שום חשש ח"ו וזהו כי א-ל מלך רופא 'נאמן' כו'. ומ"ד נאמן 'ורחמן' אתה, י"ל כי רופא ב"ו פעמים שבכדי לרפאות הוא צריך בעל כרחו להשתמש גם במדת האכזריות ח"ו וכגון שצריך להכאיב לחולה בכדי לרפאותו, אבל הקב"ה לא כן הוא אלא יכול הוא לרפאות החולה מיד מבלי להכאיב לחולה כלל וזהו כי א-ל מלך רופא נאמן 'ורחמן' אתה, שרק אתה ית' כן. והבן.

ושו"ר באבודרהם דכתב וז"ל כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה ע"ש כי אני ה' רופאך, כנגד חלאים רעים הוא רופא רחמן וכנגד נאמנים הוא רופא נאמן וכן הוא אומר וחלאים רעים ונאמנים עכ"ל ודו"ק.

הנה בברכת 'רפאנו' זיכנו השי"ת לתשובות ממרן שליט"א (ונדפסו בספרנו תשובות הגר"ח ח"ג בביאורי התפילה) שנשאלו בברכת 'על הצדיקים' (והטעם שהם בברכת על הצדיקים ע"י להלן בפנים), והנני להעתיקם כאן ככתבם וכלשונם בעזה"י, וכדלהלן: **שאלה:** שמו"ע. ברכת על הצדיקים. כתב הר"י בר יקר בפירוש התפלה וז"ל, ועל פליטת סופריהם והם חכמי ישראל שהם כחולין כדאמ' (ר"ה ט"ז א') כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי עכ"ל, והנה הכי אמרי' בר"ה שם, א"ר יוסף כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי כמאן כר' יוסי, והקשו בתוס' (ד"ה כמאן) וז"ל וא"ת לרבנן נמי מי לא מצלינן רפאנו וברכת השנים כו' עכ"ל והיינו איך קאמר רב יוסף כמאן כר' יוסי והרי ברכת רפאנו בהכרח הוא גם לרבנן כי לומר שרפאנו זה רק כרבי יוסי זה א"ל לומר מאחר שרפאנו זהו תקנת אנשי כה"ג וודאי שרבנן לא פליגי ע"ז, וא"כ היכי קאמר רב יוסף כמאן רק כרבי יוסי. ותי' התוס' בתי' קמא, ואומר ר"ת דשלא יחלה ודאי לא מצלינן אלא לר' יוסי אבל שיתרפא מצלינן אליבא דכו"ע דמתי יחלו נגזר מתי יתרפאו לא נגזר ואמר בריש הנודר מן המבושל (נדרים מ"ט א'⁵) אהך דרב יוסף קצירי קצירי ממש מריעי רבנן והשתא מצלינן אקצירי שיתרפאו ואמריעי היינו רבנן שלא יחלו כו' עכ"ל⁶ והיינו דיש ב' תפילות הא' שלא יחלו והב' שיתרפאו, ושלא יחלו זה רק לר' יוסי, ושיתרפאו זה גם לרבנן, ולכן ברכת רפאנו שזה רק שיתרפאו זה לכו"ע אבל מריעי שזה שלא יחלו זה רק לר' יוסי. ולכאורה נמצא מבואר מדברי ר"ת שברכת רפאנו אין זה כולל תפילה שלא יחלו.

ועתה צ"ב כך, דלכאורה כמו שא"ל לפרש שרפאנו הוא תפלה אמריעי וכנ"ל בדברי ר"ת, כמו כן לכא' א"ל לפרש שפליטת סופריהם הוא תפלה אמריעי כי אם לא כן הדרא קושית התוס', וכיון שכן היאך מפרש הר"י בר יקר דפליטת סופריהם הוא תפלה אמריעי.

וקושיא זו על הר"י בר יקר אולי י"ל דהר"י בר יקר לא ס"ל כתירוץ ר"ת, אלא הוא ס"ל כתירוץ בתרא דהתוס' שהחילוק הוא דקצירי ומריעי זהו תפלת יחיד ושייך רק אליבא דרבי יוסי וברכת רפאנו זהו תפלת רבים ושייך גם אליבא דרבנן כי אע"פ שנחתם כבר ביוה"כ מ"מ כיון דהוי תפלת רבים שייך להתפלל ע"ז, ולפי"ז י"ל, דאף תפלת ועל פליטת סופריהם היא תפלת רבים וכמו תפלת רפאנו. **תשובה:** הכל בכלל. ע"כ.^{7 8}

⁵צ"ל: מ"ט ב'.

⁶ועי' במפרש בנדרים שם שכתב וז"ל מצלינן אקצירי רופא חולי עמו ישראל. מריעי על פליטת סופריהם עכ"ל וזהו כמ"ש הר"י בר יקר הכא, ועי' מש"כ במהרש"א שם (בד"ה כמאן) על דברי המפרש. ודו"ק.

⁷ בביאור תשובת מרן שליט"א כתב לן חכ"א לבאר כך ובוה"ל: תוס' לא אומר שרפאנו היינו חולים שיתרפאו, תוס' רק אומר שעל שיתרפאו מצלינן גם לרבנן, והכוונה דלעולם שפיר אפשר לומר שרפאנו כולל חולים שיתרפאו ושלא יחלו, אבל כיון שזה גם חולים שיתרפאו, לא איכפת לן לבקש בזה על הבריאים שלא יחלו, כי מה שלא מבקשים לרבנן שלא יחלו זה רק אם מבקשים את זה לבד, אבל אם כלול ברפאנו גם שלא יחלו, לא איכפת לן, דמה בכך שכבר נגזר, הרי הקב"ה יכול להפך את הגזירה, כמו שתשובה ומעשים טובים מהני אפילו אחרי שנגזר דמהני לבטל הגזירה, אבל כל זה כשמבקש ברפאנו שכלול בזה משיתרפאו, בזה לא איכפת לן שיתרפאו גם שלא יחלו, ומשא"כ כשמבקשין אמריעי וכאן מבקשים רק על שלא יחלו, בזה דבר יש קפידא על בקשה כזו אליבא דרבנן, כי כיון שכבר נגזר, לא היינו מבקשים שלא יהיה הגזירה בצורה מפורשת על כשאנו מפרשים שאנו מבקשים רק על ביטול הגזירה לבד, ולכן לעולם אליבא דאמת 'הכל בכלל' רפאנו החולים ושלא יחלו וזה לא קשיא על רבנן אבל כשמצלינן בפרטיות על שלא יחלו זה לא אליבא דרבנן, עכ"ל החכ"א בביאור תשובת מרן שליט"א.

⁸ועי' הפ"ז חיים סוף חלק שני בציוורים בבאר מים חיים ס"ק ח' אות א'.

שאלה: בענין הנ"ל. שאלנו את מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתתרמ"ט) בזה"ל: שמו"ע רפאינו ה' ונרפא כו'. יש לשאול אמאי תקנו רק תפלה שנתרפא, דלמה לא תקנו תפילה לפני כן שלא נחלה, וכדארו"ל (שבת ל"ב א') אמר ר' יצחק בריה דרב יהודה לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר כו'. ולכאו' צ"ב טובא. והשיב מרן שליט"א: רפואה מעיקרא נמי משמע. (ע"כ). והיינו דבכלל בקשת רפאינו זה ג"כ בקשה שלא יחלה ולא רק בקשה שאם כבר נחלה שיתרפא, והשתא לכאו' צ"ב דהא בתוס' הנ"ל נתבאר דברכת רפאנו היא תפלה רק על מי שנחלה כבר שהוא יתרפא ואי"ז תפלה שלא יחלה, ולכאו' צ"ב בדברי מרן שליט"א. (ומתחילה חשבנו ליישב דתשובת מרן שליט"א דוקא לתי' בתרא דהתוס' ולא לתי' ר"ת, אבל לכאו' אין ליישב כן, כי לכאו' אין לומר שתי' שני דהתוס' לא סבר כתי' ראשון והיינו שתי' שני פליג על תי' ראשון וסובר דברפאינו כלול גם בקשה שלא יחלו (וכתשובת מרן שליט"א) כי לכאו' הכרח התי' השני לומר דלא כתי' ראשון הוא כי תי' שני סובר דגם מתי יתרפאו נגזר בר"ה, וכיון שכן, לכאו' אין ליישב דתשו' מרן שליט"א קאי רק לתי' בתרא, כי גם תי' בתרא סובר כתי' קמא שאין כלול ברפאינו גם שלא יחלה). **תשובה:** שניהם אמת. ע"כ.

ברכת השנים

ותן טל ומטר לברכה. הנה בתענית ג' ב' נתבאר דטל לא מיעצר לעולם, אבל טל דברכה אפשר דמיעצר וכמו שעשה אליהו הנביא בזמן אחאב יעו"ש, ולפי"ז מה דמתפללין ותן טל כו' לברכה אי"ז תפלה שיהיה טל כי טל יש לעולם, רק הבקשה כאן שהטל יהיה טל של ברכה.

ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה ושבענו מטובה. יתכן כוונת הבקשה כאן, שירדו הגשמים באדמה הצריכה לגשמים, ולא במקומות שאין הגשם נצרך להם, וכדאיתא בר"ה י"ז ב' עתים לטובה כיצד כו' עתים לרעה כיצד הרי שהיו ישראל כו', וכן איתא בתרגום קהלת י"א ב'-ג' יעו"ש, וע"ע במלא העמר למהרא"ל צינץ צוק"ל שם. ואפשר להוסיף, ועל ידי כך, ושבענו מטובה, והיינו, דכשירדו הגשמים במקומות הנצרכים לגשמים אז יהיה לנו במה לשבוע ומשא"כ אם ח"ו היו יורדים הגשמים שלא במקומות הצריכים לגשמים שאז לא היה במה לשבוע ח"ו, וזהו דסמך 'ושבענו מטובה' מיד אחר 'ותן טו"מ לברכה'.

ושבענו כו'. כתב במשנה ברורה (סי' קי"ז ס"ק א') וז"ל, הנוסח ושבענו מטובך [מ"א בשם הרא"ש והרש"ל] ובסידור האר"י כתוב מטובה עכ"ל, אולי יש לומר טעם לנוסח האר"י ז"ל כך, דהנה בתפלת שבת אנו אומרים 'שבענו מטובך' ושמחנו בישועתך, וכתב עלה בספר התמיד וז"ל ושבענו מטובך כי אע"פ שאנו שבעים ומתעדנים במעדנים לכבוד היום, שבענו מטובך הנצחי הצפון ליראיו כי זה האמיתי עכ"ל, ולפי"ז נמצא דכשואומרים ושבענו מטובך ה"ז מתפרש מטובך דייקא כלומר מהטוב הרוחני ואילו כשואומרים ושבענו מטובה ה"ז מתפרש במאכלים ומעדנים, והשתא, אם היה הנוסח בברך עלינו 'ושבענו מטובך' היה נמצא שאנו מבקשים על הטוב הרוחני, וזה בפשוטו אינו שייך לברכה כאן, כי הברכה כאן מיירי על טוב תבואת הארץ ולא מיירי כאן על הטוב הרוחני, ומעתה י"ל דלכן גרס האר"י ז"ל 'מטובה' והיינו כי הברכה כאן קאי על הטוב הגשמי ולא על הטוב הרוחני.

אלא דעתה צריכינן לבאר נוסחת הרא"ש והרש"ל דגרסו ושבענו מטובך, דכיון דמטובך פירושו מטובך הרוחני, א"כ מה שייך בקשה זו לברכת השנים כאן דקאי על הטוב הגשמי. ואולי י"ל, דלדידהו באמת ב' בקשות איכא הכא, הא' ותן [טו"מ ל]ברכה ע"פ האדמה וזה קאי על הטוב הגשמי, והב' ושבענו מטובך היינו מהטוב הרוחני, והטעם שמכניסין כאן בקשה על הטוב הרוחני (אף שעיקר הברכה היא בקשה על הטוב הגשמי וכן"ל), הוא כדי להזכירנו שאין הטוב הגשמי הוא העיקר רק הטוב הרוחני שהוא הנצחי הוא העיקר, (וכמו שבשבת מתפללין ושבענו מטובך כדי להזכירנו שאע"פ שאנו מקיימים מצוה בתענוג מעדנים מ"מ העיקר הוא הטוב הנצחי וכן"ל) ולזה בתוך ברכת השנים שהוא קאי על הטוב הגשמי תקנו לנו להתפלל לבקש שנזכה לטוב הרוחני אכ"ר.

והנה למש"כ הר"י בר יקר וז"ל ושבענו מטובך ע"ש (נחמיה ט' כ"ה) ויאכלו וישבעו ויתעדנו בטובך הגדול עכ"ל לכאורה יש לומר בתפלה ושבענו מטובך ואמאי גרס האר"י ז"ל ושבענו מטובה, וי"ל דאי"ז קושיא כי מ"ש בפסוק הנ"ל 'בטובך הגדול' אין הכוונה לטוב הגשמי או לטוב הרוחני הבא לנו מאתו ית"ש, רק הכוונה להשי"ת שהוא טוב בעצמו ובטובו הגדול אכלו וישבעו ועדנו.

ואולי י"ל עוד דעת האר"י ז"ל, והוא דא"ל דגרסינן בברכת השנים ושבענו מטובך א"כ נמצינו מבקשין בשבת בקשת חול כי גם בתפלת שבת מתפללין על זה ואמרינן ושבענו מטובך והרי זה אסור כמבואר באו"ח סי' רפ"ח יעו"ש, ולזה חילק האר"י ז"ל דבחול גרסינן ושבענו מטובה, והיא תפלה אחרת מתפלת שבת קודש בה אמרינן ושבענו מטובך.

כתב הר"י בר יקר וז"ל, וגם שנאמר על פני האדמה בא להתפלל על העשירים שיתנו לפרנס העניים דאמ' בתנחומא (ב"ר צ"א ח') והרעב היה על כל פני הארץ ראוי למקרא לומר על הארץ אמר ר' שמואל ללמדך שלא התחיל הרעב אלא בעשירים שאין פני הארץ אלא עשירים. ושבענו מטובך ע"ש (נחמיה ט' כ"ה) ויאכלו וישבעו ויתעדנו בטובך הגדול עכ"ל, והיינו דמ"ש על פני האדמה קאי על העשירים שנקראים פני הארץ, והנה אפשר דמה שגרס הר"י בר יקר ושבענו מטובך ולא ושבענו מטובה הרי זה בדווקא, כי כיון דקאי על העשירים א"כ לכאורה על כרחך אין שייך לומר ושבענו מטובה כי מטובה קאי על האדמה ממש ולא על העשירים, ורק לפירוש ע"פ האדמה כפשוטו שייך לומר ושבענו מטובה.

עוד אפשר דכיון דפירש דע"פ האדמה קאי על העשירים לכן גרס ושבענו מטובך להזכירנו שאין העשירים משביעים אותנו רק השי"ת הוא המשביע אותנו. ומעתה אפשר דהאר"י דלא גרס מטובך רק מטובה, אפשר דמ"ש ע"פ האדמה פירש האדמה כפשוטו ולכן לא הוה מצי למיגרס מטובה ודו"ק.

כתיב (ויקרא כ"ו ט"ז) אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש וזרעתם לריק וזרעכם ואכלהו איביכם ופרש"י וז"ל וזרעתם לריק זרעכם וזרעה ואינה צומחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ת"ל ואכלהו אויביכם הא כיצד זרעה ראשונה ואינה צומחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבתנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד כו' עכ"ל, ולפי"ז אפשר דמ"ש 'ושבענו' היינו ושבענו דייקא דהיינו שהשי"ת ישביע אותנו עמו ישראל ולא את האויבים ח"ו.

את השנה הזאת. הנה תפלה זו אנו אומרים גם בתפלה האחרונה של השנה והיינו במנחה של ערב ראש השנה, ומבואר מזה, דגם מזמן המנחה עד כניסת השנה החדשה עדיין צריכינן תפלה

של ברכה, ולכן גם בזמן זה עדיין מתפללים ואומרים את השנה 'הזאת', והטעם, כי הברכה ששנה זאת מתברכת אף שזהו רק לכמה שעות בלבד עד סוף וגמר השנה מ"מ הברכה היא משפיעה ג"כ לשנה הבאה. ואף דארו"ל (ביצה ט"ז א') תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזה כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה כו, י"ל דזה שהוא מתפלל בער"ה עבור כמה שעות בלבד והיינו שמאמין שכל רגע ורגע מחיינו תלויים בחסדו יתברך זהו גופא עוד זכות שתסייע לו להתברך בשנה החדשה יותר. ועוד י"ל דמ"ש בגמ' מזונותיו כו' ה"ז קאי לענין פרנסה ערש"י שם, ומשא"כ הברכה כאן קאי על התבואה עצמה ולא על הפרנסה עצמה [אמנם עי' פ"ק דתענית דלרבי יוחנן גשמים היינו פרנסה].

ברכת קיבוץ גלויות

תקע בשופר גדול לחרותנו. כתב הטור (או"ח סי' קט"ז) וז"ל, עשירית תקע בשופר ומה ראו לומר קבוץ גלויות אחר ברכת השנים, לפי שנאמר (יחזקאל ל"ו ח') ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא, וקבוץ גלויות הוא ע"י תקיעת שופר כו' עכ"ל יעו"ש. ואולי אפשר ליתן טעם נוסף לכך שברכת תקע בשופר נסמכה לברכת השנים, והוא, דהנה ברכת תקע בשופר היא בקשה ג"כ לתיקון פגם היסוד כדאיתא בספח"ק (עי' בספרי הרב חיד"א ובס' טהרת הקודש ועוד), ואיתא במשנ"ב (סי' רמ"א ס"ק ה') מגמ' פסחים קי"א דהשר של העניות נבל שמיה ואוהב לשרות במקום מיאוס יעו"ש, ולפי"ז י"ל דמאחר שביקשנו ברכת השנים והיינו פרנסה והיפך העניות, לכך מיד מבקשין לאחמ"כ תיקון לכל פגם היסוד שע"כ לא ישלוט השר של העניות אצלנו ותוכל בקשת הפרנסה להתקבל לפניו ית"ש לרצון.

תקע בשופר גדול. הא דאמרין 'גדול' היינו בקולי קולות כדאיתא בסנהדרין צ"ב א' אמר ר' טבי אמר ר' יאשיה מאי דכתיב שאול ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים וכי מה ענין שאול אצל רחם אלא לומר לך מה רחם מכניס ומוציא אף שאול מכניס ומוציא והלא דברים קל וחומר ומה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות שאול שמכניסין בו בקולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות מיכן תשובה לאומרינן אין תחיית המתים מן התורה, ופרש"י וז"ל אינו דין שמוציאין אותו בקולי קולות שנאמר יתקע בשופר גדול עכ"ל וחזינן דגדול דהכא היינו בקולי קולות.

עוד יש לפרש, דהנה כתב מרן שליט"א בקונטרס 'למכסה עתיק' (ישעיה פכ"ז) וז"ל יתקע בשופר גדול כו' ומדתו אלף אמה באמתו של הקב"ה והוא מקרן אילו של אברהם אבינו (פרדר"א ספ"א וכו"ה בפרקי דרשב"י הנ"ל שהקב"ה ימתחנו עד אלף אמה) עכ"ל, ולפי"ז י"ל דזהו תקע בשופר 'גדול' והיינו גדול במדתו וכו"ל.

שו"ר הא דביאר מרן שליט"א ביאור עמוק ונפלא כיצד הוא החשבון של אלף אמה, הובא במחזור שי"ח שפתותינו - ראש השנה בברכת שופרות (עמ' 321) יעו"ש ותרווה נחת.

ושא נס לקבץ גלויותינו. כתב באבודרהם וז"ל, ושא נס לקבץ גלויותינו וקבצנו יחד מהרה מארבע כנפות כל הארץ לארצנו, ע"ש (ישע' י"א י"ב) ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה מארבע כנפות הארץ עכ"ל, ולעיל מיניה (פסוק י') כתיב, והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עמד לנס עמים אליו גוים ידרשו והיתה מנחתו כבוד ופי' המלבי"ם וז"ל, לנס. מרימים אותו לסימן קיבוץ ומלחמה עכ"ל יעו"ש, והיינו ד'נס' הוא לשון הרמה, וכן הוא בתרגום שם

(פסוק י"ב) 'ויזקוף' את לעממיה וגו', ולפי"ז מ"ש כאן ושא 'נס' לקבץ גלויותינו ה"ז לשון הרמה.

וע"ד הרמז יל"פ עוד, דמ"ש כאן ושא 'נס' לקבץ גלויותינו, היינו נס שהוא למעלה מגדרי הטבע, והנס דכאן יל"פ דהנה אמרי' (סנהדרין צ"ח א') זכו אחישנה לא זכו בעתה, ולכן מבקשין שיעשה הקב"ה עמנו נס ויגאלנו באחישנה ולא בעיתה, ודו"ק.

בא"ה מקבץ נדחי עמו ישראל. הנה הר"ת הוא מנע"י, ויש לומר דהוא רמז להא דכתיב (ירמיה ל"א י"ד) מנעי קולך מבכי והיינו רמז על מה שהבטיח הקב"ה לרחל אמנו ע"ה לקבץ הגלויות. ודו"ק. ושוב מצאתי זה שהביא זה החיד"א, יעוי' בסידור החיד"א יעו"ש.

ומ"ש הלשון 'נדחי' יל"פ דהוא קאי על הנשמות שנדחו לחיצונים ע"י הפגם במדת היסוד וכמ"ש בחיד"א והבן.

ברכת השיבה שופטינו

השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה. מה שאמר 'כבראשונה' וכן 'כבתחילה' עי' בזה ביאור נפלא בפירוש הרב מלבי"ם ז"ל בישעיה א' כ"ו בביאור המילות יעו"ש.

השיבה כו' כבתחילה. הנה בפשוטו כוונת תפלה זו היא כמו שכתבו הראשונים ז"ל (עי' ר"י בר יקר ואבודרהם) 'שאנו מבקשים את הש"י שישבו השופטים שיהיו יושבים בלשכת הגזית לשפוט בינינו כבראשונה ולתת עצה כבתחילה' (ל' הרבינו בחיי, עי' להלן כל הלשון).

ולו"ד הראשונים ז"ל אולי הי' לפרש עוד, והוא, דהנה הצדיקים בעצמם אינם יורדים ממדרגתם עם הירידה של ירידת הדורות וכמבואר מהא דאמרי' (קידושין ע"ב ב') כשמת רבא נולד רב אשי ללמדך שאין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנא' ורח השמש ובא השמש כו', וכיון שכן, מן הדין הי' ראוי להיות שיהיו הצדיקים זוכים לרוח הקודש תדיר ולשפוט וליתן עצות כבזמן הבית, אלא כיון שאין הדור זכאי שיהיו בו צדיקים עם כאלו מדרגות והשגות (וכעין מ"ש מו"ק כ"ה א' פתח עליה [על רב הונא] ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה ליה יעו"ש, וכן איתא במקום אחר 'אלא שאין הדור זכאי לכך') לכן הצדיק כביכול מפסיד כל זה אע"פ שהוא בעצמו ראוי לכך וכמב' בקידושין כנ"ל, ולזאת אנו מתפללין על הצדיקים שבדור שלנו [כל אחד בדורו] [וממילא הרי זה תפילה גם עלינו כדלהלן], שלא יפסידו הצדיקים ממדרגתם האמיתית מחמת מצב הדור, וה"פ, השיבה שופטינו כבראשונה פי' שתשיב את מדרגת שופטינו דייקא היינו השופטים של הדור שלנו כבראשונה כמדרגת השופטים שבזמן הבית, וכן ויועצינו כבתחילה פירושו כנ"ל, כי הם מחמת עצמם זכאים לכך. ועל ידי כך, והסר ממנו יגון ואנחה פי' שכיון שהצדיקים יהיו עם כוחות רוחניים לפי מעשיהם ומדרגתם האמיתית (ולא לפי מצב הדור) ממילא יוכלו לשופטינו וליועצינו כמו בזמן הבית ואז ממילא יסור מאתנו כל היגון והאנחה [וכמ"ש במדרש הנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל לעולם], ודו"ק.

והנה לפי' רבותינו הראשונים ז"ל שהקב"ה ישיב לנו הסנהדרין בעצמם וכו"ל, לכאן' תיקשי איזו זכות יש לנו לבקש כן והלא איננו זכאים לכך, וי"ל דאדרבה אנו מבקשים כן בזכות הצדיקים עצמם שהרי הם באמת נשארו במדרגתם השלימה וכו"ל. (ואף דלפעמים יש להם ג"כ איזה ירידה לפי דרגתם מ"מ אי"ז מחמת עצמם ח"ו רק מחמת הדור שהם שרויים בו וכמ"ש

בספה"ק קדושת לוי, ועי' בספר קובץ מאמרים להגה"ק ר' אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד מש"כ בזה בשם מרן החפץ חיים זצוק"ל.

השיבה שופטינו כו' והסר ממנו יגון ואנחה. אפשר לפרש, א. השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה ועי"ז והסר ממנו יגון ואנחה, ושו"ר דכן הוא באבודרהם יעו"ש. ב. השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה, ובינתיים כל זמן שאין לנו אותם, אנו מבקשים והסר ממנו יגון ואנחה, כי אם הי' לנו שופטים כבראשונה ויועצים כבתחילה אז ממילא הי' סר ממנו יגון ואנחה (וכנ"ל בפ"י קמא), אבל השתא שאין לנו שופטים כבראשונה ויועצים כבתחילה אנא והסר ממנו היגון והאנחה.

ומלוך עלינו אתה ה' לבדך כו'. איתא בתנא דבי אליהו (פ"ד) אמר משה לפני הקב"ה צדיק וחסיד אתה אלא מדת הדין מקטרג לפניך על כל באי עולם ועל כל מעשי ידיך שבראת בעולם כו' יעו"ש (והא דצריך באמת סנגורים וקטגורים הוא משום נהמא דכיסופא וכמ"שבספה"ק), ולפי"ז יתכן לפרש כך, ומלוך עלינו אה ה' לבדך פ"י לבדך ממש בלי מדת הדין, רק בחסד וברחמים שהרי הקב"ה צדיק וחסיד, וממילא וצדקנו במשפט.

ומלוך עלינו כו' וצדקנו במשפט. אפשר לפרש, א. ומלוך עלינו אתה ה' לבדך בחסד וברחמים ועי"ז וצדקנו במשפט. ב. ומלוך עלינו אתה ה' לבדך בחסד וברחמים, ועתה שעדיין אין לנו זאת אלא עדיין יש מדת הדין, אנא וצדקנו במשפט.

וצדקנו במשפט. איתא בספה"ק (השל"ה הק', ובס' החפץ חיים) דיש ארבעה זמני תשובה, הא' בכל לילה קודם השינה. הב' בכל ערב שבת קודש. הג' בכל ערב ראש חודש. הד' בכל ערב ראש השנה יעו"ש, ועי' ר"ה ט"ז א' דתניא הכל נידונים בר"ה כו' דברי ר"מ ר' יהודה אומר הכל נדונים בר"ה כו' ר' יוסי אומר אדם נידון בכל יום כו' רבי נתן אומר אדם נידון בכל שעה כו' יעו"ש, ויש עוד זמני דין לאדם הא' לאחר פטירתו מן העולם והב' בכל ר"ה דין על פירות מעשיו שהיו בעוה"ז והג' לע"ל ביום הדין הגדול והנורא. השי"ת ירחמנו ויזכנו בכולם. ואפשר דעל כל זמני הדין האלו אנו מתפללים [כבר מעתה] וצדקנו במשפט.

כתב הרבינו בחיי (בראשית מ"ט ט"ו) וז"ל, וירא מנוחה כי טוב. מאס דרך מלחמה והחיילות וראה מנוחת התורה כי טוב, זהו הגיון התורה שצריכה מנוחת הגוף ויגיעת הנפש, בהפך מעסקי העולם שצריכים יגיעת הגוף ומנוחת הנפש. ומפני שעסק התורה צריך פנאי והשקט הגוף, ואי אפשר שתתקיים במי שיש לו טרדות ואנחות, על כן תקנו לנו רז"ל בתפלה, השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה והסר ממנו יגון ואנחה. ואין הכונה במתפלל שישב לנו ה' יתברך השופטים והיועצים כדי שינגוש עסקי חובותיו, ולא לזה כוון ישעיה שאמר (א' כ"ו) ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועצך כבתחלה, אבל עיקר הברכה ההיא ודבר הנביא הוא סוד העבור, שאנו מבקשים את הש"י שישבו לנו השופטים שיהיו יושבים בלשכת הגזית לשפוט בינינו כבראשונה ולתת עצה כבתחלה, ואז יהיו כל ישראל מוכנים לקבל המושכלות ומשיגים באותו זמן ידיעת השם יתברך כענין שכתוב (ישעיה י"א ט') כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו'. ולכך סמך לזה, והסר ממנו יגון ואנחה, שאי אפשר להשיג ידיעת השם על השלמות עם היגון והאנחה רק

עם השמחה ועם המנוחה, והנה ברכה זו תקנוה אחר ברכת תקע בשופר, שהיא מדברת בקבוץ גלויות. עכ"ל הרבינו בחיי.

ברכת ולמלשינים

הנה ברכה זו, היא ברכה נוספת על הי"ח ברכות שתקנום ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים, ותיקנוה רבן גמליאל ובית דינו ביבנה לאחר חורבן בית שני, מפני המינים והאפיקורסים שהתרכו אז והתאחדו עם הרומיים והצרו לישראל וגם משכו לב המון ישראל אליהם, ולכן תקנו ברכה זו על מפלתן (עי' ס' האשכול, וברמב"ם פ"ב מתפלה ה"א, ובס' המנוחה שם, שם נ' הנ"ל).

והנה כידוע הוא שמפני הסכנה שהי' במשך הדורות הוכרחו לשנות מהנוסח שתקנו בתחילה, ושעל כן ישנם כמה נוסחאות בברכה זו, ואנן ניזיל ונפרש הנוסחא שלפנינו כיום, בעזה"י, אך קודם לזאת נעתיק ונכתוב הכא נוסח הר"י בר יקר ז"ל (רבו של הרמב"ן ז"ל) ופירושו, ופירוש עוד ראשונים ז"ל, (ואח"כ נחזור לפרש בנוסחא שלפנינו כיום). וזה החלי בעזרת צורי יתברך שמו:

למשומדים אל תהי תקוה וכל המינים כרגע יאבדו וממלכת זדון מהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע כל אויבינו בא"י שובר אויבים ותכניע זדים, ע"כ הנוסח הנראה מתוך פי' הר"י בר יקר.

ומפרש, דיש בברכה זו ב' תפילות, הא', על המשומדים והמינים שהם ישראל שנהיו אפיקורסים (כמ"ש הרמב"ם שם, ובס' המנוחה שם כ' דהכוונה לצדוקים ובייתוסים שהיו בימי רבן גמליאל יעו"ש) שיהי' להם מפלה (עי' ס' האשכול 'ותקנו ברכה זו על מפלתן'). והב', על מלכות אדום ועל כל ארבע מלכויות שיאבד הקב"ה את זרעם וזכרם.

ותפלה א' הכי מפרש לה - למשומדים אל תהי תקוה וכל המינים כרגע יאבדו, פי', דוקא לישראל יש תקוה וכדכתיב (איוב ה' ט"ז) ותהי לדל תקוה, וכתיב עוד (ירמיה י"ד ח') מקוה ישראל, וכתיב עוד (שם ל"א י"ז) ויש תקוה לאחריתך, אבל לא למשומדים [ולא למינים, שדין אחד להם למשומדים ולמינים], והטעם שאין להם תקוה הוא משום שהם נידונים בגיהנם לדורי דורות כדאיתא בשמות רבה י"ט ד'. ומה שאמר אצל המינים הלשון 'כרגע' אי"ז דוקא גבי המינים כי המשומדים והמינים דין אחד להם ולקח הלשון רגע ע"ש הכתוב (איוב ל"ד כ') רגע ימותו.

והשתא מקשה הר"י בר יקר, היאך אנו מתפללין כן על 'ישראל' שנשתמדו ונהיו למינים והרי איתא בברכות ז' א' וכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב (ופרש"י שם וז"ל לצדיק לא טוב. לענוש את הבריות עכ"ל), ותירץ, דמ"ש שם היינו דוקא באופן שהצדיק עושה פעולה שבהכרח הרשע יענש וכרבי יהושע בן לוי במעשה התם דכרבלתא דתרנגולא, או בכשפים והשבעות, ומשא"כ הכא שזהו תפלה יכולים להתפלל שהקב"ה לא ייטיב להם ואם לא ישמע יחדל שאין הכרח בתפלה. (א.ה. וכן מצינו במשה רבינו שהתפלל אל תפן אל מנחתם וגו').

ועוד הקשה, היאך אנו מתפללין כן והרי איתא בברכות י' א' גבי הנהו בריוני דהוו בשיבובתיה דרבי מאיר דאמרה ליה דביתהו דמבעי רחמי דליהדרו בתשובה (וא"כ ונתקין ברכה דליהדרו בתשובה. ל' ס' המנוחה הנ"ל, ועי' להלן), ותירץ, וי"ל דכונת הברכה היא שיכרתו מן העולם בזמן שירצו להרע לישראל כו' יעו"ש, והיינו בזמן שאינם רוצים להרע לישראל מתפללין עליהם שיחזרו בתשובה שלימה ואילו בזמן שרוצים להרע לישראל [מותר להתפלל ו]אנו מתפללין עליהם שיכרתו. (ולדבריו ז"ל גם מותר לעשות פעולה שבהכרח יענשו, ודו"ק).

והנה עד עתה התפללנו על ישראל שנשתמדו ונעשו מינים רח"ל, ועתה מתפללין על מלכות אדום וכל הד' מלכויות וכל העושין רעה לישראל על מפלתן.

והכי מפרש לה תפלה ב' זו - וממלכת זדון מהרה תעקר ותשבר ותמגר, פי', ממלכת זדון היינו אדום הנקראת מלכות חייבת ומלכות זדון (ומייתי שם הר"י בר יקר ראיות הרבה לזה שהיא נקראת כך יעו"ש), ותעקר היינו עקירה לגמרי ופי' שלא רק בעוה"ב לא יהי' להם שום טוב אלא אף בעוה"ז לא יהי' להם שום תקות טוב, והוא ע"ש הפסו' (צפניה ב' ד') עקרון תעקר. ותשבר הוא ע"ש הפסו' (הושע א' ה') ושברתי קשת ישראל ור"ל יהי רצון שלא תשבר קשתם של ישראל כי אם קשת האומות. ותמגר הוא ע"ש הפסו' (תהילים פ"ט מ"ה) וכסאו לארץ מגרת.

עוד כתב שם, דהתפלה אינה רק על מלכות אדום, אלא היא על כל הד' מלכויות ועל כל העושין רעה לישראל, דכתב וז"ל, עוד יש כאן ארבעה בברכה זאת שעושין רעה לישראל, למשומדים א', ולכל המינים ב', וכל אויבי ג', ומלכות זדון ד', וכנגד ארבע דברים שעשו אומות העולם, שפשטו ידיהם בכסא הכבוד מרום מראשון, והחריבו, ושרפו, והגלו את ישראל. יאבד הקב"ה את זרעם וזכרם, עכ"ל שם.

ואזיל ומפרש, ותכניע כל אויבינו ע"ש (ישעיה כ"ה ה') שאון זרים תכניע. בא"י שובר אוכים ע"ש (תהילים ג' ח') שיני רשעים שברת. ותכניע זדים כמו שפירשנו. ומשמע מתוך פירושו שם דמ"ש ותכניע כל אויבינו היינו כל אויבינו שאמרנו למעלה והיינו גם המשומדים והמינים וגם האומות וכו"ל.

ומסיים הר"י בר יקר שם בזה"ל, ולכך תקנו למשומדים בשמונה עשרה לקללם שחרית וערבית, כדאמרינן בפסיקתא גבי עמלק עד בא שמש, כל המלכויות אין עושות מלחמה אלא עד חצי היום, ומלכות חייבת עושה מלחמה שחרית וערבית וזהו מלכות זדון עכ"ל, ומ"ש ולכך תקנו כו' ר"ל דנהי שצריך להתפלל ברכה זו מ"מ למה תקנו זאת בתוך תפלת שמו"ע, וע"ז מיישב כדאמרי' בפסיקתא כו'. והרמב"ם (פ"ב מתפלה ה"א) תירץ בזה"ל, וקבע אותה בתפילה כדי שתהא ערוכה בפי הכל נמצאו כל הברכות שבתפילה תשע עשרה ברכות עכ"ל יעו"ש.

אך מה שתירץ הר"י בר יקר, כדאמרינן בפסיקתא גבי עמלק כו', לכאורה צ"ב, דבשלמא מה שתקנו לקלל את עמלק שחרית וערבית (דהיינו מ"ש ומלכות זדון מהרה תעקר כו' וכו"ל) ניחא מה דמייתי עלה הפסיקתא דמלכות חייבת עושה מלחמה שחרית וערבית, אבל המשומדים והמינים שאינם אדום א"כ למה תקנו לקללם שחרית וערבית. וי"ל דכוונתו ז"ל כמ"ש בס' האשכול שהמינים התאחדו ביחד עם אדום, והיינו דכיון שכן לכן אתי שפיר שמתפללין גם על המשומדים והמינים שחרית וערבית.

ועיין עוד בספר המנוחה דביאר למה פתח בלמשומדים ואח"כ מינים מאחר שעיקר ברכה זו נתקנה מפני המינים, ותירץ חדא לאשמועין דהמשומד סתמיה מין הוא שפלוגתא היא בהוריות י"א א', ועוד תירץ וז"ל וא"נ כדי שימנעו ההמון מקבוצם וממעמדם ומשמוע דבריהם ולא ינטו אחרי דעתם הרעה להשתמד ולצאת מכלל הדת, תקנו חכמים להזכירם ראשונה והודיעו שאין לנפש המשומד תקוה והשארות רק יכלו באפס תקוה, עכ"ל.

ועתה ניזיל ונפרש בעזה"י נוסח הברכה שלפנינו, ולפי מצב זמנינו :

ולמלשינים כו'. כ"ה גירסת הטור באו"ח סי' קי"ח יעו"ש.

ולמלשינים אל תהי תקוה. פי' דלא לו המלשינים והמוסרים את הכשרים והיראים למלכות ולערכאות אל תהי להם שום תקוה והצלחה בהלשנתם.

וכל הרשעה כרגע תאבד. פי' דכל הרשעה תאבד מתוך לבם של המלשינים והמוסרים שעל ידי כך ממילא ישובו בתשובה ויפסיקו מהלשנתם.

ויש לפרש עוד, דאין זה בקשה נפרדת אלא היא המשך הבקשה הקודמת, והיינו שע"י שהם יראו שאין להם שום תקוה והצלחה בהלשנתם ממילא כל הרשעה כרגע תאבד כי יתעוררו לתשובה ע"י שיראו שאין ברכה בעמלם הרע שלהם.

ומה דקאמר 'וכל' הרשעה, יש לפרש, דלא רק רשעת המלשינים כרגע תאבד אלא גם [את] כל הרשעה כולה כרגע תאבד.

ומה דקאמר כרגע תאבד (התי"ו בחולם) ולא כרגע תאבד (התי"ו בשוא והאל"ף בפתח) , י"ל דהיינו משום הא דאמרי' בברכות (י' א') יתמו חטאים ולא חוטאים יעו"ש (ועי' לעיל מש"כ בשם הראשונים ז"ל מתי אמרינן כן ומתי לא יעו"ש), ולפי"ז הבקשה כאן היא על ישראל ולא על אוה"ע דאי הי' המכוון כאן על אוה"ע לכאור' תאבד (התי"ו בשוא והאל"ף בפתח).

וכל אויביך מהרה יכרתו. הנה בפשוטו המכוון בבקשה זו, היא על אומות העולם שיכרתו, כי גבי ישראל לא שייך להתפלל עליהם שיכרתו שהרי הקב"ה חפץ ורוצה בתשובת רשעים ולא במיתתם (ואמנם יש לפרש זה על ישראל שנשתמדו ונהיו מינים ואפיקורסים רח"ל כשאננם רוצים לשוב בתשובה או בזמן שרוצים להרע לישראל וכמ"ש הראשונים ז"ל וכדלעיל, אבל בסתמא ל' כריתה שייך טפי באוה"ע ולא בישראל וכנ"ל).

ומה דקאמר 'אויביך' יש לפרש אויבי עמך, והוא, דהנה כתיב (שמות ט"ו ז') וברב גאוןך תהרס קמך וגו' ופרש"י וז"ל תהרס. תמיד אתה הורס קמך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל כו' עכ"ל ומבואר דקמך פי' הקמים על ישראל וה"נ יש לפרש דאויביך פי' אויבי עמך, ובאמת כן היא הגירסא לנוסח ספרד.

והזדים מהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע במהרה בימינו. הנה בקשה זו פירשוה הראשונים ז"ל דקאי על אוה"ע וכנ"ל (עי' לעיל ד"ה והכי מפרש לה תפלה ב' זו), ולו"ד ז"ל לכאור' יש לפרשה על ישראל והוא דהנה חתימת הברכה היא שובר אויבים ומכניע זדים והל' מכניע שייך טפי גבי ישראל (וכמו כן הל' שבירה שייך טפי גבי אוה"ע), והשתא אי תיקשי דאם הבקשה והזדים מהרה קאי על ישראל היכי קאמר תעקר ותשבר ותמגר, לזה י"ל דה"פ, תעקר פי' תעקר אותם מאתנו השומרי תורה ומצות כל זמן שהם מפריעים לנו בעבודת ה' או בכדי שלא נהיה מושפעים מהם לרעה בעבודת ה'. ותשבר פי' את כל הדרכים והאמצעים שיש להם להרע לנו בהם הן בעניני הגשמיות שלנו והן בעניני הרוחניות שלנו. ותמגר פי' שהקב"ה יתן מוראו עליהם כדי שיעשו תשובה (או כדי שיפחדו מאתנו ועי"כ לא יבלבלו אותנו בהבליהם מעבודתינו הקדושה עבודת השי"ת). ותכניע פי' תכניע אותם שיעשו תשובה שלימה.

ועוד י"ל דיש מהם דשייך עליהו הבקשה תעקר ויש מהם דשייך עליהו הבקשה ותשבר והיינו כאלו רשעים גמורים מסיתים ומדיחים רח"ל וכאלו שגלוי וידוע לפניו ית"ש שהם אינם עתידים לחזור בתשובה עד סוף חייהם כלל רח"ל, ויש מהם דשייך עליהו הבקשות ותמגר ותכניע שגלוי וידוע לפניו ית"ש שיחזרו בתשובה שלימה ע"י מוראו יתברך או ע"י הכנעה, וקאמר ד' הלשונות האלו כנגד ד' סוגי אנשים מישראל וכנ"ל.

ומ"ש ב' פעמים תיבת 'מהרה', וגם שבתחילה קאמר מהרה מבלי לומר בימינו כמו שאמר בסוף במהרה בימינו, י"ל דה"ק, והזדים, מהרה תעקר ותשבר ופירושו כנ"ל. ועוד, ותמגר ותכניע במהרה בימינו ופירושו כנ"ל וכאן הוסיף לומר 'בימינו' משום דבתשובה שלהם (ג"כ) תלויה הגאולה (וכדלהלן) ולכן קאמר כאן בימינו והיינו שנזכר שבימינו הם יעשו תשובה שלימה ונזכר דורינו אנו לגאולה השלימה בב"א.

ונגם] בתשובה שלהם תלויה הגאולה כמו שארז"ל (סנהדרין צ"ח א') ואמר רבי יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב כו', ומבואר דבזמן שהדור יהי' כולו זכאי אז בן דוד בא ובעל כרחך ד[גם] בתשובה שלהם תלויה הגאולה וע"ז אנו מתפללין 'בימינו', ויל"פ דלכן קאמר נמי 'במהרה' בימינו והוא לפי שמיד להלן מיניה קאמר בגמרא התם אמר רבי אלכסנדר רבי יהושע בן לוי רמי כתיב בעתה וכתיב אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה וכיון שכן לזאת אנו מתפללין שהם יחזרו בתשובה שלימה כדי שהגאולה (כנ"ל) תהיה במהרה והיינו קודם בעיתה אלא יהיה אחישנה בעזה"י. (ועיין בזה בתשובות הגר"ח ח"ג ב"ג עיקרים שאחרי תפ' שחרית כי שייך לכאן).

בא"ה שובר אויבים ומכניע זדים. הא דאמר שובר אויבים ולא אמר כורת אויבים וכפי שאמר בתחילה וכל אויבך מהרה יכרתו ולא אמר מהרה ישברו (וכן ק' להיפך למה למעלה אמר יכרתו ולא אמר ישברו כפי שחתם שובר אויבים ולא כורת אויבים), צ"ל דשבירה וכריתה חד מיילי נינהו.

והא דאמר ומכניע זדים ולא אמר מעקר זדים או משבר זדים או ממגר זדים וכפי שאמר בתחילה והזדים מהרה תעקר ותשבר ותמגר כו', י"ל דהיינו משום דכשאומר מכניע זדים שהוא הלי' האחרון שאמר (דהיינו תעקר ותשבר ותמגר 'ותכניע') נכלל בזה כל הלשונות הקודמים אליו והיינו גם תעקר ותשבר ותמגר. ועוד י"ל דחותמין החתימה מעין הסמוך לחתימה, וכיון דהתיבה האחרונה היא ותכניע לכן חתם מכניע.

ברכת על הצדיקים

על הצדיקים כו'. כתב הר"י בר יקר וז"ל על הצדיקים כו' צדיקים ע"ש עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם, חסידים ע"ש על זאת יתפלל כל חסיד אליך עכ"ל (וכן כתב באבודרהם), והנה מפסוקים אלו מבואר דבקשת הרחמים על הצדיקים ועל החסידים זהו שהקב"ה ירחם עליהם ויקבל שועתם ותפילתם.

עוד כתב הר"י בר יקר, גרי הצדק שאמ' ואהבתם את הגר (וכ"כ באבודרהם), ור"ל, דכיון שנצטוינו לאהוב את הגרים לכן תקנו לנו אנשי כה"ג לבקש רחמים על הגרים שע"י תפלה זו נוכל להגיע לידי כך שנאהוב את הגרים כפי שנצטוינו ע"ז בתוה"ק. ולמידין מכאן עצה דבכדי להגיע למדת אהבה כלפי זולתינו יש להתפלל עליו ובכך נגיע לאהוב אותו.

עוד כתב הר"י בר יקר, ועל זקני עמך ישראל ע"ש אל תשליכנו לעת זקנה, ואלו [א.ה. ר"ל, ומי הם אותם זקני עמך ישראל, וקאמר דאלו הם] אותם המתמנים על הציבור או להתפלל או להיות דיין או גבאי, ולכן יש להתפלל עליהם, שהם ערבים על הציבור כדאמרינן במדרש תלים (ח' ג')

בני אם ערבת לרעך (משלי ו' א') בתלמיד חכם הכתוב מדבר בזמן שהזקן (א.ה. ר"ל זקן זה שקנה חכמה) מתמנה אומר לו הקב"ה עד לא נתמנית לא נעשית ערב על הציבור עכשיו שנתמנית נעשית ערב על הציבור עכ"ל, והיינו דמ"ש ועל זקני עמך (בית) ישראל אין הכוונה כאן לזקנים ממש או לגדולי הדור, רק הכוונה לבקש רחמים על אותם המתמנים על הציבור וכו' שהם לא יושלכו לעת זקנה, והחשש שדוקא הם יושלכו לעת זקנה הוא משום שהם נתמנו על הציבור ונעשו בכך ערבים על הציבור. ומתוך לשונו ז"ל דכתב, אותם המתמנים על הציבור או להתפלל או להיות דיין או גבאי כו' בת"ח הכתוב מדבר שהזקן מתמנה כו', מבואר דכל המתמנים על הציבור או להתפלל וכו' כל אלו צריך שיהיה כל אחד ואחד מהם תלמיד חכם.

עוד כתב הר"י בר יקר, ועל פליטת סופריהם והם חכמי ישראל שהם כחולין כדאמ' (ר"ה ט"ז א') כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי עכ"ל, וכדפרש"י שם וז"ל, אקצירי ואמריעי. מפרש במסכת נדרים (מ"ט ב') קצירי חולים מריעי ת"ח שהן תשושי כח עכ"ל. והיינו דכיון שהת"ח הם תשושי כח לכן הם כמו חולים שצריך להתפלל עליהם. (ומבואר הכא דהת"ח דאמרו שם היינו חכמי ישראל ויל"ע אם הוא בדוקא). והנה בפ"י זה צ"ב. א. דכיון שהכוונה כאן היא לחכמי ישראל א"כ לכאורה היה צריך להקדימם לזקני עמך ישראל שהם המתמנים על הציבור כנ"ל [ואף דהמתמנים על הציבור הם ג"כ תלמידי חכמים וכנ"ל, מ"מ חכמי ישראל הם ת"ח גדולים וחשובים מהם]. ב. דהנה הלשון פליטת הוא ל' הוצאה, כמו פליטת פה שיוצא מפיו, ולפי"ז פליטת סופריהם מתפרש שהסופרים שהם חכמי הדור הם פליטה של זקני עמך ישראל והיינו פליטה של אותם המתמנים על הציבור, וצ"ב היתכן לומר על חכמי הדור שהם פליטה של המתמנים על הציבור והרי ודאי שחכמי הדור גדולים מהמתמנים על הציבור. וי"מ דפליטת פי' הצלת [כמו לפליטה שאומרים ביעלה ויבא שפי' הצלה] ולפי"ז ה"ק ועל הצלת חכמי הדור שהם הצלה למתמנים על הציבור וממילא גם לכל הדור, ועי' מש"כ לן מרן שליט"א בס' תשובות הגר"ח ח"א תשובה תתתתר"נ. ג. למה צריך להתפלל ועל 'פליטת סופריהם' והרי כבר התפללנו מקודם רפאינו ה' ונרפא כו' ובכלל רפאנו ה"ז תפלה גם על חכמי ישראל שהם כחולים וכמבואר בתוס' ר"ה ט"ז א' ד"ה כמאן, דכתבו וז"ל, וא"ת לרבנן נמי מי לא מצלינן רפאנו וברכת השנים כו' עכ"ל יעו"ש ומבואר דבכלל תפלת רפאנו ה"ז תפלה גם על פליטת סופריהם.

ועי' בשאלה זו לעיל ברכת רפאינו מה שהשיב לן מרן שליט"א בזה יעו"ש.

ועל גרי הצדק ועלינו. מה שהגרים צריכים רחמים ביחוד, הוא משום משאחז"ל בגמ' יבמות שבאים עליהם יסורים על שלא קיימו ז' מצוות בני נח קודם שנתגיירו יעו"ש, ומה שסומכין לגרים אותנו ואומרים כאן 'ועלינו' כי ארז"ל (קידושין ע' ב') אמר רבי חלבו קשים גרים לישראל כספחת כו' ערש"י ותוס' שם, ולכן אנו זקוקים אח"כ לרחמים. ודו"ק.

ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת. הא דאמרין ותן שכר טוב, היינו שכר טוב גם בעוה"ז וכמ"ש בספר המנהגות וז"ל, וצריכין אנו להתפלל על שכר הצדיקים בעולם הזה ובעולם הבא כדי שילמדו בני אדם לעשות טוב ולסור מרע כמו שני' (תהלים קמ"ב ח') בי יכתירו צדיקים וכת' (איוב י"ז ט') ויאחז צדיקים דרכו וטהר ידיים יוסיף אומץ עכ"ל. אמנם לכאורה צ"ב מה שייך להתפלל שיקבלו הצדיקים שכר בעוה"ז הא אמרי' בקידושין כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וי"ל דהכוונה לפירות כי אף שאמרו וז"ל אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה מ"מ יש פירות שמצפינן לצדיקים לעוה"ב וכן יש פירות שנותנין חלק מהם לבני הצדיקים כמ"ש הגר"א זצ"ל בס' אבן שלמה פ"י אותיות ב' וה' וכתבאר בספרנו תשובות הגר"ח ח"א תשובה תתס"ז יעו"ש, לכן אנו מתפללין דמ"מ יקבלו הצדיקים שכר פירות בעוה"ז ולהם בעצמם והיינו אותם

פירות שאם לא יקבלום אותם הצדיקים יוכל להיות רפיון מללמוד מדרכיהם, וכל זה הוא כדי שבני אדם יראו שטוב וכדאי הוא לעשות טוב ולסור מרע שעי"כ גם הם יקבלו טוב בעוה"ז, ותפילה זו אינה הפסד לצדיקים מחלקם לעוה"ב כי כיון שעי"כ שהם מקבלים הפירות בעוה"ז [והיינו הפירות שנצרך שהם יקבלו כדי שמוזה ילמדו מהם וכן"ל] ומתחזקים בכך בני אדם לעשות טוב ולסור מרע ה"ז זכות גדולה ועצומה לצדיקים ומקבלים שכר טוב חדש על זה גופא בעוה"ז (ובעוה"ז הפירות וכן"ל בדברי הגר"א). והנה נתבאר דלספר המנהגות הבקשה היא שיקבלו שכר בעוה"ז וכן"ל. (וע"ע מש"כ בזה לעיל בברכת ברוך שאמר ודו"ק).

והא דאמרין לכל הבוטחים בשמך באמת, כתב הר"י בר יקר וז"ל ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ר"ל שהם יודעים אמיתת שמך ע"ש (תהלים ט' י"א) ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה' עכ"ל וכ"כ באבודרהם אלא דגירסתו היא כהנוסחא שלפנינו דאמרין לכל הבוטחים בשמך באמת. והנה אולי אפשר לפרש עוד דהבקשה היא ליתן שכר טוב לאלו הבוטחים בשמך באמת היינו שבוטחים בהשי"ת מבלי להרהר על מידותיו ית"ש ח"ו אף בשעת נסיונות רח"ל, ועוד אפשר דהכוונה ליתן שכר טוב לאלו הבוטחים בשמך שהוא 'אמת' כדארז"ל (עי' שבת נ"ה א', סנהדרין ס"ד א') הקב"ה אמת וחותרמו אמת, ודו"ק.

ושים חלקנו עמהם כו'. היינו עם אותם הבוטחים בשמך באמת, והטעם שאנו מבקשים כן, הוא, כדי שלא נבוש בעוה"ב. אבל אין טעם הבקשה הוא כדי 'שנקבל שכר טוב' הבוטחים בשמך באמת שמקבלים שכר טוב, שהרי אמרין כי כך בטחנו דהיינו דלכן לא נבוש, והכי איתא בתנא דבי אליהו רבא פ"ח לפיכך אני אומר הבוטח בשמך באמת לא יבוש לעולם שנאמר כו' יעו"ש.

ברכת מלכות בית דוד

את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח כו'. יתכן לפרש הכי, דהנה ארז"ל (מדרש שמואל פרשה י"ג) תני רבי שמעון בר יוחאי כו' א"ל הקב"ה בשלשה דברים הן עתידין למאוס במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבנין בית המקדש אימתי מאסו בשלשתן כו' אמר רבי שמעון בן מנסיא אין ישראל רואין סימן ברכה עד שיחזרו ויבקשו שלשתן הה"ד כו' ע"כ יעו"ש, ולפי"ז יתכן דהכא ה"פ, את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח היינו בקשה על מלכות בית דוד, וקרנו תרום בישועתך היינו בקשה על מלכות שמים כדאמר בישועתך (ועי' במדרש שם שלמדו על מלכות שמים מדכתיב ולא נחלה בבן ישי וחזינן דיש קשר ושייכות בין דוד המלך ע"ה לבין מלכות שמים, ולכן אף שהבקשה על מלכות שמים מ"מ קישרו זאת הבקשה לדוד המע"ה כדאמר וקרנו תרום. ועי' בסידור רבינו שלמה ב"ר נתן הסיג' למסי (מהראשונים ז"ל) דלא גרס וקרנו תרום אלא גרס וקרננו תרום יעו"ש), כי לישועתך קוינו כל היום היינו בקשה על בנין בית המקדש דכל זמן שאין ביהמ"ק בבנינו נמצאת השכינה בגלות ואף בביהמ"ק של מעלה אין השכינה נמצאת כדאיתא בתענית ה' א' יעו"ש, וישועתו של הקב"ה זה בנין ביהמ"ק להשרות שכינתו בישראל, וארז"ל (תנחומא נשא י"ב) דאף ששכינתו יתברך למעלה אצל מלאכי השרת מ"מ עיקר השראת שכינתו היא בביהמ"ק של מטה, ועתה שהשכינה היא בגלות ולא בבית המקדש היא צריכה ישועה וזה הבקשה על בנין בית המקדש כי לישועתך קוינו כו'.

ומש"כ כאן דישועתו של הקב"ה זה בנין ביהמ"ק להשרות שכינתו בישראל, שו"ר דכע"ז כתב באבודרהם וז"ל ואמר בישועתך כי בנין ירושלים היא ישועת המקום שנא' (ישעי' נ"ב י') וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו עכ"ל.

ואפשר נמי דג' הבקשות הם ג' הברכות כאן, והיינו, ברכת בונה ירושלים על מלכות שמים וברכת את צמח דוד על מלכות בית דוד וברכת העבודה להלן הוא על בנין בית המקדש, כי העבודה תתכן להיות רק במקדש.

כי לישועתך קוינו כל היום. ארז"ל (מדרש שמואל סוף פ"ד) ישועתן של ישראל זהו ישועתו של הקב"ה יעו"ש ולפי"ז הכא דאמרין כי לישועתך קוינו כו' היינו לישועתך שיושענו ישראל קוינו כל היום. (ולמדרש זה אפשר לבאר הא דארז"ל בברכות כל השמח ביסורין מביא ישועה לעולם והיינו כדכתיב בכל צרתם לו צר וגו', ודו"ק).

בא"ה מצמיח קרן ישועה. הנה ס"ת מצמיח קרן ישועה ה"ז 'חנה', ואפשר דנרמז כאן הכתוב (ישעיה כ"ט א') קרית חנה דוד, דברכה זו היא על זאת כדאמרין בתחילה את צמח דוד כו' ודו"ק.

ברכת שומע תפלה

שמע קולינו ה"א חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו. מה שאומרים כאן וקבל 'ברחמים וברצון' את תפלתנו, יש לפרש, דאפילו שאין כל תפלתנו בשלימות הכוונה אפילו הכי קבל נא אותה ולזה צריך רחמים ורצון. ושור"ר כע"ז בפ"י עיון תפלה. וזהו מ"ש אח"כ, כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה ור"ל שמלבד ששומע תפלות היינו שומע התפילות השלימות, שומע ג"כ התחנונים שיתקבלו התפילות שאינם בשלימותם, כלומר, זהו טעם למה שאנו מבקשים וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו והיינו כי אל שומע תפלות 'ותחנונים' אתה וכו"ל. וזהו נמי אח"כ ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו, והיינו כנגד התפלות שאינם בשלימות אנו מבקשים ריקם אל תשיבנו, ולכן קאמר 'מלכנו' ולא קאמר 'אבינו' והיינו כי מיירי פה בתפילות האלו שאינם שלימות ואין אנו קרובים להשי"ת במצב זה כאב אל בן רק כעבד לפני המלך (וכעין מה שכתב התומים ביערות דבש בתפילת סלח לנו יעו"ש).

ובזה ניחא מה דהוה קשיא לן, דכיון דאמרין חוס ורחם עלינו א"כ לכא' היה סגי לומר וקבל את תפלתנו, ותו לא, והיינו מבלי התיבות ברחמים וברצון, אך להנ"ל דזה בא כנגד התפילות שאינם בשלימות א"כ ניחא מה דהדגיש לבקש וקבל ברחמים וברצון כו' אע"פ שכבר התחיל הבקשה חוס ורחם עלינו.

אמנם כל זו היא רק אם אנו אומרים דהכל בקשה אחת היא והיינו ד'שמע קולינו ה"א חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו' הכל בקשה אחת היא. אבל למה שכתב לן מרן שליט"א בספרנו תשובות הגר"ח ח"א תשובה תתק"א דהם ב' בקשות, א"כ לא ק' כהנ"ל, ועי' לשון השאלה והתשובה להלן בסוף הספר.

חוס ורחם עלינו. עלינו פי' על נפשותינו, כן פירש הר"י בר יקר יעו"ש.

וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו. הנה יש לשאול מהו הכפילות 'ברחמים וברצון'. ויש לפרש כך, וקבל ברחמים היינו שעצם התפלה תתקבל, ומוסיפין לבקש וברצון והיינו דאף שהתפלה

תעלה ותתקבל לפניו ית"ש מ"מ מאן יימר שהתפלה ההיא שנתקבלה היא נתקבלה לרצון ודלמא ח"ו נתקבלה שלא לרצון והיינו שהקב"ה לא היה חפץ בה ח"ו ועל כן אנו מבקשים שתהיה לנו הזכות שהתפלה ההיא תתקבל לפניו ית"ש וזהו וברצון, ולפי"ז אין כפילות בתיבות ברחמים וברצון. ומרן שליט"א כתב לן על פירוש זה 'יפה כתבת' (עי' להלן בשו"ת שבסוף הס'). ועי' בפ"י עץ יוסף מה שפירש בכפילות הלשון ברחמים וברצון. ועי' בסידור רבינו שלמה ב"ר נתן הסיגי' למסי (מהראשונים ז"ל) דבאמת לא גרס תיבת 'וברצון' יעו"ש, אמנם בכל שאר הראשונים ז"ל כן הגירסא היא ברחמים וברצון, וצריך לפרש כהנ"ל.

ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו. יש להבין מהו ריקם אל תשיבנו, דהא כיון שזה ריקם א"כ נמצא דאין כאן השבה כלל, וי"ל ד'ריקם' הוא ג"כ השבה, כי פעמים מה שלא נענים הוא משום שהטוב האמיתי שלא תתקבל הבקשה וא"כ נמצא דגם ריקם זו השבה. ויתכן דבכדי ללמדנו דבר זה והיינו שפעמים הטוב שלנו הוא שלא תתקבל הבקשה לכן אמרו כאן בלשון 'ריקם אל תשיבנו' וכנ"ל. והבקשה היא, שהתשובה אלינו לא תהיה תשובה של 'ריקם' אלא שימלאו משאלותינו לטובה. או, הבקשה היא, שלא נגיע לידי אופן כזה שהתשובה אלינו היא ריקם.

ושו"ר בפ"י הר"י בר יקר (ובאבודרהם) דפי' וז"ל, אם לא זכינו הרבה אל תחזירנו ריקם מכל יעשה [א.ה. צ"ל ועשה. וכ"ה באבודרהם] לנו קצת מבקשותינו, עכ"ל יעו"ש.

כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים. כתבו הר"י בר יקר והאבודרהם וז"ל, כי אתה שומע תפלת כו' ע"ש (תהלים ס"ה ג') שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו עכ"ל, ואפשר דכוונתם לפרש מה דאמרינן כי אתה שומע 'תפלת' לשון יחיד והיינו דלכא'ו ק' דהוה למימר 'תפלות' לשון רבים כי להלן אמרינן תפלת 'עמך ישראל' וא"כ הול"ל 'תפלות' לשון רבים, ועל זה מיתי הפסוק שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו דחזינן דגם שם אמר דוד המלך ע"ה שומע 'תפלה' לשון יחיד ואפילו שאמר אח"כ 'עדיך כל בשר יבואו' לשון רבים.

והטעם באמת שאמרו תפלת לשון יחיד, אפשר דהוא משום הא דאיתא בספר הכוזרי, דהמעלה של תפלה בציבור היא שהתפלה של כל הציבור עולה למעלה בתור תפלה אחת [ואחד משלים את שהשני חיסר], ולכן קאמר תפלת בלשון יחיד.

ברחמים. הא דאמר כי אתה שומע תפלת עמך ישראל 'ברחמים', כתב הר"י בר יקר וז"ל פי' לפי שאתה שומע ברחמים פי' אילו אין להם זכות כו' עכ"ל, ובאבודרהם כתב ברחמים ע"ש כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמך הרבים כו' עכ"ל וכ"כ הר"י בר יקר על תפלת וקבל 'ברחמים' וברצון כו' יעו"ש.

ואפשר עוד דיתכן דהיינו משום הא דאמר תפלת 'עמך' ישראל, והיינו לפי מש"כ הרמב"ן ז"ל (בשלח י"ד י') דבכל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא וכל מקום שנאמר ישראל לשון שבח הוא יעו"ש וכ"כ האוה"ח הק' בפ' חוקת יעו"ש לשונו הטהור, ולכן כיון שאמר כאן כי אתה שומע תפלת 'עמך' ישראל לכן קאמר 'ברחמים', דבכדי שתתקבל תפלת העם צריך לזה רחמים.

ומה שאמר 'עמך' ישראל היינו לכלול את ב' הבחינות, גם עמך וגם ישראל וכנ"ל, כי כולם מתפללים יחד והתפילה עולה בתור תפילה אחת וכנ"ל מהכוזרי, ולכן צריך רחמים שחלק התפילה של 'העם' לא יעכב את החלק של 'ישראל' ודו"ק.

(ועיין בזה עוד להלן ד"ה רצה).

ועו"ד י"ל, כי מצינו שאף תפל עכו"ם מתקבלת, ולכן אמרין כאן ברחמים, שדווקא תפלת עמך ישראל' מתקבלת 'ברחמים', נויש להטעים זאת ביותר, לפי מה שכתבנו לעיל ד"ה וקבל, ד'ברחמים' ר"ל דהיינו שתתקבל התפלה ו'ברצון' היינו שאחר שמתקבלת התפלה שתתקבל לרצון, ולפי"ז אפ"ל דתפלת ישראל יותר מתקבלת במהרה כי היא מתקבלת ברחמים]. וכע"ז כבר כתב הר"י בר יקר על חתימת הברכה דזה לשונו, ברוך אתה ה' שומע תפלה דאמר במדרש תלים (קט"ז ב') את קולי תחנוני אמרה כנסת ישראל אפילו כל העולם קורין אותך הנח אותם ושמע תפלתנו כך כי הטה אזנו לי אין האזנים נטויות אלא לשמוע תפלתי שנא' (תהלים מ' ז') אזנים כרית לי וכת' (שם י"ז ו') הט אזנך לי. וכן כע"ז כתב האבודה וז"ל כי אתה שומע תפלת כל פה כו' וי"א כי 'פה' בגימטריא מילה כלומר ישראל שהם מהולים כו' עכ"ל.

ברכת רצה – העבודה

רצה ה' אלקינו בעמך ישראל ובתפלתם. אפשר דהבקשה, דאף שאין תפלותינו שלימות הן מצד חסרון בכוונת התפלה והן מצד מעשינו, עם כל זאת, רצה ה"א בעמך ישראל ובתפלתם והיינו שעם כל זה הקב"ה ירצה בנו ויתרצה בתפלותינו. ולזה מתפללין עתה, והשב את העבודה לדביר ביתך והיינו שתשיב את עבודת בית המקדש כי שם ודאי תהיה העבודה שלימה ורצויה לפניו יתברך.

עוד אפשר דהבקשה רצה ה"א כו' היא הקדמה לבקשה הבאה שמבקשין והשב את העבודה לדביר ביתך כו', והטעם שמבקשין והשב כו' אחרי ההקדמה שמבקשין רצה כו' היינו מאחר שהבקשה והשב היא בקשה גדולה ולכן מתחננין קודם שהיא תתקבל לרצון.

עוד אפשר לפרש, רצה ה"א ב'עמך' ישראל ובתפלתם, והיינו דהנה כתב הרמב"ן (בשלח י"ד י') דהעם הוא לשון גנאי וישראל הוא לשון שבח יעו"ש וכ"כ האוה"ח הק' (חוקת כ' א') וז"ל אכן לפי מה שקדם לנו מדבריהם כי כשישראל הם במדרגת ישרים וצדיקים נקראים בני ישראל וכשאינם בגדר הנאות נקראים עם כאומרו עד אנה ינאצוני העם הזה והרבה כיוצא בזה ו' עכ"ל, ולפי"ז הבקשה שהקב"ה ירצה ב'עם' ישראל וגם בתפלתם של 'עם' ישראל. ולזה ג"כ מבקשין מיד והשב את העבודה כו' שאז יהיו כולם צדיקים וודאי יתקבל הכל לרצון.

עוד אפשר לפרש, רצה ה"א ב'עמך' ישראל ובתפלתם, והיינו לפמ"ש"כ באוה"ח הק' (שם) וז"ל והרבה פעמים יקראם הכתוב 'עם' בני ישראל' והגם שימצאו בהם הרבה אשר אינם ראויים לגדר זה ויכוין הכתוב אל הרוב הכשרים כו' עכ"ל יעו"ש, והיינו שתתקבל רצה ה"א ב'עמך' ישראל' ובתפלתם ודו"ק.

עוד אפשר לפרש, רצה ה"א בעמך' ישראל' ובתפלתם, והיינו דהנה איתא בספר מנוחה וקדושה (פתיחת הספר) דהשם ישראל הוא כשני תיבות ישר אל והיא דרגה גבוהה מאד יעו"ש, והיינו שאנו מתפללין דעכ"פ שירצה הקב"ה בתפילת הצדיקים ויהיה זה תשלום לתפילות שאר העם (ועי' מעין זה בהגהות חת"ס (שו"ע סי' ק"ב) דחנה עמדה להתפלל בתוך ד' אמות של עלי משום שסגולה נפלאה להתפלל בצד הצדיק יעו"ש, ועי' בזה דעת נוטה (למרן שליט"א) ח"א הל' תפלה תשובה פ"ט ובהערה שם).

והשב את העבודה לדביר ביתך. יש לשאול דלכאור' קודם הי' לבקש והשב את דביר הבית ורק אח"כ לבקש והשב העבודה לדביר ביתך. ועתה שמבקשין והשב כו' לדביר ביתך ה"ז משמע שדביר הבית קיים ורק מבקשין שישב את העבודה לשם, והוא צ"ב שהרי גם דביר הבית אינו

עתה בעוה"ר ואיך מבקשין והשב כו' לדביר ביתך דמשמע שדביר הבית הוא קיים. וי"ל דמה שאנו מתפללין והשב כו' 'לדביר ביתך' הוא אחר שכבר התפללנו מקודם לזה תפילת 'ולירושלים עירך' כו' והיינו דהבקשה ולירושלים עירך היא הבקשה שישוב לדביר הבית, ומאחר דכן, ניאח שאנו מתפללין עתה והשב את העבודה לשם.

ועוד י"ל דהבקשה היא, שאחר שדביר הבית יהיה בנוי בב"א, שהקב"ה ישיב אליו את העבודה, והיינו שיהיו כהנים ולוים נכונים ומזומנים אז לעבודת בית המקדש ושלא יהיה שלא יהיו כהנים ולוים נכונים ומזומנים לעבודת המקדש וכפי שמצינו בימי חזקיהו המלך ע"ה עי' דהי"ב כ"ט ל"ד ושם ל"ו וכן ל' ג' ושם ט"ו יעו"ש, והבן. ושור"ר בפ"י הר"י בר יקר דכתב עלה וז"ל והשב העבודה לדביר ביתך ע"ש העתיד כו' עכ"ל ודו"ק.

לדביר ביתך. יש לשאול למה אמרין הנוסח 'לדביר ביתך' ולא אמרין לירושלים עיר קדשך או לבית מקדשך (וכפי שמצינו בשאר התפילות על ענין זה דלא אמרין שם לדביר ביתך רק אמרין לירושלים עיר קדשך או לבית מקדשך וכיו"ב). וי"ל דהנה מצינו שדביר הבית הוא קודש הקדשים (עי' להלן) והיינו דהבקשה כאן היא בקשה פרטית על העבודה הנעשית בתוך קודש הקדשים והיינו עבודת הכהן גדול ביום הכיפורים בקודש הקדשים (דק ביוה"כ יש עבודה בקה"ק, ע"י הכה"ג), ולכן מתפללין והשב את העבודה לדביר ביתך דייקא. וה"ק, והשב את העבודה פ"י את עבודת הכה"ג ביוה"כ, לדביר ביתך פ"י לקדש הקדשים. ואפשר דזהו והשב את העבודה בה"א הידיעה והיינו כי מבקשין כאן ביחוד על העבודה המקודשת ביותר והנעשית פ"א בשנה לפני ולפנים.

ומש"כ כאן דדביר הבית הוא קודש הקדשים כן מבואר מדכתיב (תהלים כ"ח ב') שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל דביר קדשך ופי' המפרשים ז"ל (עי' אבן עזרא ומצוד"ד ורד"ק) דדביר קדשך פ"י קודש הקדשים יעו"ש, וכן כתיב במלכים א' (ו' י"ט) ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתת שם את ארון ברית ה', ועוד כתיב שם (ח' ו') ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' אל מקומו אל דביר הבית אל קדש הקדשים אל תחת כנפי הכרובים, ועי' במפרשים שם.

ולפי"ז מה דאמרין ואשי ישראל ותפלתם כו' יש לפרש זה על קרבנות יוה"כ של ישראל והיינו השעירים, וכן תפלות ישראל בזמן עבודת הכה"ג. או יש לפרש דקאי על קרבנות של שאר ימות השנה והיינו דה"ק והשב את העבודה לדביר ביתך פ"י את עבודת יוה"כ וכנ"ל, ואשי ישראל ותפלתם [של ישראל] של שאר ימות השנה ג"כ באהבה תקבל ברצון.

והנה נסתפקו התוס' (מנחות ק"י א' ד"ה ומיכאל) אי התיבות ואשי ישראל קאי לעיל והיינו דאמרין והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל או דקאי להלן והיינו דאמרין ואשי ישראל ותפלתם כו' יעו"ש, אך לכאור' להנתבאר לעיל דהמכוון בבקשה כאן הוא על עבודת כה"ג ביוה"כ בקה"ק דלהכי אמרו הנוסח לדביר ביתך, יש לשאול מהו הצד לומר והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל דזה משמע שגם אשי ישראל נעשה בקה"ק, שהרי בקה"ק אין הקרבת קרבנות ורק הקטורת נעשה שם וא"כ מה שייך לומר והשב כו' לדביר ביתך ואשי ישראל. ואולי הכוונה לדם הניתן שם ודוחק. ומרן שליט"א השיבנו: גם הקטורת נשרפת באש. (עי' לשון השו"ת להלן בסוף הספר).

והשב את העבודה כו' ואשי ישראל כו'. לכאור' יש לשאול, דהא כיון דכבר אמרין והשב את 'העבודה' א"כ למה צריך לומר גם 'ואשי ישראל', שהרי אשי ישראל כלול גם כן בוהב את 'העבודה' שהיא עבודת הקרבנות. ועי' בפ"י הר"י בר יקר דכתב וז"ל ואשי ישראל שיעשו בדביר, ותפלתם שהם עושים ביום (א.ה. לכאור' צ"ל: היום, או, כיום) כנגד האשים, מהרה באהבה תקבל ברצון ע"ש (הושע י"ד ג') ונשלמה פרים שפתינו כו'. עוד לכך אומר ואשי ישראל

דאמר בתנחומא (צו א') אמר הקב"ה לבלעם הרשע מבקש אתה להקריב קרבנות בשביל אומות העולם שבועה היא מאת בני ישראל ברית עולם שאיני מקבל קרבנות אלא מישראל שנאמר צו את אהרן וגו' עכ"ל, ויתכן דאתא הר"י בר יקר ליישב הקושיא למה צריך לומר ואשי ישראל מאחר שכבר אמר והשב את העבודה וכנ"ל, ומיישב, חדא דאה"נ באמת מצד עצמו לא הי' צ"ל שוב ואשי ישראל רק כיון שאומר אח"כ ותפלתם שזהו כנגד האשים לכן אמר מקודם לזה בפרטות ואשי ישראל. ועוד, דאתא למימר דרק את אשי ישראל הקב"ה מקבל וכדאמר בתנחומא.

ועוד י"ל דהנה כשהיה בית המקדש קיים היו הקרבנות לכפרה אבל משחרב ביהמ"ק איתא בגמרא (שבת ל"ג ב' וע"ש) דהצדיקים מתמשכנין לכפר על הדור, ולזה אמרין והשב את העבודה לדביר ביתך והיינו את עבודת הקרבנות לביהמ"ק וע"י כך ואשי ישראל היינו הצדיקים שהם נלקחים לולי הקרבנות, ותפלתם של הני צדיקים מהרה באהבה תקבל ברצון שע"כ ישארו בחיים ויתפללו בחייהם ותקובל תפלתם ברצון. וזהו באהבה כי כיון שאי"צ לקחתם לכפרה ה"ז באהבה. וזהו שמתפללין מהרה [כגו' הר"י בר יקר וכנ"ל, וכנוסח ספרד] שמבקשים שיהי' זה במהרה כדי שלא ילקחו הצדיקים לכפרה אלא מהרה יבנה ביהמ"ק ותושב עבודת הקרבנות ויהיו הם לכפרה ולא הצדיקים. וזהו אח"כ, ותהי לרצון 'תמיד' עבודת ישראל עמך ר"ל תמיד עד שיבנה ביהמ"ק וכ"ש לאחר שיבנה בית המקדש בב"א.

ועוד י"ל, לפי מש"כ לעיל (ד"ה לדביר ביתך) דוהשב את העבודה קאי על עבודת הקטורת ביהמ"ק, וואשי ישראל קאי כנגד הקרבנות, לפי"ז אתי שפיר דאי"ז כפילות, ודו"ק.

ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים. מה שאומרים כאן 'ברחמים', יש לפרש זה בכמה אופנים בעזה"י: **הא'** - דהנה כתב הרה"ק רבי אהרן ראטה זצוק"ל בס' טהרת הקודש (מאמר שמירת עינים פ"ו) וז"ל, וכתוב (ישעי' נ"ב) כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון ואמרתי בדרוש כי ממש עין בעין דהיינו כמו ששומר את עיניו ככה יראה בשוב ה' ציון, כי על זה אנו מבקשים ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים ולמה אמר ותחזינה עינינו הלא פשיטא שרואים רק בעינים הוה ליה למימר ונזכה ונחזה בשוכך לציון, רק שלא נפגם שנזכה לראות עין בעין בשוב ה' ציון כמו שפירש האריז"ל כו' עכ"ל, וכ"כ להלן במאמר קדושת עינים (פ"ב) וז"ל וכל אחד ואחד ישיג באותו אור לפי ערך שקדש עיניו בהאי עלמא כמו שכתבתי במאמר הקודם (פרק ו') על הכתוב כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, על זה אנו מבקשים אור חדש על ציון תאיר לא שיברא רק יאיר אותו על ציון כו' עכ"ל יעו"ש, ולפי"ז אפשר דזהו הבקשה כאן ותחזינה עינינו בשוכך לציון 'ברחמים', כי כיון שרק השומרים על קדושת עיניהם יוכלו לראות בשוב ה' ציון, וכל אחד לפי מדרגתו, לכן מבקשים שאף אם ח"ו נכשלנו ולא הספקנו לעשות תשובה כי פתאום יבוא בב"א עם כל זה אנא שנזכה לחזות בעינינו בשוב ה' לציון ברחמי השי"ת כי הוא ידע יצרנו וגו', וכן אפשר דמבקשים שאף אם שמרנו על קדושת העינים אך לא מספיק ועל ידי זה א"א לחזות כמו מי ששמר מספיק עכ"ז שנזכה לחזות כמו אלו ששמרו מספיק וכנ"ל שכל אחד יראה כפי גודל קדושת עיניו, ולזה צריך הרבה את רחמי השי"ת, וזהו 'ברחמים'. (ושו"ר בפ"י הרוקח על התפלה דכתב וז"ל, ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים, כדכתי' כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון עכ"ל, ושמא כוונתו ז"ל למש"כ בטהרת הקודש וכנ"ל).

הב' - דהנה מה שאומרים ותחזינה עינינו, יש לפרש דהבקשה היא שענינו שבגלגול זה יחזו בשוב ה' לציון, והיינו שיבנה ביהמ"ק כ"כ בקרוב כדי כך שהעינים שבגלגול זה כבר יחזו זאת (ובזה יש ליישב מה דהק' בטהרת הקודש למה אמר ותחזינה עינינו הלא פשיטא שרואים בעינים וכנ"ל יעו"ש דרכו, והבן), ולזה צריך רחמי השי"ת שבאמת יזכו עינינו שבגלגול זה כבר בשוב ה' לציון, וזהו ברחמים.

הג' - אפשר דהמכוון בזה הוא, דאף שיתכן להיות מניעות לבוא הגאולה השלימה ח"ו הן מצד מעשינו וכו' לזאת אנו מבקשים כאן ותחזינה עינינו בשובך לציון 'ברחמים' והיינו שאעפ"כ תרחם עלינו ותשוב לציון וזהו 'ברחמים'.

הד' - עוד אפשר להא דמבואר בסנהדרין פרק חלק על צרות הכלל ישראל בעיקבתא דמשיחא יעו"ש, דלזאת אנו מבקשים שהקב"ה ישוב לציון במדת הרחמים ולא במדת הדין בגזירות רעות של חבלי משיח ה"י, וזהו ותחזינה עינינו בשובך לציון 'ברחמים' היינו במדת הרחמים.

תפלת מודים – הודאה

מודים אנחנו לך כו' צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על כו'. הנה יל"ע היאך צ"ל, האם 'אתה הוא לדור ודור', או דילמא 'לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך'.

ושור"ר בפי' הר"י בר יקר דכתב וז"ל לדור ודור נודה לך ע"ש (תהלים קמ"ו י') לדור ודור הללוי-ה עכ"ל ובפי' האבודרהם כתב וז"ל אתה הוא לדור ודור ע"ש (שם) לדור ודור הללוי-ה עכ"ל ונמצא דלהר"י בר יקר צ"ל לדור ודור נודה לך ואילו להאבודרהם צ"ל אתה הוא לדור ודור, אך צ"ב דהא לתרווייהו ילפינן מאותו הפסוק ולכאור' זה צ"ב. ועי' בסידור הרוקח דהנוסח שם הוא לדור ודור נספר תהלתך יעו"ש.

והנה כתיב (תהלים פ"ט ב') חסדי ה' עולם אשירה לדר ודר אודיע אמונתך בפי, ושאלנו למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: הנה האתנחתא תחת תיבת 'אשירה' ויש לשאול אם יש להוכיח מכאן לענין מודים דצ"ל 'לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך' ולא 'אתה הוא לדור ודור'. והשיב לך בזה"ל (בספרנו תשובות הגר"ח ח"א תשובה תי"א): נכון וגם אני אמרתי כן בעזה"י.

ולכאור' יל"ע עוד בזה מהא דכתיב (תהלים ע"ט י"ג) ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך, ושם האתנחתא תחת תיבת 'ודור' וא"כ לכאור' חזינן משם דצ"ל אתה הוא לדור ודור ואח"כ נודה לך ונספר תהלתך.

אך האמת שאין זה שאלה, כי הטעמים בספרים תהלים איוב ומשלי הינם שונים מהטעמים שבשאר התנ"ך והוא נדפס בס' תהלים ישן (המודפס כעת בסידור ווילנא) וזה הלשון שם (השייך לנידון שלנו): הטעמים המפסיקים הם: (1) א סלוק הוא סוף פסוק. (2) אא עולה ויורד אשר יבוא לסוף מחצית הראשונה של הפסוק כו'. (3) א אתנח, אשר כח הפסקתו כח הזקף שבשאר ספרים כו'. עכ"ל השייך לענינינו, ומעתה, נהי שיש אתנחתא תחת תיבת 'ודור' [בתהלים ע"ט י"ג] וכנ"ל, מ"מ כבר קודם לזה יש טעם של עולה ויורד בתיבת 'לעולם' ובס' תהלים טעם העולה ויורד כח הפסקתו הוא גדול יותר מטעם האתנחתא וכנ"ל מסידור ווילנא, וא"כ נמצא שמחצית הפסוק הוא מסתיים בתיבת לעולם ונמצא דהפסוק בתהלים ע"ט י"ג הכי קאמר ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם, ואח"כ, לדור ודור נספר תהלתך, והיינו כנתבאר ג"כ בפסוק הנ"ל בתהלים פ"ט ב' דהתם נמי קאמר חסדי ה' עולם אשירה, ואח"כ, לדר ודר אודיע אמונתך בפי. וא"כ נמצא דמב' הפסוקים הנ"ל בתהלים מבואר דאף בתפילת מודים צ"ל לדור ודור נודה לך כו'.

ואין להקשות דכיון דהאתנחתא בתהלים כח הפסקתו רק כח הזקף שבשאר הספרים, א"כ איך מייטנין ראה מתהלים פ"ט ב' דצ"ל לדור ודור נספר תהלתך, ממה שהאתנחתא שם הוא תחת תיבת אשירה וכנ"ל דהלדור ודור קאי אלמטה ולא אלמעלה. ואין להקשות כן, כי בתהלים פ"ט ב' אין טעם נוסף המפסיק (כמו שיש בתהלים ע"ט י"ג) מלבד האתנחתא, ולא כן בתהלים ע"ט י"ג מלבד האתנחתא יש טעם אחר שהפסקתו כחו גדול מהאתנחתא שהוא כבר מפסיק, ולכן

כיון שבתהלים פ"ט ב' יש טעם מפסיק אחד אף שהוא טעם האתנחתא הרי הוא המפסיק היחידי וממנו יש ללמוד היאך לקרות, והבן.

אך עדיין יל"ע למה הביא מרן שליט"א הראי' דוקא מהפסוק בתהלים פ"ט ב', שהרי כמו כן אפשר להביא הראי' מתהלים ע"ט י"ג שצ"ל לדור ודור נודה לך, ולא עוד אלא שבפשוטו הראי' מתהלים ע"ט י"ג היא חזקה יותר מאחר שהטעם עולה ויורד הנמצא שם הוא חזק יותר מטעם האתנחתא הנמצא בתהלים פ"ט ב', וכנ"ל מסידור ווילנא. וצ"ל, דכיון דבתהלים ע"ט י"ג יש ב' מפסיקים והיינו גם עולה ויורד וגם אתנחתא, לכן עדיף טפי ליתן הראי' מתהלים פ"ט ב' דשם יש רק מפסיק אחד ואף שהוא אתנחתא, ולכן הביא מרן שליט"א הראי' מתהלים פ"ט ב' דדוקא וכנ"ל. ודו"ק.

ושו"ר בסידור 'שיח תפלה' למרן שליט"א שם איתא שאכן הביא מרן שליט"א הראי' מהפסוק מתהלים ע"ט י"ג. (ואולי מרן שליט"א הדר ביה מהיכן ליתן הראי'. ועוד אפשר, דמש"כ מרן שליט"א בתשובתו לנו 'נכון, וגם אני אמרתי כן בעזה"י' כוונתו נכון שכך צ"ל, וגם אני אמרתי כן בעזה"י להביא ראי' מתהלים אמנם מפסוק אחר).

ועיין עוד בספרנו תשובות הגר"ח ח"א תשובה תי"א הנ"ל, תחילת הערה 304 מש"כ ליתן עוד ראי' לדברי מרן שליט"א דצ"ל לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך יעו"ש. (והובא כאן בסוף הספר בעזה"י).

על חיינו המסורים בידך. אפשר לפרש, על שחיינו הם באורח שומרי תורה ומצוות, ע"ד משאחז"ל צדיקים יצרו 'מסור' בידיהם, וה"נ חיינו מסורים בידו יתברך שאנו בידו וברשותו שאנו שומרים תורתו ומצוותיו. וההודאה על שזכינו להיות מהשומרי תו"מ ולא מהתועים ח"ו, והו' על 'חיינו' המסורים בידך כי כל חיות האדם האמיתי זה רק על ידי שמירת וקיום התורה והמצוות וכמ"ש כי הם חיינו כו'.

עוד אפשר לפרש, דהיינו על ההשגחה הכללית ועל ההשגחה הפרטית וזהו על חיינו המסורים בידך על שאתה משגיח עלינו בכל עת ובכל שעה תמיד.

ועל נשמותינו הפקודות לך. אפשר לפרש, דזהו הודאה על הזמן שהאדם נרדם ועל הזמן שהאדם מתעורר מהשינה, כי פעמים אדם רוצה לישון ולא נרדם או בהיפוך שלא הי' רוצה להתעורר עתה רק אח"כ וכיו"ב, וזהו נשמותינו הפקודות לך' והיינו 'ברשותך' שאתה יתברך מחליט וקובע מתי ירדם ומתי יתעורר דהיינו מתי הנשמה תהי' פקודה למעלה ומתי תהי' למטה. ואף שפעמים נראה לאדם כי אי"ז טובה עבורו שעתה הוא ישן או שעתה הוא יקום, עם כל זה אנו מודים ע"ז כי הכל הוא לטובתינו כמ"ש כל דעביד רחמנא לטב הוא דעביד ותנן בברכות כשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה, ולכן אנו מודים גם על ענין זה וכאמור.

עוד אפשר לפרש, הפקודות לך' דייקא, והיינו הודאה ע"ז שאין נשמותינו פקודות בידי שלוחים (כלומר מלאכי מעלה) אלא הם פקודות לך ממש, כי אילו היו נשמותינו פקודות בידי שלוחים שמא וח"ו מי הי' זוכה שתשוב אליו נשמתו בבוקר והיינו מצד מעשינו, וזהו ועל נשמותינו הפקודות לך' שע"י כן חוזרים אנו לחיות כי אתה יתברך מחזירה לנו אותה בבקרים ברוב רחמים וחסדים, וזהו נמי להלן הטוב כי לא כלו רחמין כו'.

ועוד אפשר לפרש, דהמכוון בזה הוא, שאחר המאה ועשרים הנשמה עולה למעלה ולא יורדת למטה כמו שאצל הבהמה היא יורדת למטה וכמ"ש בקהלת (ג' כ"א) מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ, ועל דבר זה אנו מודים שבבא הזמן

ללכת בדרך כל הארץ נשמותינו עולות למעלה ואינם יורדות למטה כרוח הבהמה. וזהו נשמותינו הפקודות 'לך'. (וערש"י בקהלת שם).

ועל ניסיון שבכל יום עמנו. הנה ידוע דישנם ניסים שהם תוך גדרי הטבע וישנם ניסים שהם מעל ומחוץ לגדרי הטבע ובפשוטו י"ל דמה שמודים כאן ועל ניסיון שבכל יום עמנו היינו הודאה בין על הניסים שבתוך גדרי הטבע ובין על הניסים שהם מעל ומחוץ לגדרי הטבע. אמנם י"ל ג"כ, דהמכוון כאן זה דווקא לניסים שמחוץ לגדרי הטבע ולכן אמרין 'שבכל יום' ולא אמרין 'שבכל עת' כי הניסים שבתוך גדרי הטבע הם בכל עת ממש, ומ"ש להלן מיניה ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת המכוון שם הוא לניסים שבתוך גדרי הטבע שכיון שהם ניסים תמידיים לכן אמרין 'שבכל עת'.

עוד י"ל דמה דקאמר 'שבכל יום', הוא כדכתיב (תהלים כ"ה ה') הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלקי ישעי אותך קויתי כל היום, ופרש"י וז"ל, אותך קויתי כל היום. הוא העה"ז שהוא יום לאומות ולילה לישראל עכ"ל, והיינו הודאה על ההצלה ממזימותיהם הרעים של אוה"ע שהעוה"ז להם הוא יום ולנו לילה.

(והנה כתיב (תהלים קי"ז א' - ב') הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו ואמת ה' לעולם הללויה, ומקשין, דמשום שגבר עלינו חסדו לכן שבחוהו כל האומים, אתמהא, והרי אדרבא לכן היה צריך שאנו כלל ישראל נשבח, ומתריצין, דאיה"ע זוממין להרע לנו כלל ישראל והקב"ה מסכל מזימותיהם, ואנו לא יודעים מה זממו האומות כי אם האומות בעצמם יודעים את אשר זממו ואת ההצלה שהקב"ה הציל אותנו כלל ישראל, ולכן דוקא האומות צריכים לשבח את הבורא ית"ש על הצלת כלל ישראל כי רק הם יודעים את ההצלה מאחר שהם אלו שזממו ולא הצליחו. ואי"ז ק' למה אנו מודים על זה ג"כ בכל שמו"ע כי פשוט שגם אנו ובעיקר אנו אלו שצריכים להודות להשי"ת ע"ז).

ומ"ש ועל 'ניסיון' ולא אמרין ועל 'הניסים' שבכל כו' (וכמו בתפי' ועל הניסים בחנוכה ובפורים) י"ל דהיינו משום שכל הניסים הם בהשגחה פרטית ממש ובפרט אלו הניסים (עליהם המכוון כאן וכנ"ל) שהם מעל ומחוץ לגדרי הטבע שהינם נעשים בהשגחה פרטית מיוחדת לזה שנעשה לו הנס, ולכן אמרין 'ניסיון' דייקא.

ויש לכון בעת התפילה על כל הניסים כגון בפרנסה ובדרכים ובחולים המתרפאים ועל ההצלה משעיר וחותנו (ישמאעלים) ושאר אוה"ע וכמו כן מהערב רב וסייעתם, וכמו כן כל נס פרטי ואישי הנעשה לאדם, נכון לו שיכוין הודאתו על זה כאן, ועי"ז גם יתרבה שפע טובות אכ"ר.

והנה כתיב (תהלים ט' ב') אודה ה' בכל לבי אספרה כל נפלאותיך, ופי' הרב מלבי"ם זצ"ל וז"ל, אספרה כל נפלאותיך, לא כדרך בני אדם שלא יספרו רק נסים הגלויים אבל הדברים שיראו למו סבות טבעיים יתלו בטבע ובמקרה, אבל אנכי נפקחו עיני לדעת שגם דרכי הטבע הנה נפלאות תמים דעים עכ"ל, ובפשוטו מבואר מדברי המלבי"ם כאן, כמו שכתבנו למעלה דנפלאות הם הניסים התמידיים שבתוך גדרי הטבע. אמנם בתהלים מ' ו' (הובא הפסו' כאן בפי' הר"י בר יקר והאבודרהם וזה לשונם, ועל נפלאותיך וטובותיך כו' ע"ש (תהלים מ' ו') רבות עשית אתה ה' אלקי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, יעו"ש) לכאן' מבואר בדברי המלבי"ם דהנפלאות הם הנסים שמחוץ ומעל לגדרי הטבע דזה לשונו שם, ועפ"ז אמר הנה רבות עשית אתה ה' אלקי הוא מעשה האלקים אשר עשה בששת ימי בראשית שהם רבים מאוד, וכן נפלאותיך ומחשבותיך אלינו הם הנסים והנפלאות שחדש ה' בכל דור בשביל ישראל, אגידה ואדברה עצמו מספר אם ארצה להגיד ולדבר אותם לא אוכל לספרם מרוב רבויים, בין מעשה הטבע בין הנפלאות כו' עכ"ל שם ומלשונו ז"ל דכתב כאן 'בין מעשה הטבע בין הנפלאות' לכאן' מ' דהנפלאות הם

הנסים שמחוץ ומעל לגדרי הטבע, ולא כפי שמשמע מדבריו ז"ל לעיל תהלים ט' ב' דהנפלאות הם הנסים שבתוך גדרי הטבע ויל"ע.

ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהרים. עי' מש"כ לעיל בד"ה ועל ניסיך, דמ"ש ועל נפלאותיך המכוון בזה הוא לנסים שבתוך גדרי הטבע וכיון שהם ניסים תמידיים ממש לכן אמרין כאן 'שבכל עת' (ומשא"כ מ"ש ועל ניסיך כו') הם הניסים שמעל ומחוץ לגדרי הטבע ולכן אמרין שם 'שבכל יום' יעו"ש.

ועי' בילקוט שמעוני (תהלים רמז תשל"ז - ח', עה"פ רבות עשית אתה ה"א נפלאותיך ומחשבותיך אלינו וגו'). הובא בפי' הר"י בר יקר והאבודרהם כנ"ל, ד"א רבות עשית אתה ה' א"ר חנינא בר פפא כל פעולות שפעלת אלינו כולם בשבילנו, למה כהו עיניו של יצחק כדי שיבא יעקב ויטול הברכות הה"ד ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו. ר' חנינא בר פפא אמר חורי כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שיקבל אברהם המלכיות עלינו בשבילנו כדי שנעמוד בעולם כו' רבי סימון אמר כל נפלאות ומחשבות שחשבת כדי שלא יקבלו עובדי אלילים את התורה ולמה נראית כמחזור אחריהם כדי לכפול שכרנו כו' ע"כ יעו"ש, ומבואר דהמדרש מפרש דנפלאות היינו מעשים של הקב"ה שכביכול הם תמוהים לנו אבל האמת שיש במעשים האלו כוונה להיטיב לנו בהם לאחר זמן וכגון כהיית עיני יצחק אבינו ע"ה שהוא לכאן תמיהה גדולה היתכן ש'יצחק אבינו' מגיע לו להיות סומא אבל כ"ז נעשה כדי להיטיב לכל דורותיו של יצחק לנצח נצחים והיינו כדי שיבוא יעקב ויטול את הברכות, וכן כולו דברים דמייתי התם במדרש יעו"ש, ולפי"ז מ"ש כאן ועל נפלאותיך וטובותיך 'שבכל עת' היינו שבכל עת ישנם דברים הנראים תמוהים, ואין הכוונה באדם אחד רק בכלל האומה הקדושה יש 'בכל עת' ממש כנ"ל, ואנו מודים על זה כי הכל מכוון לטובותינו ממש וכנ"ל במדרש, וזהו שמוסיפין לומר 'וטובותיך' והיינו הודאה גם על 'נפלאותיך' שהם עצם המעשים התמוהים הנעשים לנו וגם על 'וטובותיך' הטובות היוצאים בפועל מהדברים התמוהים, והבן.

שם. הנה נפלאות השי"ת בבריאה הם רבים למאד, הן הנפלאות שבבריאת העולם עצמה וכמ"ש (תהלים י"ט) השמים מספרים כבוד א-ל וגו' וכמ"ש הרמב"ם בפ"ב מיסודי התורה ה"ב דע"י התבוננות בבריאה הנפלאה יבא לאהבה ויראה ואמונה בהשי"ת יעו"ש, והן הנפלאות הרבים שבבריאת גוף האדם וכמ"ש איוב מבשרי אחזה אלוה-וע"ע אבות דר"נ פל"א אות ג', והן כל שאר הנפלאות שבכל נברא ונברא, וכל הנפלאות כולם נבראו עבור האדם וכמ"ש (סנהדרין פ"ד מ"ה) לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם וכידוע שלכן ג"כ נברא אדם אחרון והיינו כדי שיהיה מוכן לו הכל מכבר וכדאיתא בסנהדרין (ל"ח א') ת"ר אדם נברא בערב שבת ומפני מה כו' דבר אחר כדי שיכנס לסעודה מיד (פרש"י וז"ל שיכנס לסעודה מיד. שימצא הכל מוכן ויאכל מאשר יחפוץ עכ"ל) משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן והתקין סעודה ואחר כך הכניס אורחין שנ' כו' יעו"ש, וכמ"ש נמי בב"ר (פ"ח סי' ו') ר' הונא בשם ר' אייבו אמר בדעת בראו שברא צרכי מזונותיו ואחר כך בראו (וע"ע שם סוף סי' א'), ויתכן דגם לזה המכוון במ"ש כאן 'ועל נפלאותיך' והיינו שאנו מודים להשי"ת על כל הנפלאות הללו הנ"ל. ומ"ש 'וטובותיך' היינו כי כל אלו הנפלאות המה טובות גדולות ועצומות לבני אדם, הן מצד הבריאה הנפלאה שהיא טובה לאדם בין בבחינה הרוחנית שע"י הבריאה הגדולה והנפלאה בא לידי אהבת ויראת הבורא ית"ש וכמ"ש ברמב"ם וכנ"ל ובין בבחינה הגשמית וכמ"ש בחובת הלבבות שהעולם נברא לפי צורך האדם וכגון האויר הנצרך לו בכל עת ומקום ישנו גם כן בכל מקום וכן מים הנצרך לו הרבה אך לא כהאויר ג"כ נמצא לו בקירבת מקום ואילו הזהב שלא נצרך לו כ"כ אמנם נמצא אבל רחוק ממנו וכן כל הבריאה כולה, והן מצד בריאת גוף האדם הנפלא בכך שכל מערכת הגוף פועלת לפי צרכי האדם, והן מצד כל הנבראים כולם שהכל ברא

הקב"ה לצורך האדם וכגון הא דאיתא בסנהדרין (נ"ט ב') דתניא ר"ש בן מנסיא אומר חבל על שמש גדול שאבד מן העולם שאלמלא (לא) נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים אחד משגרו לצפון ואחד משגרו לדרום להביא לו סנדלבוניס טובים ואבנים טובות ומרגליות ולא עוד אלא שמפשילין רצועה תחת זנבו ומוציא בה עפר לגנתו ולחורבתו יעו"ש ואפשר דזהו המכוון כאן במ"ש 'וטובותיך' וכו"ל. והנה כיון שאין מספר הנפלאות ולטובות האלו לכן אמרין 'שבכל עת' (וע"ע לעיל ד"ה ועל ניסיון בביאור החילוק דלעיל אמרין 'שבכל יום והכא אמרין 'שבכל עת יעו"ש), ומ"ש ערב ובקר וצהרים היינו כי יש נפלאות וטובות מהם המזדמנים לו לאדם רק בבקרים ומהם רק בצהרי היום ומהם רק בערב, ולכן מפרטים כל פרט ופרט להודות כל כל נפלאה וטובה ואמרין ערב ובקר וצהרים והבן. ועי' להלן ד"ה שבכל עת מה שהבאנו שם מהראשונים ז"ל לפ' התיבות ערב ובקר וצהרים ודו"ק.

צור חיינו מגן ישענו. הנה בתפילת אמת ויציב אמרין צור יעקב מגן ישענו, ויש להעיר מ"ט לא אמרין בתרווייהו חד נוסחא. ומו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב לן: חיינו הוא ענין אחר. ואולי הכוונה, דצור חיינו הוא תפלת הודאה ואומרים זה במודים שהיא תפלת הודאה, ומשא"כ צור יעקב ה"ז תפלת שבח.

שבכל עת ערב ובקר וצהרים. יש לשאול למה הוצרך לומר 'ערב ובקר וצהרים' מאחר שכבר אמרין 'שבכל עת', ואם בכדי לפרש דמ"ש בכל עת היינו ערב ובקר וצהרים א"כ לימא רק ערב ובקר וצהרים. והנה כתב הר"י בר יקר (בפי' בתרא) וז"ל, וגם יש לפרש על ניסיון ונפלאותיך שאתה עושה עמנו ערב ובקר וצהרים, שאתה מצילנו מעמלק הלוחם אותנו בכל עת, דאמ' בפסיקתא (מכילתא דעמלק י"ז י"ב) גבי עמלק, עד בא השמש (שמות י"ז י"ב) כל המלכיות אינן עושות מלחמה אלא עד שש שעות אבל מלכות חייבת עושה מלחמה שחרית וערבית עכ"ל, והיינו דלעולם היה די לומר רק 'שבכל עת', ומה דאמר 'ערב ובקר וצהרים' ה"ז כנגד עמלק שלוחם אותנו ערב ובקר וצהרים ולא רק עד שש שעות ואעפ"כ הקב"ה מצילנו מידי עמלק, ויל"פ דהכוונה לקרירות בעבודת ה' הבא לנו מצד עמלק הרשע כמ"ש (ס"פ כי תצא) אשר קרך בדרך וגו' והיינו שבכל העיתים גם ערב וגם בוקר וגם צהרים שלכל עת יש עבודת ה' מדילה, בכל אלו העיתים בא לנו קרירות בעבודת ה' ע"י עמלק הרשע, והקב"ה מצילנו ממנו ועל זה אנו מודים כאן. (ומ"ש וגם יש לפרש על 'ניסיון' ונפלאותיך שאתה עושה עמנו ערב ובקר וצהרים, משמע מלשוננו ז"ל דמ"ש ערב ובקר וצהרים קאי גם על מ"ש ועל ניסיון שבכל יום עמנו ולא רק על מ"ש ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת, ועי' שם בפי' הר"י בר יקר דהנוסח ועל נפלאותיך וטובותיך 'שבכל יום', ולא 'שבכל עת יעו"ש).

ושור' בפי' הרוקח דכתב וז"ל, נפלאות וטובות שבכל עת שאתה עושה עמנו, על כן ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה עכ"ל, והיינו דמ"ש ערב ובקר וצהרים אי"ז נמשך אחרי התיבות שבכל עת והיינו נפלאות וטובות שבכל עת ערב ובקר וצהרים דא"כ למה לי הכפילות וכו"ל, רק הכוונה היא, דעל הנפלאות והטובות הנעשים לנו מאתו ית' בכל עת, אנו מודים לו ערב ובקר וצהרים והיינו בג' התפילות. [ויתכן דכוונתו שאנו אומרים נודה לך ונספר תהלתך כו' ערב ובקר וצהרים והיינו דערב ובקר וצהרים חוזר אלמעלה למ"ש נודה לך ונספר תהלתך].

ומסתברא דלזה נתכוין הר"י בר יקר בפירוש קמא דזה לשוננו שם, ערב ובקר וצהרים ע"ש (תהלים נ"ה י"ח) ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי, וצהרים זו מנחה גדולה דאמרין בתנחומא (חיי שרה ה') אברהם תקן תפלת שחרית דכתיב (בראשית י"ט כ"ז) וישכם אברהם בבקר, תפלת המנחה דכתיב (שם כ"ד ס"ג) ויצא יצחק לשוח בשדה, יעקב תקן תפלת ערבית דכתיב (שם כ"ח י"א) ויפגע במקום, וכתוב (דניאל ו' י"א) זמנין תלתא ביומא הוא בריך על בירכוהי, ולא פירש באיזה שעה, עמד דוד ופירש (שם) ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה,

ולפיכך אי אתה רשאי להתפלל יותר משלש תפלות עכ"ל הר"י בר יקר בפ"י קמא. ומסתברא דנתכוין בזה לפי' הרוקח וכנ"ל שאנו מודים לו יתברך בג' התפלות על הנפלאות והטובות שעושה עמנו בכל עת.

הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך כו'. היינו כי מצד מעשינו לא היו הרחמים והחסדים ראויים לבוא עלינו, ורק כי השי"ת הוא 'הטוב' לכן באים אלינו הרחמים וכן רק כי השי"ת הוא 'המרחם' לכן באים אלינו החסדים. ולכן מעולם קוינו לו ית"ש וזהו כאן מעולם קוינו לך.

מעולם קוינו לך. כלומר מאז ומתמיד קוינו לו ית"ש, והיינו כי מאחר ואתה ית' מטיב עמנו כ"כ וכנ"ל, א"כ למה לפעמים אנו מקוים לישועה ע"י כל מיני השתדלויות יתירות, והרי יש לנו את השי"ת שמיטיב עמנו כ"כ, וע"ז אנו כמתנצלים ומתוודים ואומרים מעולם 'קוינו לך' דייקא, שבאמת אנו מקוים לך ית' שתושיענו, ומעולם הוא כן, אלא שלפעמים מרוב הצרות המעבירים את האדם על דעת קונו פונים אל כל מיני השתדלויות יתירות, אבל האמת הוא שמעולם מאז ומתמיד וכמו כן גם עתה, קוינו לך דייקא, ודו"ק.

ועיין מ"ש הגריעב"ץ זצ"ל בסידורו בית יעקב וז"ל ותדע שתיבת מעולם נקשרת למעלה, והאומרים מעולם קוינו לך טועים, גם הלשון מיוסד על הכתוב זכור רחמיך וחסדיך כי מעולם שמך (א.ה. אולי הי' צ"ל: כי מעולם המה), ושיבוש גדול לומר שקוינו מעולם, וזה מבואר עכ"ל. אמנם עי' ברוקח דכתב על כן מעולם קוינו לך, ויתירה מזו עי' בפ"י הר"י בר יקר ובאבודרהם דכתבו וז"ל כי מעולם קוינו לך על שם (תהלים כ"ה ו') זכור רחמיך וחסדיך כי מעולם המה עכ"ל והרי דלמדו הנוסחא מהאי קרא דמייתי הגריעב"ץ ז"ל ואעפ"כ כתבו הנוסחא כי מעולם קוינו לך, ולכאור' צ"ב בדברי הגריעב"ץ זצ"ל. ובפ"י עץ יוסף הביא לשון הגריעב"ץ והוסיף לפרש וז"ל קוינו לך פי' לכן קוינו לך על שרחמיך וחסדיך אין להם הפסק עולמית עכ"ל. ובפ"י עיון תפלה כתב וז"ל ויש מפסיקים כי לא תמו חסדיך מעולם, חסדיך אשר מעולם המה לא תמו לנצח עכ"ל.

מודים דרבנן. יוצרינו יוצר בראשית. יש לשאול, דהא כיון שקודם הי' יצירת בראשית ורק אח"כ יצירת האדם (שנברא רק ביום השישי) א"כ למה הקדים אמירת 'יוצרינו' לאמירת 'יוצר בראשית'. וי"ל דכיון דכל תכלית הבריאה היא בשביל ישראל (ערש"י ר"פ בראשית) לכן הקדים לומר 'יוצרינו' לאמירת 'יוצר בראשית' שתכלית הבריאה היא יצירתנו. ועו"ד י"ל דהנה איתא בב"ר פ"ח סי' א' (וכן הוא בסנהדרין ל"ח א' יעו"ש) אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת ואם לאו אומרים לו זבוב קדמך יתוש קדמך שלשול זה קדמך ופי' בעץ יוסף וז"ל אתה קדמת למה"ש שעיקר שלימותו בנפש כו' ואם לאו שלא זכה שהפסיד נפשו ולא נשאר לו כי אם שלימות הגוף שבו דומה לב"ח [ר"ל, לבעלי חיים] א"כ הוא פחות מהם שהרי הם קדמו בבריאה עכ"ל (וע"ש בפ"י נחמד למראה כע"ז בהרחבה יעו"ש) ומעתה כיון דעיקר הבריאה הי' בעבור שלימות הנפש ולא בעבור שלימות הגוף לכן הקדים לומר יוצרינו ליוצר בראשית כי מצד הנפש ושלימותה ודאי קדמה יצירתנו ליצירת בראשית ואפי' ליצירת מלאכי השרת וכנ"ל במדרש, והבן.

ועל כולם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד. לכאורה יש לשאול שהרי כבר אמרנו מודים אנחנו לך כו' על חיינו כו' ועל נשמותינו כו' ועל ניסיך כו' ועל נפלאותיך וטובותיך כו',

וא"כ מהו עתה החזרה שאנו חוזרין וכופלין לומר שוב ועל כולם כו'. וי"ל ע"פ מה דאיתא כידוע דבברכת מודים (וכן בכל ברכות ההודאה) צריך ונכון לחשב כל מיני הניסים והנפלאות שנעשו לנו ועל כן השתא מוסיפין לומר ועל כולם כו' והיינו אף מה שלא חשבנו (הן מצד ששכחנו להודות עליהם והן מצד שלא שמנו לבנו עליהם) גם הם עליהם יתברך ויתרומם כו'. ועוד י"ל דהנה ארז"ל (נדה ל"א א') דאין בעל הנס מכיר בניסו, ועל כן אנו מודים בכללות על כל הנסים הנסתרים מאתנו. ועוד י"ל דהנה תנן (ברכות נ"ד א') חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנאמר כו', ועל כן כאן אנו מודים ומברכים כל הרעה וזהו הלשון יתברך ויתרומם לשון עתיד (עי' בזה בפי' הרוקח) והיינו כי לעתיד לבוא יתגלו לנו הניסים הנסתרים שנעשו לנו וכן יתגלו לנו הטעמים לרעות שנעשו לנו, בהם נבין שכולם היו טובות לנו. ועוד י"ל דעל כולם היינו על כל הנבראים ואף על אלו שאינם יודעים עתה להודות.

וכל החיים יודוך סלה ויהללו כו'. לכאור' גם פה יש לשאול מהו דאמרין עתה וכל החיים יודוך סלה, אחר שכבר אמרנו מודים כו' ועל כולם כו', ומה היא התוספת של וכל החיים יודוך סלה כו' עתה. ועוד, למה אמרין יודוך ויהללו ל' עתיד ולא אמרין מודים ומהללים ל' הוה. ואולי י"ל דעתה אתא למימר דאף שסוף האדם הוא למיתה כדכתיבא בפ' בראשית וכדתנן באבות פ"ה ועל כרחך אתה מת, ואחר המיתה אי אפשר עוד להודות וכמ"ש בתהלים לא המתים יהללו י-ה וגו', מ"מ לאחר המיתה יחזרו להודות (והענין בכך עי' להלן), ומה שאמר וכל החיים כי הצדיקים (שהם עתידים לחיות) אפילו במיתתן קרויים חיים, ולכן נמי אמר יודוך ויהללו ל' עתיד והיינו כי באמת אי"ז מיירי על הזמן של עכשיו אלא על הזמן של תחיית המתים שיודו ויהללו לעתיד לבוא בתחיית המתים.

ושוב נמצא דהכי כבר פירש הר"י בר יקר וז"ל (בד"ה וכל החיים) דהודאה זו עיקרה ע"ש תחיית המתים ולכך אמר 'וכל' החיים ולא 'והחיים' לרבות המתים שעתידין לשבח מיד שיחיו כדאמ' בפרקי נחמות מניע הקב"ה ראשו ומורידו על המתים והם חיים ועומדים על רגליהם ומשבחים לשמו, ולכן ג"כ אמר 'סלה' דר"ל בין בחיים בין במתים שכולם מודים גם החיים עתה וגם המתים כשיקומו לתחיה, ומה שאמר וכל 'החיים' על המתים שהרי אינם חיים אלא מתים היינו כי הצדיקים אפילו במיתתם קרויים חיים. עכ"ד ויעו"ש עוד.

והענין בכך שהמתים ישבחו מיד שיחיו, בפשוטו קצת משמע מל' המדרש שם דהוא שבח על עצם מה שזכו לקום לתחיה. ואולי אפשר עוד, דהוא שבח והודאה על התיקון שנעשה לנשמותיהם אחר שנפטרו שע"ז זכו לגן עדן ולחיי העוה"ב, ואילו היו יכולים להודות למעלה בעולם העליון היו מודים על זאת כבר שם רק כיון שא"א למתים להודות לכן מיד כשמתאפשר להודות מיד מודים ע"ז, וזהו ל' הר"י בר יקר והמתים ישבחו 'מיד' כשיחיו כדאמ' בפרקי נחמות כו' והיינו כנ"ל שמיד כשיוכלו להודות מיד יודו ע"ז.

ולפי"ז מ"ש מודים כו' ועל כולם כו' ה"ז על הניסים וכו' שבעוה"ז, ומ"ש וכל החיים כו' ה"ז על הטובות הנעשים לנו למעלה בעולם העליון ולעתיד לבוא.

ובסידור הרוקח פי' וז"ל, וכל החיים יודוך סלה מכל החי בין למעלה בין למטה, יודוך סלה לנצח בסלסול ויהללו את שמך באמת וכ"ש אנו כי גבר עלינו חסדו כו' עכ"ל, והיינו דהחיים הכוונה לזמן של עתה ולא רק לזמן של תחיית המתים ואין הכוונה לבני אדם אלא לכל החי גם אלו שלמעלה וגם אלו שלמטה, ומ"ש סלה היינו ל' סלסול ולא ל' נצח והם יהללו את שמך באמת, וכ"ש אנו הבני אדם נודה עתה כי גבר עלינו חסדו יותר משאר כל החי, והבן.

בא"ה הטוב שמך ולך נאה להודות. יש לדקדק דלכאור' הול"ל ואילך נאה להודות או לפניך נאה לנו להודות או ונאה להודות לך וכיו"ב, ומהו 'ולך' נאה להודות דזה משמע שאנו אומרים דלך

עצמך יתברך כביכול נאה להודות, ואין זה מובן. ובאבודרהם כתב וז"ל, ולך נאה להודות לשון חכמים הוא על שם (ירמיה י' ז') מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה עכ"ל, והיינו דהל' כאן 'ולך נאה' הוא ע"ש מה דכתיב שם לך יאתה וכדפרש"י שם וז"ל לך יאתה לך נאה עכ"ל.

והר"י בר יקר כתב וז"ל, כי לך נאה ה' אלקינו ע"ש מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה וכן במכילתא אשירה לה' לך נאה גדולה לך נאה גבורה, ועוד אמרין במכילתא כשישראל עושין רצונו של מקום לך נאה להשתבח ואם אין עושין רצונו של מקום דוקא לשמך פי' ולא לך וזהו זה אלי ואנוהו עכ"ל, ועוד כתב שם להלן מיניה וז"ל, ולך נאה להודות שאם עושין רצונו של מקום לו לעצמו נאה להודות ואם אינן עושין רצונו של מקום כך ויכול (לכאור' צ"ל: כביכול) לשמו ולא לו דאמר' בספרי פרשת האזינו וכתבנוה בפירוש ישתבח וקדיש עכ"ל, ולהבין כוונתו ז"ל נעתיק פה הלשון דכתב לעיל בברכת ישתבח, וז"ל שם, ויש עוד לפרש מתחלה כי על זה אמר ישתבח ע"ש דאמרין בספרי ויהי בישורון מלך כישראל ר"ל שוין בעצה אחת מלמטה שמו הגדול משתבח מלמעלה שנא' ויהי בישורון מלך אימתי בהתאסף ראשי עם, לכך יש לומר כי קודם שמתחיל ישתבח לא קם החזן ואין צורך אסיפת מנין אבל כשמתחיל החזן אז צריך אסיפה וזהו מנין, ולכך לפעמים קם החזן ואמר ישתבח לפני התיבה ולכך אומר מיד כי לך נאה ה' אלקינו עכשו מדבר להקב"ה מתחילה שאמר ישתבח דבר לשמו וזה תימה, אלא רוצה לומר כי כולנו מודים לו כדאמרין בספרי זה אלי ואנוהו כשאני מודה לו הוא נאה כשאין אני מודה לו כביכול בשמו הוא נאה ואינו ר"ל בו, וכיון שכולנו מודים לו על כן אנו יכולים לומר כביכול כי לך נאה פי' אפילו לך נאה נוכל לומר ואע"פ שהוא אחד ושמו אחד שנים הם בפה ובלשון ואחד בלב עכ"ל הר"י בר יקר לעיל בברכת ישתבח. ומתחילה נבאר כוונתו שם ואח"כ נשוב לבאר כוונתו בברכת הטוב שמך כאן, וכדלהלן בעצה"י:

הנה יש לשאול, במה דאמרין ישתבח 'שמך' לעד מלכנו כו' כי 'לך' נאה ה"א כו' דאמאי פתח ב'שמך' ומסיים ב'ולך', דלמי משבחים כאן אם לשמו או לו בעצמו. וי"ל כך, דהנה יש ב' בחינות הא' הוא שמו והב' הוא הבורא ית' בעצמו, וכשאנו מודים לו אז הוא נאה 'בעצמו' וכשאנו מודים לו ח"ו רק 'שמו' נאה ולא הוא בעצמו כביכול כדאיתא בספרי, ועוד אמרו בספרי שבישראל שוין בעצה אחת מלמטה אז שמו הגדול משתבח מלמעלה ולכן בתחילה אמר ישתבח 'שמך' כי כיון שהתאספו מנין להתפלל לפניו יתברך עצם זו האסיפה גורמת שישתבח שמו למעלה, ואח"כ כשמתפללים ומודים לו יתברך אז אמר כי 'לך' נאה כו' כי מאחר שאנו מודים לו אז הוא נאה בעצמו ולא רק שמו נאה וכו"ל, וכי לך נאה' פירושו שמאחר ואנו מודים לו יתברך על כן אפילו 'לך' נאה נוכל לומר ולא רק 'שמך' נאה. ע"כ בביאור מש"כ הר"י בר יקר בברכת ישתבח.

ומעתה זהו מה שאמר כאן הטוב שמך ולך נאה להודות, והיינו 'הטוב שמך' ששמך הוא טוב בעצמותו והיינו שהוא משובח ועומד תמיד ואפילו בזמן שאין מודים לו ח"ו, 'ולך נאה להודות' היינו 'לך' בעצמך ולא רק 'לשמך' נאה להודות, כי כיון שזו ברכת הודאה ואנו מודים לו לכן אנו יכולים לומר 'ולך' נאה להודות. ע"כ בביאור פירוש הר"י בר יקר.

ברכת שים שלום

שים שלום כו'. הנה אותיות שלום המה [גם] שם ל"ו, ובדרך הרמז אפשר דר"ל שים 'שם' והיינו אצל ה'ל"ו צדיקים [וזהו שלום], ומה לשים, טובה וברכה חן וחסד ורחמים. ומ"ש עלינו ועל כל ישראל עמך ר"ל גם עלינו וגם על כל ישראל עמך, והיינו שבזכות ה'ל"ו צדיקים נתברך גם אנחנו וכל ישראל עמך. (ואינו לפי הפשט רק בדרך הרמז וכו"ל).

עלינו ועל כל ישראל עמך. פי', עלינו היינו על המתפלל עצמו ואמר עלינו ל' רבים כדקאמר אביי בגמ' ברכות, ועוד, עלינו היינו על המתפלל עצמו ועל הציבור שהוא מתפלל עמהם. ועל כל ישראל עמך היינו ועל שאר כל ישראל עמך.

ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך. הא דאמרין כולנו כאחד היינו ה'עלינו ועל כל ישראל עמך' האמורים למעלה. והטעם שכלל כאן כולם יחד כתב עלה באבודרהם וז"ל, וברכנו כלנו כאחד באור פניך כלומר אתה א-ל אחד ואנחנו בני אברהם הנקרא אחד שנאמר אחד היה אברהם וכתוב כי אחד קראתיו, ואנחנו גוי אחד שנ' ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, אם כן ברכנו כולנו כאחד עכ"ל, ובס' חסידים לרבינו יהודה החסיד זצ"ל (סימן רל"ג) כתב עלה וז"ל, כל ישראל ערבים זה לזה שנא' ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה אילו היה אחד מוחה לא נתנה התורה לכך אומרים ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך וכו'. ראתה שפחה באור שכינה בים ובמתן תורה מה שלא ראה יחזקאל בנבואה לכך נאמר ונזכה כולנו במהרה לאורו והלכך אומרים ברכנו אבינו כולנו כאחד וכתוב ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר עכ"ל והבן.

הנה יש לשאול דכיון דהברכה כאן עיקרה היא ברכת השלום א"כ מה שייך כאן הבקשה ברכנו אבינו כו' באור פניך כו'. וכתב עלה הר"י בר יקר וז"ל ברכנו אבינו כולנו באור פניך ע"ש ברכת כהנים דכתיב יאר ה' פניו אליך ויחנך וכתוב ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום ולכך התפלל כך בלשון זה בברכת שלום עכ"ל והיינו דכיון דבתחילה התפללנו שים שלום כו' וזה ע"ש הכתוב וישם לך שלום (כדכתב הר"י בר יקר גם לעיל מיניה) נולדה ניהא הלשון 'שים' שלום והיינו כי זה על שם הכתוב ('וישם' לך שלום) לכך מוסיפין להתפלל בתוך ברכת השלום גם התפלה של ברכנו אבינו כו' כי קודם מ"ש וישם לך שלום כתוב ג"כ יאר ה' פניו אליך ויחנך, והבן. ואולי עוד י"ל, דאחר שהתפללנו שים שלום לכן עתה שיש שלום מוסיפין להתפלל שנכתבך בעבור השלום כדקאמר ברכנו אבינו 'כולנו כאחד' באור פניך ודו"ק.

ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו ה"א תורת חיים כו'. פי', ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך, ומה כלול באור פניך קאזיל ומפרש, כי באור פניך נתת לנו ה"א, את, תורת חיים ואהבת חסד כו' ושלום.

תורת חיים. הא דאמרין תורת חיים ולא תורת אמת וכהלשון בקדושא דסידרא ובברכת העולה לתורה דאמרין ונתן לנו תורת אמת, אפשר דבא לרמז כמה דברים, הא', שע"י היגיעה בתורה נעשה חכם וכדתנן פ"ב דאבות מרבה ישיבה חכמה כי חכם בגימטריא חיים. הב', שע"י התורה באים לידי הרבה זכויות של מע"ט כמו צדקה וחסד ושלום ועוד, וארז"ל (ברכות ס"ד א') ת"ח מרבים שלום בעולם ועי' רפ"ו דאבות. הג', שהתורה נותנת אריכות ימים וכדתנן פ"ב דאבות מרבה תורה מרבה חיים ועי' בפ"י הרבינו יונה שם, ועוד ארז"ל (תענית ז' א') תניא היה ר' בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם החיים שנ' כו', ועוד בזה עוד בס' מעלות התורה לרבינו אברהם אחי הגר"א זצ"ל. הד', שהעוסק בתורה לשמה היא נעשית לו סם החיים וכדארז"ל במס' תענית וכו"ל, והביאור בזה אפשר דהנה כשמתחיל הלימוד פעמים שאין לו תענוג ולומד רק לשם מצוה וזהו שהוא עוסק בתורה לשמה ואח"כ היא נעשית לו סם החיים והיינו דר"ל שלא יתייחס מללמוד מפני שאין לו תענוג כי כיון שילמד לשם מצוה הוא מובטח

שהיא תיעשה לו סם החיים והיינו שיהיה לו חיות ותענוג מהלימוד תורה וזהו ה' 'נעשית' לו כו' כי היא נעשית לו כך מאחר שלמד בתחילה מתוך הקושי, וזה מה שמתפללין כאן תורת חיים והיינו שאנו מבקשים שהתורה תהיה לנו עריבה עם חיות. וע"ע בזה בהקדמת הספר אגלי טל [ומש"כ בדבריו בספרנו אבני אהרן למס' אבות פ"ו מ"א ד"ה בתורה לשמה]. ה', שנעסוק בתורה לשמה, והיינו, דהנה כתבו התוס' (תענית שם) וז"ל וכל העוסק בתורה שלא לשמה תורתו נעשית לו סם המות וקשה והלא אמרינן (פסחים נ' ב') לעולם יעסוק אדם בתורה אע"ג שאינה לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה ויש לומר דתרי שלא לשמה הוי דמה שאמרינן לעולם יעסוק בתורה אפילו שלא לשמה היינו כלומר כדי שיקרא רבי או כדי שיכבדוהו ומה שאמרינן הכא כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות היינו מי שלומד לקנטר עכ"ל התוס', ולפי"ז י"ל דמתפללין שנזכה לתורת חיים והיינו דאף מי שלומד שלא לשמה מ"מ שיהיה זה בגדר בא לשמה ולא בגדר של נעשית לו סם המות ח"ו ולזה אנו מתפללין ע"ז כאן ומבקשין תורת חיים.

ומה שדוקא בברכה כאן אמר תורת חיים, לרמז את כל הנ"ל, אפשר לומר, דהנה אמרי' הכא כי באור פניך נתת לנו ה"א תורת חיים וכתב הר"י בר יקר דהיכן מצינו שהתורה ניתנה באור (וכן חיים וחסד וצדקה וכו' הכין מצינו שניתנו באור יעו"ש) וכ' עלה וז"ל, תורה כדכתוב כי נר מצוה ותורה אור כו' וחיים היא תורה כדכתוב כי היא חיך וחיים כמו שכתבנו שהוא באור פניו עכ"ל (וכן הוא באבודרהם יעו"ש) והשתא כיון דקאמר כי באור פניך נתת לנו ה"א, לכן הוצרך דוקא כאן לומר תורת חיים (או לגירסת הראשונים ז"ל תורה וחיים וכו"ל) והיינו כי לענין תורת חיים מצינו במקראות שהיא ניתנה באור. והבן.

תורת חיים. עי' בתשובות מרן שליט"א שבסוף הספר, דמ"ש כאן תורת חיים הכוונה לסתרי תורה, והוא ע"פ דברי הרמ"א, יעו"ש.

ואהבת חסד. מה שאומרים ואהבת חסד ולא אומרים 'חסד' ותו לא, י"ל כי בחסד יש ב' ענינים הא' לגמול החסד והב' לאהוב החסד דהיינו לאהוב לגמול חסד וזהו ענין גדול יותר כשעושה חסד מתוך אהבה לגמול חסד, ולכן מבקשין ברכנו אבינו כו' ואהבת חסד היינו שנתברך במדה המצוינת של 'אהבת חסד' כי כשאוהב את מדת החסד יבוא עי"ז לידי הרבה מעשה חסד וכן יבוא עי"ז לעשות את מעשי החסד ביתר שלימות. (וע"ע בזה בספר הקדוש אהבת חסד לרבינו מרן החפץ חיים זצוק"ל).

ברכת שלום רב. שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם כי אתה הוא מלך אדון לכל השלום. אפשר דכוונת בקשת 'שלום רב' הוא, לפי שיש הרבה מיני שלום וכגון שלום בין אדם לחבירו ושלום בין איש לאשתו ושלום בין ישראל לאביהם שבשמים ושלום בין משפחה למשפחה (ערש"י יתרו כ' כ"ב) ושלום בגופו שלום בממונו שלום בתורתו (ערש"י וישלח ל"ג י"ח ובשפ"ח שם), ולכן אמרין שלום רב' דהיינו את כל מיני השלום [הנ"ל, ועוד], על ישראל עמך תשים לעולם, והטעם, כי אתה הוא מלך אדון לכל ה'שלום והיינו דרך אתה יתברך הוא מלך אדון של כל מיני השלום, ולא כן אצל בשר ודם כי אצל ב"ו לא ימצא מלך ואדון שיוכל להיות מלך ואדון 'לכל מיני השלום שבעולם', וכיון שרק אתה יתברך הוא מלך אדון לכל מיני השלום לכן אנו מתפללין לפניך שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם.

הא דקאמר שלום רב ולא קאמר הלשון רב שלום, כתב עלה הר"י בר יקר דהוא משום חביבות התורה הקדושה וז"ל, ברכה ושלום וטוב יהיה בעיניך ובכל עת ובכל שעה בשלומך בא"י המברך את עמו ישראל בשלום, יש כאן ארבע שלומות, והתחיל בברכה שלום ע"ש דאמרין בתנחומא (פסיקתא דר"כ י"ח ז') ארבעה רוב שלומות הן אלו הן יפרח בימי צדיק ורב שלום עד בלי ירח, וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך, שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול, וענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום, ולכך אין אומרים (אלא) שלום רב ולא רב שלום לפי חביבות התורה שבכולן השלושה כתוב רב שלום ובאותו של תורה כתוב שלום רב. וכן בסוף הקדים התורה תחילה דאמר כי באור פניך נתת לנו ה' תורה וחיים אהבת חסד ברכה ושלום עכ"ל. (ולפי דברי הר"י בר יקר הנ"ל לכאורה נמצא דגם ברכת שלום רב מכוון כנגד התורה וכן"ל, ולפי"ז קצת צ"ב למה אמרין שים שלום דווקא במנחה של שבת מטעם שקוראים אז בתורה ובברכה נאמר תורת חיים כמ"ש הרמ"א, והרי גם בברכת שלום רב נרמז התורה דלהכי והיינו מפני חביבות התורה קאמר שלום רב ולא רב שלום וכן"ל, וצ"ל דמ"מ בברכת שים שלום נזכרה בהדיא התורה ומשא"כ בברכת שלום רב).

וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך. מה דאמרין 'בשלומך' ל' רבים י"ל דהוא מפני שישנם הרבה מיני שלום וכמו שכתבנו למעלה (בר"ה שלום רב), ומ"ש בכל עת ובכל שעה כי מעת לעת אנו צריכין לשלום ובתוך המעת לעת פעם צריך לשלום כזה ופעם צריך לשלום אחר, וגם לא תמיד ידוע לנו לאיזה מין שלום אנו זקוקים עתה [מרוב מיני השלומות שיש], ולכן אנו מבקשין שנתברך בכל עת ובכל שעה בשלומך ודו"ק.

ומה שחותמין את השמו"ע בברכת השלום, כתב הר"י בר יקר וז"ל, בא"י המברך את עמו ישראל בשלום כי יש לחתום התפילה כדאמרין במדבר רבה (דברים ה' י"ד) גדול השלום שאין חותם כל הברכות אלא בשלום, כמו בשמונה עשרה וברכת המזון וקדיש עכ"ל, והאבודרהם כתב עלה וז"ל, והטעם שתקנו לברך את ישראל בסוף כל תפילה לפי שהתפילות כנגד תמידים תקנום וכמו שבכל פעם בהשלים העבודה היו הכהנים מברכים את ישראל כמו שנא' וישא אהרם את ידיו אל העם ויברכם וכתוב כה תברכו את בני ישראל וגו' עכ"ל וע"ע טור סי' קכ"ב וברבינו בחיי ויקרא ז' ל"ז יעו"ש.

תפלת אלקי נצור

אלקי נצור לשוני מרע כו'. היינו מלשון הרע, וכן מכל דיבור רע וכמו רכילות ומוציא שם רע, ומכל דיבורים אסורים, ודברים בטלים, ושיחות חולין. וכמבואר בספר חובת השמירה למרן החפץ חיים זצ"ל בהקדמה שמנה שם י' דברים התלויים בדיבור שצריך ליזהר מהם, ואלו הן, לשה"ר רכילות שקר חנופה ליצנות מחלוקת כעס דברי גאווה אונאת דברים הלבנת פנים. ולהלן בפתיחה שם (אות ד') כתב, דשמירת הלשון האמור בקרא כוללת כל סוגי לשה"ר ורכילות אונאת דברים הלבנת פנים קללת חבירו ודברי גאווה ומחלוקת ודברי חנופה, וגם כוללת כל סוגי הענינים שבין אדם לחבירו. ולהלן שם (פ"ח) מנאם שוב, מרגל הולך רכיל גאה כעסן מאנה חבירו דברים הלבנת פנים חנופה שקר ליצנות מחלוקת. ויעויין שם (פ"ט) שביאר ז"ל כל דבר ודבר מ' הדברים בפרטות איך וממה ליזהר בהם. וכל אלו הדברים שמנאם ז"ל כלול בבקשה כאן 'נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה', ומה דנקטו בתפילה דווקא רע ומרמה, הוא משום דזה ע"ש הכתוב (תהלים ל"ד י"ד) נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה וכמ"ש הראשונים

ז"ל, אבל לעולם הכוונה בבקשה היא גם לכל הדברים שמנאם מרן הח"ח וכמ"ש בפתיחה וכנ"ל. ועי' ברד"ק בתהלים שם שמנה עוד חלקי דיבור האסורים הכלול בקרא, וז"ל, נצור לשונך מרע שלא תדבר רע בבני אדם ובכלל זה עדות שקר וקללת אב ואם וקללת הדיין והמלך וכל שכן ברכת השם עכ"ל.

וע"ע מש"כ מרן הח"ח זצ"ל בחובת השמירה שם (פתיחה, אות ג') וז"ל, אנו מבקשים מה' בכל יום תכף אחר התפילה נצור לשוני מרע כו', אבל אימתי שייכת בקשה זו, כשאנו מתבוננים בנפשנו להשמר מזה אז נוכל לבקש מאת ה' שיעזרנו לזה, משא"כ כשאדם משליך הענין אחרי גוו איך יבקש זה מה', ודוגמא לזה מצינו כו' עכ"ל יעו"ש.

וכדברי מרן הח"ח הנ"ל, כן הוא בבעל הטורים (שמות ה' ט') דכתב וז"ל, ואל ישעו בדברי שקר, ישעו ב' במסורה, ואל ישעו בדברי שקר, ישעו ואין מושיע (ש"ב כ"ב מ"ב), אותם שאין מכוונים בתפלתם וישעו בדברי שקר שאינם מכוונים בלבם מה שהם מוציאים מפיהם עליהם נאמר ישעו ואין מושיע, אבל המכוונים בלבם למה שמוציאים מפיהם עליהם נאמר אז תקרא וה' יענה תשוב ויאמר הנני (ישעיה נ"ח ט'), וזהו שאמר דוד (תהלים י"ז א') האזינה תפילתי בלא שפתי מרמה, כלומר אימתי תאזין תפילתי, כשהיא בלא שפתי מרמה להכחיש הלב ולומר דבר שאינו מכוון בלבו עכ"ל הבעל הטורים.

והנה יתכן דנכון הוא לבקש כאן במחשבה מהשי"ת שיעזרנו לשמור על כל הרמ"ח איברים ושס"ה גידים, (וכן על החמשה חושים כדלהלן) והוא ע"פ מש"כ מרן הח"ח בכמה וכמה מקומות (עי' בהקדמה לס' שמירת הלשון, בתחילת ההקדמה) מהספרים הקדושים שרמ"ח איברים הם כנגד רמ"ח מצוות עשה ושס"ה גידים הם כנגד שס"ה מצוות לא תעשה, וכשפוגם במצוה השייכת לאותו אבר הרי אותו האבר נפגם, ואם נפטר מן העולם בלא תשובה על זה, יהיה פגום בהאבר ההוא לנצח נצחים ה' ירחם, יעו"ש. ולכן נכון לבקש כאן שהשי"ת יעזורנו לשמור גם על כל הרמ"ח איברים ושס"ה גידים מהחטא.

וכן נכון עוד לבקש כאן במחשבה מהשי"ת שיעזורנו לשמור על החמשה חושים, ועיין דברים נוראים שכתב בזה מרן הח"ח זצוק"ל בספרו זכור למרים בפרק ז', דבשלושה חושים מקבל השכר למעלה והם הדיבור השמיעה והראיה, ואם ח"ו פוגם באחד מחושים אלו לא יוכל ליהנות מהשכר, כי אף אם יזכה לגן עדן משום איזו מצוות שעשה בחייו, מ"מ אם פגם בדיבור לא יוכל לדבר ולהשתעשע עם הצדיקים למעלה בגן עדן בדברי תורה [והם יסורים נוראים מאוד להיות בגן עדן מבלי האפשרות לדבר שם עם כולם בד"ת, גם כי הרי כ"א משתוקק לומר איזה חידוש שיש לו, ולא יוכל לדבר, והרי זה יסורים עד אין שיעור וחקר], וכן לא יוכל לשמוע מה שמתחדש שם אם פגם בשמיעה [וזה ג"כ יסורים נוראים כנ"ל], וכן אם פגם בראיה אף שישב בגן עדן מ"מ לא יוכל לראות הנעשה שם [וזה ג"כ יסורים נוראים כנ"ל], וכל זאת [וכל אלו היסורים הנוראים כנ"ל הם] לנצח נצחים ה", וגם ישיגהו הבושה מכל הנמצאים שם שיראו שנפגם כן בעבור שחטא בעודו בעוה"ז, והכל לנצח נצחים ה' ירחם עלינו ועל כל עמו בית ישראל יעו"ש. ועל כן נכון מאוד לבקש כאן גם זאת מהשי"ת שינצור חושינו מרע ונזכה לטוב השלם ברוב רחמיו וחסדיו אכ"ר.

ושפתי מדבר מרמה. זה קאי על ה'נצור', דהיינו שמבקשים גם נצור לשוני מרע וגם נצור שפתי מדבר מרמה, אלא שקיצרו בלשון הבקשה, וכפי שהוא נאמר בקיצור לשון בפסוק בתהלים.

ומרמה דהכא היינו שקר וכמ"ש הרד"ק (תהלים ל"ד י"ד) וז"ל, ושפתיך מדבר מרמה. שלא תדבר אחד בפה ואחד בלב ואלו הן שפתי מרמה שמרמה את חבריו שמדבר לו טובות וחשב בלבו רעות כמו שאמר הכתוב (ירמיה ט' ז') בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו, וזהו מצות ל"ת שבלב כמו לא תשנא את אחיך בלבבך ואמר (משלי ג' כ"ט) אל תחרש על רעך רעה

והוא יושב לבטח אתך עכ"ל הרד"ק. ולהרד"ק ניחא מה שאמר הכתוב ושפתי 'מדבר' מרמה ולא אמר ו[נצור] שפתי 'ממרמה' וכמו שאמר נצור לשוני מרע ולא אמר נצור לשוני 'מדבר' רע, והיינו כי הכוונה באחד שמדבר א' בפה וא' בלב וע"כ קאמר ושפתי 'מדבר' מרמה, והבן.

והנה כתיב בפ' משפטים מדבר שקר תרחק, ועושינן ההרחקה מהשקר גם ע"י התפלה שמבקשים הכא נצור שפתי מדבר מרמה, ונמצא דבתפילה זו מקיים מצות עשה דאורייתא של מדבר שקר תרחק.

עוד יתכן דמרמה דהכא היינו נמי חכמה וכדכתיב (בראשית כ"ז ל"ה) בא אחיך במרמה, וכתיב (שם ל"ד י"ג) ויענו בני יעקב וגו' במרמה, ופרש"י בתרווייהו, במרמה בחכמה עכ"ל, והכא ה"פ, נצור שפתי מדבר מרמה היינו שלא נצטרך להגיע לזה שנדבר במרמה והיינו בחכמה כנ"ל, כי מתוך שנעשה כן היכן שנצרך לעשות כן, יש חשש גדול שמא נתרגל לזה גם היכן שזה לא נצרך כלל, ולכן אנו מבקשין נצור שפתי מדבר מרמה, וצריך לזה סיעתא דשמיא מרובה מלבד השתדלותינו ועל כן אמרין 'נצור', והבן.

ויתכן שבכלל הבקשה כאן, הוא ענין זה, שפעמים אדם מדבר אפילו דבר הכרחי, אבל בתוך דבריו נופל דבר שקר (או כעין שקר וכו') מבלי שהיה רוצה בכך, וכבר כתיב במשלי ברוב דברים לא יחדל פשע, וע"כ מבקשים 'נצור' שפתי מדבר מרמה, והיינו דמה שאין בידינו כ"כ לשמור אנא נצור אתה יתברך את שפתי מדבר מרמה. ומה שכתבנו זה על 'ושפתי מדבר מרמה' ולא גם על 'נצור לשוני מרע', היינו כי פחות מצוי שאדם ידבר לשה"ר מבלי שישים לב שמדבר לשה"ר, ומשא"כ שקר. ואמנם אעפ"כ נכון הוא לבקש כמו כן גם על ענין הלשה"ר שלא נכשל בזה מבלי משים לב.

ונפשי כעפר לכל תהיה. מ"ש 'לכל' אפשר דהיינו לכל הבני אדם, ושו"ר דהן הוא בראשונים ז"ל, דזה לשון הר"י בר יקר, ונפשי כעפר לכל תהיה פירוש הוא ממה שאמר ושפתי מדבר מרמה לא מבעי שאני שואל מניעות דיבור של מרמה אלא אף אני רוצה להיות שפל מאוד כעפר לפני בריותיך, שהרי בזכות שאמר אברהם ואנכי עפר ואפר זכו בניו לעפר סוטה ולאפר פרה (חולין צ"ב א') כו' עכ"ל, ומש"כ שהרי בזכות שאמר אברהם כו' אין הכוונה שזו היא בקשתנו והיינו שנהיה כעפר כדי שנזכה ג"כ לבנינו וכאברהם שזכו בניו על ידו, דהא אין משמשין את הרב על מנת לקבל פרס, רק הכוונה היא נתינת טעם לכך שאנו מבקשין ונפשי כעפר לכל תהיה והיינו שהרי ראינו המעלה שזוכין ע"כ שמשמין עצמנו כעפר.

וכ"כ האבודרהם וז"ל, ונפשי כעפר לכל תהיה הוא מוסיף על ושפתי מדבר מרמה כלומר לא מבעי שאני שואל מניעת הדיבור של מרמה אלא אף אני שואל להיות כעפר לפני הכל, והטעם לרמוז כמו שהעפר הכל רומסים אותו ברגליהם ועולה על ראשיהם וגם לסוף הכל צריכים לו, כך המשפיל עצמו בעוה"ז יהיה לראש לעוה"ב עכ"ל, ומש"כ והטעם כו' נמי היינו טעם לזה שאנו מבקשין ונפשי כו' וכו"ל. (והנה ונפשי כעפר ליכל תהיה ה"ז ר"ת 'תלכו' והיינו תלכו עלי כמ"ש האבודרהם 'והטעם לרמוז שהעפר הכל רומסים אותו ברגליהם ועולה על ראשיהם' כו' וכו"ל ודו"ק).

ואפשר נמי דהבקשה היא שנפשי כעפר לקנאה לתאוה ולכבוד [ולכל המדות שאינם טובות] תהיה, וכדתנן באבות פ"ד מכ"א רבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם, כי ע"י שמשפיל האדם את עצמו כעפר הוא ניצול מהן וכמ"ש נמי הרע"ב באבות פ"ג מ"א יעו"ש, ושו"ר דכן פירש הראב"ן דזה לשונו, ונפשי כעפר לכל תהיה כמו ותשימי(נו) כארץ גור (ישעיה נ"א כ"ג) כעפר שהוא דייש לכל כן נפשי נדוש לכל שלא תזוח דעתי וכו', עכ"ל יעו"ש.

פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי. כתב בספר מעלות התורה לרבינו אברהם אחי הגר"א זצ"ל, וז"ל, כדאיתא בירושלמי (פאה פ"ה ה"א) כתוב אחד אומר כל 'חפצ' לא ישוו בה (משלי ג' ט'), וכתוב אחד אומר כל 'חפצים' לא ישוו בה (שם ח' י"א), אלא כל חפצ' אלו אבנים טובות ומרגליות שלך אינם שוות אפילו לדבר אחד מן המצוות, וקרא דכל החפצים לא ישוו בה היינו חפצי שמים וארץ דהיינו כל המצוות אינם שוות אפילו לדבר אחד מלימוד התורה עכ"ל, ולפי"ז ניחא מה דגבי תורה אמרין פתח לבי ואילו גבי מצוות אמרין תרדוף נפשי, והיינו, דכיון שמצוות תלמוד תורה כ"כ יקרה עד שאפילו כל המצוות אינם שוות אפילו לדבר אחד מלימוד התורה, לכן אנו מבקשים פתח לבי בתורתך שעי"כ נזכה באמת, וכן כיון שכן, שמא יאמר אדם שלא יתעסק בשום מצוה רק יעסוק בתורה שהרי כל המצוות אינם שוות כו' לכן אנו מבקשים ובמצותיך 'תרדוף נפשי', שאע"פ שכל המצוות אינם שוות כו' אפילו הכי שנזכה לעשות ולקיים כל המצוות, ולזה צריך בקשת רדיפה של הנפש והיינו שאנו מבקשים שהנפש תשתוקק לעשות גם שאר המצוות אע"פ שיודעת שאי"ז שווה אפילו לדבר אחד מן התורה, והטעם בזה פשוט, שאין שלימות לאדם בעוה"ב מבלי קיום כל התרי"ג מצוות כמבואר בספרי המצוות ובספה"ק. ותנן באבות הוי רץ למצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות ועמש"כ בזה בספרנו אבני אהרן עמ"ס אבות.

ועי' באבודרהם ובר"י בר יקר, דפירשו, דאמרין ובמצותיך 'תרדוף' נפשי, כי רדיפת המצוות מועלת לבטל רדיפת השונאים ולכן מיד אח"כ אמרין וכל החושבים עלי רעה כו' יעו"ש.

והנה כתב במסילת ישרים (פ"ו, בביאור מדת הזריות) וז"ל, כי כמו שמסבב ומשתדל היצר הרע בתחבולותיו להפיל האדם במכמורות החטא, כן משתדל למנוע ממנו עשיית המצוות ולאבדם ממנו, ואם יתרפה ויתעצל ולא יתחזק לרדוף אחריהם ולתמוך בהם, ישאר נעור וריק מהם בודאי עכ"ל יעו"ש, ולפי"ז יתכן לומר נמי, דזהו הבקשה ובמצותיך תרדוף נפשי.

הא דגבי תורה אמר 'פתח' ואילו גבי המצוות אמר 'תרדוף נפשי', אפשר, דהיינו משום דאחר ויהיה הלב פתוח לתורה ממילא הנפש תרדוף לקיים המצוות בשלימותן. ולפירוש זה אין זה ב' בקשות אלא בקשה אחת, וקצת יש לדייק כן, מדאמר ובמצותיך תרדוף נפשי דלכאורה הוה למימר ותרדוף נפשי מצותיך וכהלשון דנקט בתחילה פתח לבי בתורתך, ולדברינו ניחא דהכוונה דממילא הנפש תרדוף לקיים המצוות, והיינו דהיא בקשה אחת, וא"כ ניחא גם הלשון ובמצותיך כו'.

ובמצותיך תרדוף נפשי. מה דאמר ובמצותיך תרדוף נפשי ולא אמר ומצותיך יקיים גופי, י"ל דר"ל שהנפש תרדוף אחר קיום המצוות אף שלא השיגה כדי קיומם, כי ארז"ל (ברכות ה' א') חשב אדם לעשות מצוה ונאנס מעלה עליו הכתוב כאילו עשה, ואמרו נמי בירושלמי פ"ק דפאה מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ולכן מבקשין שהנפש עכ"פ תרדוף אחר קיום המצוות, ואף שלא השיג קיום המצוה בפועל.

כתב הר"י בר יקר וז"ל, ועוד לכך אומר ובמצותיך תרדוף נפשי, אע"פ שאין צריך לרדוף אחר המצוות אלא אחר השלום כדאיתא בתנחומא לאפקדה תורה לרדוף אחר המצוות דכתוב כי יקרא קן צפור לפניך, כי תפגע שור אויבך, כי תחבוט זיתך, אם באו לידך ולא לרדוף אחריהם. אבל בשלום כתוב בקש שלום ורדפהו בקש שלום במקומך ורדפהו במקום אחר עכ"ל, ויתכן דכוונתו ז"ל כך היא, דכיון שלא נצטוינו לרדוף אחר המצוות (מלבד מצוות השלום) לכן אנו מבקשים ובמצותיך תרדוף נפשי והיינו שלא נתירשל מלעשותם מצד שלא נצטוינו לרדוף אחריהם.

יהר"מ האו"א שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ובכל יום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע כו'. יעויין להלן המקור לתפלה זאת, והנה לכאורה צ"ב דכיון דאמר ושלא אכעיסך מה צ"ל ושלא אכעוס היום ובכל יום והרי ודאי שכשאדם כועס ח"ו או עושה איזה עבירה ח"ו הרי הוא מכעיס את השי"ת חלילה. ועוד, למה אצל 'ושלא אכעיסך' לא אמר ג"כ היום ובכל יום (ואולי זה קאי גם על ושלא אכעיסך וגם על ושלא אכעוס). עוד צ"ב, דכיון שאמר ותצילני מיצה"ר מה צ"ל ושלא אכעיסך והא כיון שניצול מהיצה"ר בכללות א"כ גם ניצול גם מלהכעיס ח"ו את השי"ת.

וי"ל דה"פ, ושלא אכעיסך שיודע בריבונו ומתכוין למרוד בו ח"ו, אבל ותצילני מיצה"ר היינו שאינו רוצה לחטוא אלא שהיצה"ר נתגבר עליו, ובזה ניחא נמי מה דשאלנו למה אצל ושלא אכעיסך לא אמר היום ובכל יום ואילו אצל ושלא אכעוס כן אמר היום ובכל יום, והיינו דלהכעיסו ית"ש בכוונה ח"ו לא מצוי כ"כ שאדם יכשל כמו בכעס בסתמא, ולכן בכעס שאדם צריך זהירות יתירה שלא ליכשל הרי הוא צריך זהירות יום יום ומשא"כ בלהכעיס ח"ו ה"י. ועדיין ק' בתרא צ"ב.

ושו"מ דכתב השל"ה הקדוש (דרוש לפרשת נצבים) וז"ל, וזה לשון ספר חרדים (ריש פ"ה ממצות תשובה) כל אדם חייב להתפלל שיצילהו השי"ת מיצה"ר כמו שמצינו בגמרא (קידושין פ"א ב') באמוראים הקדושים שהיו מתפללים רחמנא ליצלן מיצר הרע, ובפרקי רבי עקיבא כתיבת יד נמצא כתוב שהיה מתפלל בכל יום יה"ר מלפניך ה' או"א שלא אכעוס היום ולא אכעיסך, אף על פי שבכלל שלא אכעיסך כל העוונות נכללים וגם עון הכעס, מ"מ להיותו מצוי והוא סיבת כל העוונות ולכך אמרו (נדרים כ"ב א') כל הכועס כל מיני גהינם שולטין בו, לכך היה מתפלל עליו בפרטיות, עכ"ל השל"ה הקדוש. ודו"ק.

וכיון דאתנין למימרת חז"ל הקדושים, כל מיני גהינם כו', נביא בכאן מה שפירש בזה מרן החפץ חיים זצ"ל בספרו הק' חובת השמירה (פי"ד) וז"ל, ועוד אחז"ל כל הכועס כל מיני גהינם שולטין בו, והכוונה היא, דלכל עון בפני עצמו יש בגיהנם עונש המיוחד לאותו עון, וע"י מדת הכעס בא האדם כמעט לכל מיני העוונות למתבונן ברוע המדה ההיא, עד שאמרו עליו חז"ל שבידוע שעוונותיו מרובין מזכויותיו, לכך אמרו כל מיני גהינם שולטין בו, עכ"ל מרן הח"ח שם, ויעו"ש עוד מש"כ עוד בגנות הכעס, השי"ת יצילנו מזה.

למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני. מקרא הוא בתהלים ס' ז', והנה 'ימינך' מצי להתפרש על הקב"ה ע"ש הכתוב השיב ימינו אחור, וכן כתיב בתהלים קי"ח ימין ה' עשה חיל ימין ה' רוממה, ובפ' שלח כתיב ימינך ה' תרעץ אויב. ושו"ר דכבר פרש"י כן בתהלים שם וז"ל, יחלצון. ינצלו מרע. 'הושיעה ימינך. אשר השיבות אחור בהתחזק אויביהם עליהם', וענני. כי אם תענני יחלצו הם שאני נלחם בשבילם, עכ"ל יעו"ש.

ואולי אפשר נמי דמצי להתפרש על האדם שהוא ימינו של הקב"ה כדכתיב בתהלים (ק"ט ל"א) כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו.

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. עי' רד"ק בתהלים י"ט ט"ו יעו"ש. ויש לפרש הכי, די' ב' מיני הגיון לבי, הא', דברים רבים שאי אפשר לומר בפה וכמ"ש הרד"ק, והב', הגיון לבי של אמרי פי, והיינו דאמרי פי קאי על כל התפלה שהתפללנו עד כה, ויש כוונות באמרי פי הנ"ל, אמנם א"א לחשוב כל הכוונות כולם הן מצד שהם רבים והן מצד שחלקם לא ידועים לכולנו, ועל כן אמרין יהיו לרצון וגו' 'והגיון לבי' אשר 'לפניך' הוא גלוי וידוע. וזהו ה'

צורי וגואלי דייקא שרק השי"ת יודע מה שבליכי לבקש [ואפילו הנני לא יודע לפעמים את אשר הריני זקוק רק מרגיש שצריך דבר מה ולא יודע לבטאותו], אלא שא"א לבקש הכל כנ"ל, וגם כל הגיונות הלב אלו אנו מבקשים שיהיו לרצון.

יהר"מ ה' או"א שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך ושם נעבדך כו'. אפשר דה"פ, שיבנה ביהמ"ק ב"ב, ולכן ותן חלקנו עתה בתורתך, והטעם כדי שנוכל לעבדך בביהמ"ק ביראה כו', שאם לא נדע [גם] הלכות המקדש איך נוכל לעבוד עבודתו ית"ש ביראה בביהמ"ק, וזהו מה דאמרינן מיד אח"כ, ושם נעבדך כו'. וק"ל.

מוסף דשלוש רגלים

והראנו בבנינו ושמחנו בתקוננו. ובברכת מעין שלוש אמרינן, ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה, ולא אמר שם כמו במוסף דג' רגלים והיינו ושמחנו בתקונה או והראנו בבנינה. (ועי' להלן 'קריאת שמע שעל המטה' בביאור התפלה דמוסף של שלוש רגלים יעו"ש).

הלל

בצאת ישראל ממצרים וגו' היתה יהודה לקדשו. כתב במלבי"ם (תהלים ק"ו מ"ז) וז"ל, להודות לשם קדשך כי ההודאה בגלות הוא לשמן לא לשם קדשך ששם קדשו מורה על שמתרומם מן הטבע וההנהגה הרגילה אל הנהגת נערכת לפי הקדושה שזה מקושר ג"כ עם קדושת ישראל שמכונים דרכם בקדש נגד קדושת ה' וכמ"ש ושב וקבצך וכו' ומל' ה' אלקיך את לבבך וכו', עכ"ל יעו"ש, והיינו, דכשאנו מתנהגים בקדושה אז זוכים לניסים מעל דרך הטבע, ובזה ניחא מה דכתיב הכא, היתה יהודה 'לקדשו', והיינו, דבלא זה לא היה יתכן להיות כל ניסי קריעת ים סוף, ורק כיון שהיתה יהודה לקדשו דווקא אז הים ראה וינס וגו', וק"ל. ואפשר שגודל הצרה ששהו בה קודם קריעת ים סוף והיינו שראו את המצריים רודפים אחריהם מבלי אפשרות טבעית להינצל מהמצריים זה גופא מה שזיכך את בני ישראל שם עד כדי שמיד נהפכו למצב של 'קדושה' גדולה היפך מה שהיו בתוך מ"ט שערי כו', ועי"כ זכו לעשרה ניסים של קריעת ים סוף וכו'. והבן.

קריאת שמע שעל המטה

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת כו'. יתכן בעזה"י לפרש כך, דהנה כתב בספה"ק טהרת הקודש [להרה"ק רבי אהרן ראטה זצ"ל זיע"א] לפרש הפסוק (ישעיה נ"ב ח') כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, דככל שאדם ישמור על קדושת העינים כך באותה דרגה יזכה לראות את בנין בית המקדש בבנינו יעו"ש, (ושבר האוזן אוסיף, דחלילה מי שאינו שומר על

קדושת עיניו, אף אם יזכה להיות בזמן בית המקדש השלישי שיבנה בב"א, מ"מ לא יוכל לראות את הבנין בבהירות רק יראה אות מטושטש, והראה המטושטש תימדד לפי כמה שהוא פגם בשמירת עיניו, ואם שמר הרבה את עיניו וקצת לא שמר הרי שיראה בבהירות יותר גדולה, ואם שמר קצת והרבה לא שמר יראה בבהירות מעטה בלבד, וזהו נורא מאוד מאוד למתבונן, ה' ירחמנו) והנה עוד ארז"ל העינים רואות והלב חומד כו', ולהנ"ל יתכן דהכא ה"פ, יראו עינינו והיינו ע"י ששמרנו על קדושת העינים, וישמח לבנו כי ע"י שהעינים נשמרו מפגם בקדושתן א"כ אין הלב חומד וזהו וישמח לבנו ותגל נפשנו, וכל זה מתי יהיה, בישועתך באמת והיינו בזמן שיבנה ביהמ"ק השלישי שאז תהיה הישועה השלימה האמיתית. וק"ל.

ושו"ר דכתבו הראשונים הר"י בר יקר והאבודרהם ז"ל (תפלת מעריב, אחר ברכת השכיבו) וז"ל, יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך ע"ש כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון וכתוב כו', עכ"ל יעו"ש.

והנה יתכן דזהו הכוונה ג"כ במה שאנו מתפללין במוסף דשלוש רגלים 'והראנו בבנינו ושמחנו בתקוננו', והיינו דמבקשין מהשי"ת שיהיה לנו הזכות 'לראות' בבנינו וכן שיהיה לנו הזכות 'לשמוח' עם הלב הטהור [וכנ"ל] בתקוננו. וק"ל.

ברכת המזון

ועל הכל ה"א אנחנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד ככתוב ואכלת ושבעת וברכת את ה"א על הארץ הטובה אשר נתן לך בא"ה על הארץ ועל המזון. הנה יש לדקדק, דמצד אחד אמרין 'בפי כל חי' כו' ומשמע כל הבריות ולא רק כלל ישראל, ומאידך ממה דאמרין 'ככתוב' ואכלת כו' 'אשר נתן לך' משמע דאזיל רק על כלל ישראל, שהרי רק לבני ישראל ניתנה ארץ ישראל. ויל"ע. (ושלא ע"ד הפשט י"ל דגם מה דאמרין בפי כל חי הכוונה רק לכלל ישראל, כי רשעים קרויים מתים בחייהם ועל כרחך אי אפשר לומר על האומות בפי כל 'חי' וא"כ נמצא דבאמת כל הברכה קאי רק על כלל ישראל לחוד).

וצ"ל דה"פ, ועל הכל ה"א אנחנו מודים לך ומברכים אותך, וזהו ודאי קאי על ישראל לחוד וכדאמרין אנחנו מודים כו', ומוסיפין לומר, יתברך שמך בפי כל חי והיינו כל הבריות ולא רק ישראל, והשתא הדרינן למה שאמרנו בתחילה אנחנו מודים לך ומברכים אותך ואמרין ככתוב כו', והיינו, דמה דאמרין ככתוב כו' ה"ז על מה שאמרו אנחנו מודים לך ומברכים אותך, ולא על מה שאמרו יתברך שמך בפי כל חי. והטעם שלא הסמיכו ככתוב כו' לאנחנו מודים כו' צ"ל משום חתימת הברכה, והיינו דהחתימה היא על הארץ ועל המזון ויותר שייך לחתום כן אחר שסיום הברכה היא על הארץ הטובה אשר נתן לך. ולהקדים תחילת הברכה ולומר יתברך שמך בפי כל חי ואח"כ לומר אנחנו מודים כו' ככתוב כו', גם זה אינו שייך, דא"כ נמצא שמקדימין האומות לישראל, וזה אי אפשר כי כל תכלית הבריאה היתה בשביל ישראל דווקא. ודו"ק.

הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בבית הזה ועל שולחן זה שאכלנו עליו. הנה בפשוטו פירוש הרחמן זה הוא מיירי על אדם שאוכל בביתו ומבקש מהשי"ת שישלח לו ברכה מרובה בביתו, אך עדיין לכאורה צ"ב כך, דהנה הרחמן תקנו הגאונים ז"ל לומר, וכשתקנו לומר כן, וודאי ידעו דדרך העולם הוא שהרבה פעמים יוצא שמברכים ברכת המזון כשלא נמצאים בבית, ואעפ"כ תקנו נוסח שווה שתמיד אומרים הנוסח הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה 'בבית הזה' כו' והגם כשאינו מברך בביתו, אך באמת צ"ב ממה נפשך, דאם הברכה היא למברך עצמו א"כ מה

שייך לומר הרחמן כו' כשאנו מברך בביתו, ואם הכוונה לברך את בעל הבית הלא תקנו לזה ברכה בפני עצמה והיינו יה"ר שלא יבוש בעה"ב בעוה"ז כו' כדאיתא בגמרא ברכות. וי"ל דבאמת הברכה היא למברך עצמו ולא לבעה"ב ומטעם דלבעה"ב כבר תקנו ברכה בפני עצמה והיינו יה"ר כו' וכנ"ל, ומה דאקשינן מה שייך לברך כן כשאנו בביתו יש לומר דבכל בית שנמצא מקבלים בברכה שפע אחר וזה תלוי היכן נמצאים שאם נמצא בבית צדיק מקבל שפע כך וכך, ואם נמצא בבית צדיק גדול יותר מקבל שפע גדול יותר, ולכן שייך לברך, ואדרבא משום כן תקנו לברך הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בבית הזה כו' אף כשאנו מברך בביתו. וכוונת הברכה היא, הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה, ולא קאמר איזה ברכה, רק קאמר בבית הזה שתהיה הברכה שלנו בבית הזה והיינו מהבית הזה. [וכשנמצא בביתו הכוונה היא כפשוטו שהבית מתברך]. ודו"ק.

כתב במשנה ברורה (סי' קצ"ח ס"ק ו') וז"ל, וברכת נשואין עונה ברוך אלקינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד שהשמחה במעונו, עכ"ל. וקצת צ"ב למה אין אומרים ברוך אלקינו שהשמחה במעונו ומבורך שמו כו', וכמו שכך אומרים כשאכלו והיינו ברוך אלקינו שהשמחה במעונו שאכלנו משלו כו'. וביאור החילוק הוא כך, דהנה כשאכלו אומרים שבח להשי"ת ברוך אלקינו על זה שהשמחה במעונו ועל זה שאכלנו משלו ועל זה שבטובו חיינו, ומשא"כ כשלא אכלו אם יאמר ברוך אלקינו שהשמחה במעונו ומבורך שמו כו' נמצא שמכניס תיבות שהשמחה במעונו באמצע השבח של הקב"ה ולכן אומרים ברוך אלקינו ושמו מבורך תמיד לעולם ועד על זה שהשמחה במעונו, וק"ל.

ברוך רחמנא דסייען